

Afscheid van een vertrouwd Israel

**Hoe het olie-embargo van 1973 en de Libanonoorlog in 1982 de Nederlandse
sympathie voor Israël veranderden**

Masterthesis Lonneke Bentinck

27 februari 2013

Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief

Universiteit Utrecht

Studentnummer: 3245160

Begeleider: Dr. P.A.M. Malcontent

Voorwoord

Israël, het land waarvan de Joodse bevolking een verschrikkelijke geschiedenis heeft en dat sinds zijn bestaan vrijwel onophoudelijk verwickeld is geweest in oorlogen en conflicten. Het land ook, dat nog altijd grote interesse wekt van de westerse wereld en onder bijna continue aandacht van de media ligt. Mijn interesse voor Israël, of liever gezegd het Israël-Palestijns conflict, is hier dan ook altijd door gevoed. Het nieuws bepaalt voor een groot deel waar wij ons over opwinden en de eerlijkheid gebied mij dan ook te zeggen dat het lastig is neutraal naar het conflict te kijken.

Het leek mij interessant 'iets' met het Israëliisch-Palestijns conflict tot afstudeeronderwerp te maken, maar de kwestie is dusdanig ingewikkeld dat dit 'iets' zich niet gemakkelijk liet concretiseren. Veel mogelijke onderwerpen zijn dan ook de revue gepasseerd, totdat ik een manier gevonden had om mijn vooroordelen te neutraliseren: door de reacties van Nederlandse media en het parlement op twee Israël-gerelateerde cases te onderzoeken, kon ik een objectievere analyse geven.

Het resultaat van zes maanden onderzoek ligt nu voor u en dat betekent ook dat aan ruim zes jaar studie een eind is gekomen. Met veel plezier denk ik terug aan alles wat ik heb geleerd en gedaan en met enige weemoed neem ik afscheid van deze fase.

Mijn studie en de thesis als afsluiter daarvan, had ik nooit zo succesvol kunnen afronden zonder de hulp van verschillende mensen. Ten eerste ben ik mijn scriptiebegeleider Peter Malcontent dankbaar voor zijn bruikbare feedback tijdens het schrijven van mijn thesis. Daarnaast zorgden mijn 'biebmaatjes' ervoor dat de vele uren in de bibliotheek afgewisseld werden met plezierige pauzes en mocht ik mijzelf gelukkig prijzen met de steun van mijn vriend Djurre, die van iedereen het vaakst met mijn 'moeilijke momenten' te maken kreeg. Mijn dank gaat ook uit naar mijn ouders, die mij mijn hele studie enorm hebben gesteund. Vooral in deze laatste fase van mijn studie stonden zij altijd klaar om stukken te becommentariëren en om met mij van gedachten te wisselen. Dank jullie wel voor jullie betrokkenheid, hulp en luisterend oor!

Lonneke Bentinck, Utrecht, februari 2013.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. 1948 - 1973: hoe Nederland langzaam grootse sympathie kweekte voor Israël	8
2. Casus 1: het olie-embargo van 1973	15
2.1 De Yom-Kippoeroorlog	15
2.2 Het olie-embargo	17
2.3 Reacties parlement	21
2.3.1 24 oktober – 6 november	22
2.3.2 6 november – 6 december	26
2.3.3 ‘Evenwichtig’ beleid in het parlement?	29
2.4 Reacties van de media	31
2.4.1 Het NRC Handelsblad	33
2.4.2 Trouw	36
2.4.3 De Telegraaf	39
2.4.4 De Volkskrant	42
2.5 Deelconclusie: pro-Israël, maar niet ten koste van het eigenbelang	45
3. Casus 2: de Libanonoorlog	48
3.1 Het ontstaan van de Libanese burgeroorlog	49
3.2 De invasie in Libanon	51
3.2.1 Aanval vluchtelingenkampen Sabra en Chatilla	52
3.2.2 De Nederlandse rol in de Libanonoorlog	53
3.3 Reacties parlement	55
3.3.1 Juni – september 1982	56
3.3.2 September – Oktober 1982	59
3.4 Reacties van de media	63
3.4.1 Het NRC Handelsblad	64
3.4.2 Trouw	66
3.4.3 De Telegraaf	69
3.4.4 De Volkskrant	71
3.5 Deelconclusie: van sympathie bleef maar weinig over	74
4. Conclusie	76
Literatuuropgave	80

Inleiding

Er is bijna geen buitenlands onderwerp dat zo veel reacties oproept in Nederland als het Israëliisch-Palestijns conflict. Wanneer je bezoekersreacties op internetfora, sociale media en online kranten en leest, valt op dat de reacties meestal sterk verdeeld zijn in pro-Israël of anti-Israël en dat er weinig tussen zit. Ruimte voor nuance in het debat lijkt over dit onderwerp bijna niet te bestaan.

In de praktijk liggen de meningen echter een stuk genuanceerder en zijn er genoeg 'pro-Israël' aanhangers te vinden die zeer kritisch zijn ten opzichte van de politiek van de Israëliische regering, evenals dat veel Israël-critici net zo goed een veilig bestaan voor Israël wensen. Interessant is echter dat de groep Israël-critici de afgelopen decennia geleidelijk groter lijkt te zijn geworden.

In augustus 2010 schreef *Elsevier* dat de steun voor Israël onder Nederlanders gezakt was tot 23 procent, waar dat in 1967 nog 67 procent was.¹ Meer recente cijfers zijn niet bekend, maar het lijkt erop dat de steun voor Israël laag gebleven is en misschien nog wel lager is komen te liggen, gezien de vele kritische (journalistieke en parlementaire) reacties op de buitenlandse politiek van Israël van de afgelopen tijd. In feite vormden de Kabinetten Balkenende IV en Rutte I dan ook een uitzondering op die trend, omdat onder de ministers van Buitenlandse Zaken Maxime Verhagen en Uri Rosenthal de betrekkingen met Israël juist weer opgewaardeerd werden en de twee ministers felle pleitbezorgers voor Israël waren.

Maar wanneer begon de sympathie voor Israël in Nederland dan af te nemen? En wat waren de oorzaken hiervan? Met die vragen ben ik uitgekomen bij het onderwerp van deze thesis.

De hoofdvraag

In deze thesis staan twee cases (of gebeurtenissen) centraal die naar mijn idee de Nederlandse houding tegenover Israël (al dan niet sterk) veranderden. De eerste gebeurtenis waarna voor het eerst een 'omslag' te bemerken was, is het olie-embargo van 1973. De tweede belangrijke gebeurtenis, is de Libanonoorlog in 1982.

Omdat het optreden en de houding van de Nederlandse regering voor beide perioden al vaker onderzocht zijn en ik meer geïnteresseerd ben in de 'publieke opinie', richt dit onderzoek zich op de houding van de journalistiek en het parlement. De 'publieke opinie' omvat wellicht meer dan de media en het parlement, maar is daardoor ook heel lastig te onderzoeken. Parlementaire en journalistieke reacties zijn echter uitvoerig gedocumenteerd en daarom zeer goed na te slaan. In deze thesis heb ik dan ook gebruik gemaakt van origineel bronnenmateriaal door handelingen van het parlement en artikelen uit vier kranten te onderzoeken. De originele bronnen geven een goed

---

¹ R. de Wit, 'Boezemvriend is nu bezetter; sympathie voor Israël neemt in Nederland sinds jaren zestig sterk af. Hoe kan dat?', *Elsevier* 66-32 (2010) 36-39, 38.

beeld van de Nederlandse meningen in de twee beschreven perioden. De onderzoeksvraag hierbij is de volgende: ‘Welk effect hadden het olie-embargo van 1973 en de Libanonoorlog van 1982 op de Nederlandse sympathie voor Israël, tot uitdrukking gebracht door de media en het parlement?’

Met het beantwoorden van de hoofdvraag zal duidelijk worden hoe de standpunten in 1973 en in 1982 opschoven en hoe de meningen in de twee periodes verschilden. Daarnaast zal het interessant zijn om te zien in hoeverre het parlement en de media elkaars meningen deelden. Tot slot zal blijken of de Holocaust, de belangrijkste reden voor Nederlandse sympathie voor Israël, nog een rol speelde.² Ten tijde van de Zesdaagse Oorlog in 1967 was dit nog zeer zeker het geval, maar was de Holocaust nog steeds een factor van belang in de meningsvorming rondom de twee cases?

Om het onderzoek af te bakenen, behandel ik geen latere gebeurtenissen meer die van invloed waren op de sympathie voor Israël. Bovendien zal ik verderop in de thesis verantwoorden waarom de jaren tachtig een goed ‘eindpunt’ voor dit onderzoek vormen.

Wetenschappelijke verantwoording

Door te kiezen voor een journalistieke en parlementaire benadering, is deze thesis vanuit een andere invalshoek geschreven dan de meeste andere onderzoeken die over Nederland en Israël en de twee gekozen cases gaan. Veel meer staat nu de Nederlandse samenleving centraal; het parlement en de media als afschildering van stromingen en ideeën in Nederland. In eerdere onderzoeken werden het parlement en de media ook wel onderzocht, maar nooit zo uitgebreid als in deze thesis. Twee belangrijke voorbeelden van zulke onderzoeken zijn die van de wetenschappers Duco Hellema en Fred Grünfeld, die beiden uitvoerig publiceerden over het Nederlandse buitenlands beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict.³ Grünfeld onderzocht daarnaast ook uitvoerig de verhoudingen tussen Nederland en Israël, maar vooral op beleidsmatig gebied.⁴ Veel studenten (inclusief ikzelf) hebben voor hun (afstudeer)scripties uitvoerig gebruik gemaakt van zijn bevindingen, maar vrijwel al deze onderzoeken richten zich wederom op het Nederlandse buitenlandbeleid.⁵

---

² In hoofdstuk 1 wordt uitgelegd hoe de Holocaust zorgde voor sterke Nederlandse sympathie voor Israël.

³ F. Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten. De Nederlandse rol in de internationale politiek ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1973-1982* (Maastricht 1991); F. Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten. Het Arabisch olie-embargo 1973/1974. De verplaatsing van de Nederlandse ambassade in Israël 1980* (Leiden 1987); D. A. Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht 1995); D. A. Hellema, C. Wiebes en T. Witte, *Doelwit Rotterdam. Nederland en de oliecrisis 1973-1974* (Den Haag 1998). Grünfeld en Hellema hebben vooral over het olie-embargo geschreven en minder over de Libanonoorlog. Beiden behandelden ook de reacties uit de samenleving op het olie-embargo.

⁴ F. Grünfeld, ‘De relatie Nederland-Israël 1973-1985’, *CIDI informatie* 12-1 (1986); F. Grünfeld, ‘Zestig jaar Nederland-Israël’, *De Internationale Spectator* 62 -12 (2008).

⁵ E. Graafland, ‘Van humanitair tot politiek probleem. Het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen van 1965 tot 1975’ (Scriptie Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief, Utrecht 2010); L. de Blois, ‘Angst voor isolement. Het Nederlands Midden-Oostenbeleid van 1973 tot 1981’ (Scriptie Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief, Utrecht 2010); A. van Mourik, ‘van pro-Israël naar een ‘evenwichtig’ beleid. De Nederlandse houding ten opzicht van de

Nog afgezien van dat er summier geschreven is over de niet-beleidsmatige kant rondom de twee gekozen cases, is er ook zeer weinig literatuur beschikbaar over de relatie Nederland-Israël. Naast de onderzoeken van Grünfeld zijn er geen diepgaande analyses te vinden, laat staan over de opinie in de Nederlandse samenleving ten aanzien van Israël.⁶

Deze thesis draagt bij aan een diepere analyse van de Nederlandse houding, juist vanwege de focus op parlement en media. Natuurlijk zullen de regering en haar beleid in het onderzoek niet ontbreken, het zwaartepunt ligt daar echter niet. Door tevens de journalistieke meningen te vergelijken met de meningen in het parlement, kan ik een duidelijke analyse geven van de (politieke) plaatsbepaling van de kranten. Vanwege het gebruik van originele bronnen, kon ik bestaande conclusies van auteurs testen en waar nodig aanvullen. Ik denk dat het onderzoek daardoor bijdraagt aan de bestaande wetenschappelijke discussie rondom de betreffende cases en hun invloed op de meningsvorming in Nederland. Tevens draagt dit onderzoek bij aan inzicht in de mate waarin de (verwerking van de) Holocaust een rol speelt in de meningsvorming.

Bronnen en methode

Omdat 'de media' een breed veld van dagbladen, televisie en radio beslaan, is voor deze thesis gekozen voor een selectie van dagbladen. Dit zijn het *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *De Volkskrant* en *De Telegraaf*. Deze vier kranten representeerden de verschillende denkrichtingen in Nederland in 1973 en 1982 en omvatten de belangrijkste politieke partijen van dat moment. Zo werd *Trouw* veel binnen de ARP- en later de CDA-achterban gelezen, *De Volkskrant* door de PvdA-achterban en het *NRC Handelsblad* veel door de VVD-achterban.⁷ Alleen *De Telegraaf* is niet goed aan één partij te linken, maar valt wel onder het rechtse spectrum.

Om de meningsvorming van de kranten, die in feite zo objectief mogelijk horen te berichten, te kunnen duiden heb ik mij voornamelijk gericht op de (hoofd)redactionele commentaren en columns van journalisten. Tevens heb ik gelet op insinuerende koppen of zinnen (met name op de voorpagina en in de buitenlandsectie van de kranten) en bekeken of er bijvoorbeeld veel pro-Israël advertenties in de dagbladen stonden. In hoofdstuk twee, voorafgaand aan het journalistieke onderzoek, geef ik eerst een korte geschiedenis en karakterschets van de kranten, zodat meningen in de juiste context gezien kunnen worden.

Europese Politieke Samenwerking met betrekking tot het Midden-Oosten, 1970-1974' (Scriptie Taal-en Cultuurstudies, Utrecht 2010).

⁶ De boeken *Gezwoven vrienden. Het geheime bondgenootschap tussen Nederland en Israël* van F. Peeters (Amsterdam 1997) en *Israël, van lieveling tot paria?* Van H. Knoop (Meppel 2011) zijn journalistieke boeken die de relatie Nederland-Israël behandelen, maar waarin geen analyse opgenomen is van reacties uit de samenleving.

⁷ S. Ybema, *De koers van de krant. Vertogen over identiteit bij Trouw en de Volkskrant* (Amsterdam 2003) 40.

Vanwege de grote hoeveelheid aan archiefmateriaal, heb ik het onderzoek naar de twee cases afgebakend en bepaalde data aangehouden om de reacties te onderzoeken. Zodoende behandel ik in beide cases twee verschillende fases (gebeurtenissen), die de (verandering in) meningsvorming over Israël laten zien. Daarbij zijn de parlementaire handelingen over een langere periode onderzocht dan de vier dagbladen, omdat het nieuws veel 'sneller' onderwerpen behandelt dan dat het parlement dat doet.

In de eerste casus (het olie-embargo van 1973) behandel ik voor het parlement vrijwel de hele periode van het olie-embargo tegen Nederland (24 oktober 1973 tot 10 juli 1974). Hierbij geef ik extra aandacht aan de eerste twee weken van het olie-embargo (24 oktober tot 6 november) en de weken nadat de Europese Gemeenschap (EG) een verklaring uitgaft⁸ (6 november tot ongeveer 6 december). In het media-onderzoek worden dezelfde twee perioden onderscheiden.⁹

In de tweede casus (de Libanonoorlog) behandel ik de parlementaire reacties van juni tot september 1982 en van september tot oktober 1982. Voor de media onderscheid ik de perioden 7 tot en met 12 juni 1982 en 20 tot en met 25 september 1982. De periode juni-september behandelt de (tweede) Israëlische invasie in Libanon. De periode september-oktober behandelt de moordpartijen in twee Palestijnse vluchtelingenkampen in Beiroet, Libanon.¹⁰

Opbouw thesis

Hoofdstuk één behandelt de geschiedenis van Israël voorafgaand aan 1973 en geeft antwoord op de vraag hoe de sympathie voor Israël in Nederland groeide en een hoogtepunt bereikte. Hoofdstuk twee behandelt wat vooraf ging aan het olie-embargo van 1973 (de eerste casus), het olie-embargo zelf en de gevolgen voor Nederland. Vanaf paragraaf 2.3 worden de reacties op het olie-embargo in het parlement en de media onder de loep genomen, waarbij twee verschillende fases behandeld worden. Ook de nasleep van de olieboycot voor Nederland komt aan bod. Het hoofdstuk eindigt met een deelconclusie waarin ook de rol van de Holocaust terugkomt. Hoofdstuk drie behandelt de tweede casus, de Libanonoorlog van 1982. Dit hoofdstuk heeft dezelfde opbouw als hoofdstuk twee en behandelt achtereenvolgens de achtergrond van de Libanonoorlog, de rol van Nederland hierin en de reacties van het parlement en de media binnen de twee verschillende fases. Ook dit hoofdstuk eindigt met een deelconclusie met aandacht voor de rol van de Holocaust. De thesis wordt afgesloten met een eindconclusie en een bronvermelding.

---

⁸ In deze verklaring leek voor het eerst tegemoet te worden gekomen aan de Palestijnen. Zie hiervoor paragraaf 2.2

⁹ Deze perioden onderscheidt ook Fred Grünfeld. Zie: Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 106.

¹⁰ Falangistische milities, onder toezicht van Israëlische militairen, waren verantwoordelijk voor de moordpartijen in de vluchtelingenkampen Sabra en Chatilla.

1. 1948 - 1973: hoe Nederland langzaam grootse sympathie kweekte voor Israël

Het betwiste land

Tijdens de Eerste Wereldoorlog veroverde Groot-Brittannië Palestina op de Turken en kregen de Britten het gebied onder hun beheer als mandaatgebied. Op dat moment maakten de Arabieren ongeveer negentig procent van de bevolking uit en vormden de Joodse inwoners een heel kleine minderheid.¹¹ Langzaamaan kwam de toestroom van Joodse immigranten op gang, onder invloed van het Zionisme dat zich sinds het einde van de 19^e eeuw sterk begon te ontwikkelen en een thuisstaat voor het Joodse volk propageerde. Er waren veel spanningen tussen de Joodse en de Arabische inwoners en beiden claimden het recht op het grondgebied, uit religieuze overwegingen.

Met de opkomst van het Nazisme in Duitsland, kreeg de Joodse immigratie een extra impuls en tussen 1932 en 1938 immigreerden 200.000 Joodse Europeanen naar Palestina. In 1939 maakten zij daarmee al 30% uit van de totale bevolking.¹² Geweld dat tussen de twee bevolkingsgroepen plaatsvond, probeerden de Britten te onderdrukken, maar mondde uiteindelijk uit in een voorstel tot opdeling van Palestina. De Arabieren weigerden dit en bleven bij het standpunt dat geheel Palestina hen toebehoorde.

De Tweede Wereldoorlog en het wereldwijde proces van dekolonisatie hadden het vertrek van de Britten uit Palestina tot gevolg en de Verenigde Naties namen de verantwoordelijkheid voor het vinden van een oplossing op zich. In november 1947 lanceerden de VN wederom een plan om Palestina te verdelen in een Joodse en een Arabische staat. Dit resulteerde echter in een toename van conflicten en geweld, mede doordat de Britten niet meer tussen de partijen in konden en wilden staan.¹³ Het delingsplan bleek niet realistisch en een daaropvolgend trustschap van de VN over Palestina werd door de Joodse gemeenschap niet geaccepteerd.¹⁴

Op 14 mei 1948 besloten de Joodse leiders tot een duidelijk signaal en riep staatsman David Ben Gurion de staat Israël uit. Met de onafhankelijkheidsoorlog die volgde (een coalitie van Arabische landen viel vrijwel direct na het uitroepen van de staat Israël het land binnen), moesten honderdduizenden Palestijnen het gebied ontvluchten.¹⁵ Voor hen is het jaar 1948 dan ook *aam an-nakba* (het jaar van de ramp) geworden. Tevens reageerde de Arabische wereld op het uitroepen van de nieuwe staat met het formeel verklaren van een Arabische staat in geheel Palestina; een

---

¹¹ Graafland, 'Van humanitair tot politiek probleem', 11.

¹² A. Idzerda, 'Interventie of Invasie. Een frame analyse van de berichtgeving omtrent twee Israëlische oorlogen in Libanon, 1982 en 2006' (Scriptie Research en Redactie, Amsterdam 2007) 5.

¹³ Ibidem.

¹⁴ R. Soetendorp, *Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947-1977* (Groningen 1982), 24. De Arabische staten stemden wel toe met dit trustschap, maar de Joodse leiders wilden op eigen kracht het delingsplan uitvoeren. Dit bleek wel uit het feit dat tussen november 1947 en mei 1948 hun strijdmacht het Joodse gebied uit het delingsplan reeds onder controle had.

¹⁵ Graafland, 'Van humanitair tot politiek probleem', 12

Palestijnse vlag werd geheven en een regeringsprogramma werd goedgekeurd. Dit laatste werd door de meeste Arabische landen (leden van de Arabische liga, een samenwerkingsverband van Arabische landen) goedgekeurd, maar enkele westerse landen, waaronder Nederland en de Verenigde Staten, erkenden het programma niet.¹⁶

De Israëli'sche onafhankelijkheidsoorlog duurde ruim een jaar en had tot gevolg dat de Israëli's 80% van het grondgebied van Palestina bezetten. De slechte organisatie van de Arabische troepen had een overwinning voor Israël mogelijk gemaakt.¹⁷

De Suezcrisis en de Zesdaagse Oorlog

In juni 1956 besloot Gamal Abd al-Nasser, de president van Egypte, tot nationalisering van het Suezkanaal. Het kanaal was van grote strategische waarde voor de West-Europese landen, onder andere als aanvoerroute voor olie. Al sinds 1882 stond Egypte onder controle van Groot-Brittannië, maar na de Tweede Wereldoorlog kwam er steeds meer protest tegen de Britse overheersing.¹⁸ Nasser sprak zich in de loop van 1955 steeds meer anti-Brits uit en liet een onverzoenlijke houding tegenover Israël blijken, dat zich tijdens de Koude Oorlog aan de westerse kant schaarde. De aanschaf van Russische wapens door Egypte vormde voor Israël een bedreiging. Nadat de Amerikanen en Britten getuigden van een verwarrende politiek ten aanzien van economische steun voor Egypte¹⁹, reageerde Nasser verhit en besloot direct tot nationalisatie van het Suezkanaal. Ook blokkeerde hij de Golf van Akaba en de scheepvaart van Israël door het Suezkanaal.²⁰

In de Arabische wereld werd het besluit met optimisme ontvangen en voor de Westerse wereld (vooral voor Frankrijk en Groot-Brittannië) was het een klap in het gezicht. De twee westerse machten wilden hun koloniale imperia niet zomaar zien verdwijnen.²¹ De weg werd zo vrijgemaakt voor Frankrijk, Groot-Brittannië en Israël om een gezamenlijke aanval op Egypte voor te bereiden. Vaak wordt echter geschreven dat de nationalisatie meer als excuus werd aangegrepen voor een dergelijke aanval, omdat al langer bekend was dat de bovenstaande drie partijen Nasser liever zagen verdwijnen.²²

Ondanks aandringen van Israël, ondernamen de VN niets tegen Egypte en daarom viel Israël, onder goedkeuring van Groot-Brittannië en Frankrijk, eind oktober 1956 Egypte binnen. Begin november vielen Engelse en Franse troepen Port Said aan en grepen ze de macht over het

---

¹⁶ Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 26-27.

¹⁷ Idzerda, 'Interventie of Invasie', 7.

¹⁸ D. A. Hellema, 1956. *De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse revolutie en de Suezcrisis* (Amsterdam 1990) 24.

¹⁹ Het was Nasser's wens om het leger en de landbouw te moderniseren. De VS, Groot-Brittannië en de Wereldbank zegden Egypte een lening toe, maar ruim een half jaar later trokken de Amerikanen de steun weer in, gevolgd door de Britten.

²⁰ Hellema, 1956, 26.

²¹ Hellema, 1956, 26.

²² C. D. Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict* (Boston 2007) 248.

Suezkanaal, zogenaamd om de strijdende partijen uiteen te houden. Naarmate de crisis voortduurde, konden Groot-Brittannië en Frankrijk niet meer de schijn ophouden dat ze neutraal in het conflict stonden en ze haalden daarmee de woede van de internationale gemeenschap op de hals. Onder druk van de Verenigde Staten, de Sovjet Unie en de VN hadden de Fransen en Britten geen andere keus dan zich eind december terug te trekken.²³ De Israëlische troepen hadden minder haast en pas in maart 1957, onder hevige druk van de VS, trokken zij zich terug uit de Sinaï en de Gazastrook.

Het terugtrekken van de troepen gebeurde onder één voorwaarde: een troepenmacht van de VN (de *United Nations Emergency Force*) moest in het zuiden van de Sinaï en op de Gazastrook als buffer dienen ter bescherming tegen commando-aanvallen uit de Gazastrook en ter garantie van de vrije doorvaart door de Straat van Tiran (de enige toegang tot de Golf van Akaba) en het Suezkanaal.²⁴ Als Egypte weer het zuiden van de Sinaï zou bezetten en zo de Straat van Tiran onbereikbaar zou maken, dan werd dit opgevat als een *casus belli*.²⁵ Tien jaar later, in juni 1967 kwam het inderdaad zover en begon Israël de Zesdaagse Oorlog.

De Zesdaagse Oorlog kwam na tien jaar van relatieve rust in het Midden-Oosten, al verbeterden de verhoudingen tussen Israël en zijn buurlanden niet. De aanleiding voor de oorlog lag in de her-belegering van de Sinaï door de Egyptenaren (de VN-troepen werden verjaagd) en het wederom afsluiten van de Straat van Tiran voor Israël. Israël, op dat moment economisch zwak²⁶, hoopte dat een snelle, preventieve oorlog een ergere economische malaise kon voorkomen en dacht dat het conflict alleen gewonnen kon worden door verrassingsaanvallen via de lucht.

Op 5 juni 1967 bombardeerde Israël Egyptische luchtmachtbases in de Sinaï en in andere delen van Egypte. Het verrassingseffect was enorm: na enkele uren was er niets over van de Egyptische luchtmacht. Het was niet de bedoeling van Israël om gebieden te bezetten, maar nadat Jordanië zich in de strijd mengde en Israël ook op hen zeer succesvol de aanval opende, bleken de Oude Stad van Jeruzalem en de Westelijke Jordaanoever erg eenvoudig in te nemen.²⁷ Nadat Jordanië overwonnen was, groeide de binnenlandse druk op Israël om ook Syrië, dat de Golanhoogte bezat, aan te vallen. Dit gebeurde op 9 juni en ook dit was voor de Israëliërs een succesvolle verovering. De Sovjet-Unie en de Verenigde Staten grepen hierna echter in en onder grote internationale druk werd op 10 juni een staakt-het-vuren afgesproken.

De zes dagen oorlog hadden voor Israël een verpletterende overwinning betekend en er heerste uitzinnige vreugde in het land. Het Israëlische grondgebied was ineens drie keer zo groot

---

²³ Ibidem, 252.

²⁴ Hellema, 1956, 41.

²⁵ Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, 252.

²⁶ E. Senne, *Een korte geschiedenis van de staat Israël en zijn betrekkingen met Nederland* (Amsterdam 1999) 49.

²⁷ Ibidem, 52

geworden en dat betekende meer plek voor immigranten en bovendien een goede impuls voor de economie. Israël stemde op 28 juni 1967 voor de annexatie van het Arabische gedeelte van Jeruzalem en de Oude Stad, hoewel de VN en de internationale gemeenschap hier op tegen waren. Met resolutie 242 van de Veiligheidsraad (aangenomen in november 1967), werd getracht Israël in te laten binden. De drie hoofdpunten uit de resolutie waren: terugtrekking van de Israëlische strijdkrachten uit 'bezette gebieden', erkenning en eerbiediging van de soevereiniteit van alle landen in de regio en een rechtvaardige regeling van het Palestijnse vluchtelingenvraagstuk. Door de vaagheid van de tekst (de Engelse en Franse vertaling liepen uiteen; in de Engelse versie ontbrak het woordje 'de' voorafgaand aan 'bezette gebieden') werd er geen concrete actie ondernomen. Er zou nog jarenlang gesteggel zijn over de interpretatie van de tekst.²⁸

Nederland en sympathie voor Israël

De Zesdaagse Oorlog bracht in Nederland enorme sympathie voor Israël en haar bevolking met zich mee. Dit gold voor zowel de politiek als voor de publieke opinie (inclusief de media). Nederland 'identificeerde' zich met een vreemd land, zoals nog niet eerder gezien was. De sympathie voor de Joden en hun zoektocht naar een eigen land was nog niet oud: het eerste decennium na de Tweede Wereldoorlog was er weinig aandacht voor de Joden en de Holocaust en werd Nederland vooral in beslag genomen door de opbouw van het land.²⁹ Historicus Wijnand W. Mijnhardt duidt de naoorlogse jaren zelfs aan met '*selective amnesia*', doelend op het feit dat genegeerd werd dat bijna 80% van de Nederlandse Joden was uitgeroeid.³⁰

Voor de politieke betrekkingen tussen Israël en Nederland gold dat de banden met Israël in ieder geval pas vanaf de jaren vijftig versterkt konden worden. Nog voor de oprichting van de staat Israël werd Nederland gedwongen zich met de Palestijnse kwestie bezig te houden doordat de Britten besloten deze voor te leggen aan de Algemene Vergadering. Nederland zag zich toen voor een dilemma geplaatst doordat rekening gehouden moest worden met de moslims in de kolonie Indonesië. Buitenlandse Zaken was bang dat steun voor Israël (en een stem voor het delingsplan) irritatie zou oproepen in Indonesië en hun strijd voor onafhankelijkheid zou verheviggen. De regering besloot echter dat Nederland zich aan moest sluiten bij de meerderheid in de VN en stemde vóór het delingsplan.³¹

---

²⁸ D. A. Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht 1995) 259.

²⁹ Direct na de oorlog werden Joden zelfs koeltjes weer in Nederland ontvangen. Er was nog sprake van (vooroorlogs) antisemitisme, hoewel dit nooit zo sterk is geweest als in Frankrijk en Duitsland. Zie C. van der Heijden, *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001) 359.

³⁰ W. W. Mijnhardt, 'Dutch perceptions of World War II: The struggle with an 'unredeemable' past', (niet gepubliceerd) Utrecht 2002, 8.

³¹ Senne, *Een korte geschiedenis van de staat Israël*, 92-93. In deze periode is steeds een verschil in mening te zien tussen wat Buitenlandse Zaken wilde (en dus de delegatie in de Algemene Vergadering) en wat de regering dacht dat goed was. Tweede Kamerlid Sassen (deel van de delegatie) schreef bijvoorbeeld in een notitie naar Den Haag dat Nederland geen

Toen Nederland voor de keuzes stond om Israël wel of niet *de facto* en *de jure* te erkennen, speelden weer de belangen in Indonesië en de Arabische wereld een rol; reden voor Nederland om te wachten met erkenning. Pas toen Groot-Brittannië hiertoe overging en Indonesië eind 1949 toch volledig onafhankelijk werd, bestonden er geen belemmeringen meer. Nederland was één van de laatste landen ter wereld die Israël *de jure* erkende, in januari 1950.³²

In de loop van de jaren vijftig werkten Nederland en Israël aan economische relaties, geholpen door de vriendschap tussen de Israëlische premier Ben Gurion en de Nederlandse socialistische premier Willem Drees.³³ Geleidelijk groeide de relatie tussen Israël en Nederland uit tot één die vaak als ‘bijzonder’ is omschreven.³⁴ Volgens Kuitenbrouwer werd er in de jaren vijftig in het parlement echter slechts mondjesmaat aandacht aan Israël besteed, met een uitzondering vlak na de Suezcrisis, doordat ook Nederland te maken kreeg met de kwestie van de vrije doorvaart door de Straat van Tiran.³⁵ Nederland (zowel het parlement als de regering) steunde de inval van de Britten, Fransen en Israëliërs, maar kreeg het even lastig doordat de VS zich fel tegen de drie keerden. Toch weigerden regering en parlement de aanval op Egypte te veroordelen en lieten zij daarmee een anti-Arabische houding zien. PvdA-fractieleider E.A. Vermeer zei bijvoorbeeld: ‘Mijn fractiegenoten en ik stellen ons achter het kleine Israël, waar dit vecht om zijn behoud en zijn bestaan’.³⁶

Is de (politieke) Nederlandse houding daardoor ook pro-Israël te noemen? Volgens Hellema koos Nederland vooral voor een pro-Britse en pro-Franse benadering.³⁷ Ook wijst H.A. Schaper erop dat de regering bleef volhouden dat Israël ‘bezette gebieden’ moest afstaan.³⁸ Toch was Nederland het enige land dat geen kritiek op Israël leverde, wat dus wel opgevat kan worden als een pro-Israëlische koers. Bovendien werd Nederland dit keer niet belemmerd door Arabische of Britse belangen en was de keus voor Israël dus ‘puur’. Volgens historicus E. Senne steunde Nederland Israël vanaf de Suez-oorlog openlijk, waar het voorheen soms in het geheim gebeurde.³⁹

Het lijkt alsof er binnen de politiek al eerder een pro-Israëlisch geluid te horen was dan in de publieke opinie (kranten, televisie). Doordat de communistische landen en Israël de banden

---

juridische verplichtingen had om aan de stichting van een Joodse staat mee te werken. Een Joods thuis hield niet meteen een Joodse staat in, vond Sassen (Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 37).

³² Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 49.

³³ F. Peeters, *Gezwoven vrienden. Het geheime bondgenootschap tussen Nederland en Israël* (Amsterdam 1997) 67, 271. In de Nederlandse arbeidersbeweging hadden Joden altijd een grote rol gespeeld, voornamelijk in Amsterdam.

³⁴ Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten*, 31.

³⁵ M. Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld. Beeldvorming en beleid in Nederland 1950-1990* (Den Haag 1994) 185-186.

³⁶ Citaat in: Hellema, 1956, 144.

³⁷ Ibidem, 148-149.

³⁸ H.A. Schaper, ‘Nederland en het Midden-Oosten conflict. Het regeringsbeleid in de jaren 1967-1973’, *De Internationale Spectator* 29 (1975) 229-249, 229.

³⁹ Senne, *Een korte geschiedenis van de staat Israël*, 100-101.

verbraken, schoof Israël steeds meer op naar het Westen. Onder de bevolking in Nederland groeide sympathie voor het democratische karakter van de nieuwe staat, en haar positie te midden van vijandelijke landen, maar hield het denken over Israël vooral verband met de zuilen waartoe men behoorde. Zo waren de socialisten pro-Israël vanwege de kibboetsbeweging en het idee van gelijkwaardigheid, steunden liberalen Israël als enige democratie in het Midden-Oosten en voelden de calvinisten sympathie voor Israël omdat ze terugkeerden naar 'het beloofde land'. De katholieken, die minder van Israël en het Jodendom moesten hebben, ging het vooral om economische belangen.⁴⁰

Pas in de jaren zestig komt er in de publieke opinie een duidelijk omslagpunt.⁴¹ Door processen tegen nazi's, publicaties (bijvoorbeeld *De Ondergang* door J. Presser) en televisieuitzendingen kwam de Holocaust en het daarbij behorende trauma opnieuw onder de aandacht van Nederlanders. Op die manier werd het collectieve geheugen van Nederland over wat er met de Joden was gebeurd, overschaduwd door bitterheid en gevoelens van schaamte en schuld.⁴² Deze gevoelens resulteerden in een motivatie om de overlevenden te steunen in hun strijd voor een eigen staat. Zo schrijft historicus M. Kuitenbrouwer dat:

'de 'Shoa' [] het pro-zionisme in Nederland ongetwijfeld [heeft] doen toenemen en het antizionisme doen afnemen, al wilden of konden veel Nederlanders daartussen aanvankelijk geen keuze maken'.⁴³

Tijdens de Zesdaagse Oorlog in 1967 culmineerde die sympathie voor Israël in een enorme steun voor het land. Hoewel de media weinig wisten te vermelden over het verloop van de gevechten, verklaarde de regering al 'dat het bestaansrecht van Israël boven iedere discussie staat en dat hieraan derhalve onder geen enkele regeling zal mogen worden getornd'.⁴⁴ De keus voor Israël werd in een kamerbrede motie aangekondigd en door een overgrote meerderheid aangenomen. In de Tweede Kamer werd op 6 juni een motie aangenomen over het associëren van Israël met de Europese Economische Gemeenschap (EEG), waaruit de sympathie voor Israël vanuit het parlement bevestigd werd. 'Het lijkt wel of de oude en nieuwe politieke elites in Nederland na de onzeker stemmende Kamerverkiezingen van 1967 binnen een brede consensus met elkaar wedijverden in pro-Israëliëse standpunten',⁴⁵ zo schrijft M. Kuitenbrouwer. Vooral de Partij van de Arbeid (PvdA) was zich erg bewust van het Joodse streven naar een eigen staat; het democratisch-socialisme had

---

⁴⁰ J. Boom, 'Op de golven van Nederland-Israël. Een relatie onder spanning' (versie 10 november 2001), <http://www.groene.nl/2001/45/op-de-golven-van-nederland-israël> (25 oktober 2012).

⁴¹ Zie bijvoorbeeld Senne, *Een korte geschiedenis van de staat Israël*, 97.

⁴² C. Brants, 'Dealing with the holocaust and collaboration: The Dutch experience of criminal justice and accountability after World War II', *Crime, Law & Social Change* 34 (2000) 211-236, 214.

⁴³ Citaat in: Kuitenbrouwer, *De Ontdekking van de Derde Wereld*, 180.

⁴⁴ Citaat in: Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 98.

⁴⁵ Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld*, 190.

dan ook sterke bindingen met het zionisme.⁴⁶ Dit uitte zich in enkele publicaties waarin Israël nogal opgehemeld werd en kreeg de Arabische wereld het hard te verduren kreeg.⁴⁷

Uit de inzamelingen van de Collectieve Israël Actie bleek de vrijgevigheid van de bevolking: binnen een week tijd ontving de organisatie een miljoen gulden.⁴⁸ Dat was nog niet alles, werkgevers en werknemers kwamen binnen de Stichting van de Arbeid overeen een uur loon aan Israël af te staan, tienduizenden Nederlanders trokken naar Amsterdam om steun te betuigen aan Israël en automobilisten plakten stickers op hun bumpers waarop stond: "Ik sta achter Israël".⁴⁹ De Israëlische ambassadeur merkte op dat 'dit [] geen sympathie meer [is]: Nederland heeft zich met Israël geïdentificeerd'.⁵⁰ Een NIPO enquête⁵¹, gehouden onder mannen en vrouwen uit heel Nederland, liet half juni 1967 zien dat een ruime meerderheid (67%) koos voor Israël, tegen minder dan een half procent voor de Arabische landen. De reden voor de steun aan Israël, bleek voor de respondenten het lot van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog.⁵²

Peeters schrijft in zijn boek *Gezwoeren vrienden* dat de Israëlische ambassadeur in Den Haag, S. Arad, getroffen was door vriendelijk Nederland:

'Toen ik Luns [toenmalig minister van Buitenlandse Zaken, LB] voor de eerste keer ontmoette en hem vroeg waarom Nederland zo uitzonderlijk vriendelijk was, antwoordde hij: 'voor de oorlog leefden hier 120.000 tot 140.000 joden, nu nog maar 20.000'. Ik weet niet of dat de hele reden is, maar het is wel een belangrijke.⁵³

Het moge duidelijk zijn dat Israël ten tijde van de Zesdaagse Oorlog op grote steun en sympathie vanuit Nederland mocht rekenen. Het pro-Israël standpunt bleek nooit eerder, sinds het ontstaan van de staat Israël, zo bepalend in het Nederlandse debat. In 1969 wees een NIPO-onderzoek uit dat de steun voor Israël iets was afgenomen.⁵⁴ In de nasleep van de Yom-Kippoeroorlog in 1973 was echter voor het eerst echt een omslag te merken: de regering zou haar uitgesproken pro-Israël standpunt afvlakken en de methoden en strategieën in het buitenlands beleid veranderen.

---

⁴⁶ Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten*, 91.

⁴⁷ Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld*, 190-191.

⁴⁸ Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 13.

⁴⁹ Wit (de), 'Boezemvriend is nu bezetter', 36-37.

⁵⁰ Citaat in: F. Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 13.

⁵¹ Soortgelijke enquêtes zijn ook in Frankrijk, Engeland en de Verenigde Staten gehouden. Hieruit bleek dat Nederland het hoogst scoorde in sympathie voor Israël. Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 99.

⁵² Ibidem.

⁵³ Peeters, *Gezwoeren vrienden*, 161.

⁵⁴ Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld*, 193.

2. Casus 1: het olie-embargo van 1973

Door de Zesdaagse Oorlog was het vluchtelingenvraagstuk van de Palestijnen nijpender geworden en bij de regering groeide het besef dat de kwestie niet alleen meer als een humanitair, maar ook als een politiek probleem beschouwd moest worden.⁵⁵ Minister van Buitenlandse Zaken, Joseph Luns, vond eind jaren zestig al dat in de kwestie van de Palestijnse vluchtelingen, ook de Palestijnse bevrijdingsorganisaties betrokken moesten worden.⁵⁶

Het besef van de Palestijnse kwestie bleek echter nog niet uit de daaropvolgende daden. In 1971 stemde Nederland nog tegen een resolutie van de Veiligheidsraad waarin het zelfbeschikkingsrecht van de Palestijnen werd erkend. Eén jaar later werd een resolutie opgesteld waarin een extra paragraaf stelde dat de eerbiediging van de rechten van de Palestijnen onmisbaar was voor een duurzame en rechtvaardige vrede in het Midden-Oosten. Nederland besloot nu vóór te stemmen, maar haastte zich te zeggen dat de nieuwe resolutie niets veranderde aan het standpunt van Nederland zoals gebaseerd op resolutie 242 van de Veiligheidsraad.⁵⁷ Daarmee wees de regering dus het Franse standpunt, het vluchtelingenvraagstuk als een humanitair probleem te beschouwen, af.⁵⁸

2.1 De Yom-Kippoeroorlog

Op 6 oktober 1973, op de Grote Verzoendag, voerden Syrië en Egypte een gecoördineerde verrassingsaanval op Israël uit, waarmee de Yom-Kippoeroorlog, ook wel Oktoberoorlog of Ramadanoorlog genoemd, een feit was. De intentie achter de aanval was de in de Zesdaagse Oorlog door Israël bezette gebieden te heroveren.⁵⁹

In eerste instantie verliep de aanval succesvol: de Egyptenaren staken het Suezkanaal over en doorbraken de Israëlische verdedigingslinie, terwijl de Syriërs tot op tien kilometer van het meer van Tiberias kwamen. Het tijdstip dat Egypte en Syrië gekozen hadden voor hun aanval bleek effectief omdat de Israëliërs totaal niet voorbereid waren op een aanval. Het duurde tien dagen voordat het de Israëlische troepen lukte om de aanvallers een halt toe te roepen en het tij te

---

⁵⁵ J.D. Snel, 'Nederland en de band met Israël', *Historisch Nieuwsblad* 5 (2008) via <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/10671/nederland-en-de-band-met-israel.html> (1 november 2012).

⁵⁶ Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 107.

⁵⁷ Ter herinnering, de drie hoofdpunten uit de resolutie waren: terugtrekking van de Israëlische strijdkrachten uit 'bezette gebieden', erkenning en eerbiediging van de soevereiniteit van alle landen in de regio en een rechtvaardige regeling van het Palestijnse vluchtelingenvraagstuk.

⁵⁸ Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 110.

⁵⁹ Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 259.

keren.⁶⁰ Met de tegenaanvallen werden de Egyptische en Syrische troepen teruggedrongen, maar aan beide kanten vielen vele verliezen.⁶¹

Op 25 oktober kwam een door de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie ontworpen resolutie tot stand, aangenomen door de Veiligheidsraad, die de gevechten beëindigde en nog zwaardere verliezen voor vooral Egypte voorkwam. In januari 1974 kwam het tot een formele wapenstilstand tussen Israël en Egypte en in mei tussen Syrië en Israël.

Nederland

De Nederlandse regering⁶² bracht op 9 oktober een verklaring uit waarin zij de aanval van Egypte en Syrië veroordeelde en waarin geconcludeerd werd dat de twee landen het sinds 1970 geldende bestand hadden geschonden. Zij werden impliciet als agressor aangeduid. Verlangd werd, dat zij zich terug zouden trekken achter de grenzen die voor 6 oktober golden. De Veiligheidsraad werd gevraagd te proberen een politieke oplossing te vinden, gebaseerd op resolutie 242.⁶³

Met deze verklaring maakte de regering in de ogen van velen (zowel Europees als Arabisch) duidelijk dat zij partij trok voor Israël en koos voor de pro-Israëliëse interpretatie van resolutie 242 van de Veiligheidsraad, waarbij een terugtrekking van Israël uit bezette gebieden (zonder het woordje 'de' ervoor) nogal breed geïnterpreteerd kon worden.⁶⁴ Ten aanzien van de Palestijnen werd gezegd dat gezocht moest worden naar 'een rechtvaardige oplossing voor het vraagstuk van de vluchtelingen'.⁶⁵

Of de verklaring inderdaad als pro-Israëliësch aangeduid kan worden, daarover is men (zowel oud politici als historici) het niet honderd procent eens, al moeten deze meningen wellicht in het licht van hun tijd bezien worden. Zo stelt H.A. Schaper in een artikel uit 1975 dat Nederland zich moest voegen naar internationale regels en schrijft Fred Grünfeld dat toenmalig Directeur-Generaal Internationale Samenwerking, J. Meijer, vond dat de uiteenlopende visies weinig te maken hadden met een 'pro-Israël' of 'Pro-Arabisch' standpunt, maar dat het Nederlands beleid al jaren vastlag, waarbij vooral de grote mogendheden (Verenigde Staten en Sovjet-Unie) het beleidsveld bepaalden.⁶⁶ Onder andere historici Duco Hellema, Fred Grünfeld en Maarten Kuitenbrouwer,

---

⁶⁰ Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten*, 57.

⁶¹ Ibidem. Vooral de Egyptenaren kregen het zwaar te verduren. Er sneuvelde zo'n 15.000 man. De Syriërs en Israëliërs verloren respectievelijk ongeveer 3.500 en 2.700 man.

⁶² De regering bestond in oktober 1973 uit leden van het meest progressieve kabinet dat er ooit geweest is, het kabinet-Den Uyl. De volgende politieke partijen waren hierin vertegenwoordigd: PvdA, PPR en D66. De KVP en de ARP waren gedoogpartners. Den Uyl was van de PvdA, evenals de minister van Buitenlandse Zaken, Van der Stoep.

⁶³ Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 259.

⁶⁴ H.A. Schaper, 'Nederland en het Midden-Oosten conflict', 259.

⁶⁵ Soetendorp, *Het Nederlandse Beleid*, 135.

⁶⁶ H.A. Schaper, 'Nederland en het Midden-Oosten conflict', 238; Grünfeld, *Nederland en het Midden Oosten*, 57.

bestempelen de verklaring van 9 oktober als ronduit pro-Israëliisch.⁶⁷ Bijna de hele Tweede Kamer schaarde zich achter de verklaring. Hier gaat paragraaf 2.3 dieper op in.

Wapenleveranties

Een dubieuze bladzijde in de geschiedenis van de Nederlands-Israëliische betrekkingen, vormen de geheime wapenleveranties aan Israël, vrij snel na het uitbreken van de Yom-Kippoeroorlog. Hoewel voornamelijk minister van Defensie in het kabinet-Den Uyl, Henk Vredeling, hoofdverantwoordelijke was voor de wapenleveranties, was een klein elitegroepje op het Ministerie ook op de hoogte. Over de rol hierin van minister van Buitenlandse Zaken Van der Stoel en minister-president den Uyl bestaat geen eenduidigheid.⁶⁸ In ieder geval werden tussen 12 en 14 oktober nachtelijke transporten met oorlogsmaterieel naar Israël gevlogen en werd het parlement hierover niet ingelicht. Later verklaarde Vredeling dat hij vreesde dat Israël ten onder zou gaan en dat hij er zeker van wilde zijn dat het land geholpen zou worden. De Holocaust speelde daarin voor hem de belangrijkste rol: 'Ik had de joden één keer zien wegdrijven, toen kon ik het niet voorkomen. Ik dacht: dat zal mij geen tweede keer gebeuren. Daarom heb ik gebruik gemaakt van mijn bevoegdheid', aldus Vredeling in een interview met het ANP in 1993.⁶⁹

De Arabische landen vermoedden dat Nederland wapens aan Israël had geleverd, maar zij hebben Nederland nooit in het openbaar hiervan beschuldigd.⁷⁰ Het is dan ook niet duidelijk of dit één van de redenen was voor de Arabische inzet van het 'oliewapen', waardoor Nederland te lijden kreeg onder een olieboycot (Algerije was hiermee het eerst, op 20 oktober) en een daaropvolgende oliecrisis.

2.2 Het olie-embargo

Een olieboycot was voor de westerse landen niet nieuw: in 1948 en tijdens de Suez-crisis gebruikten de Arabische landen hetzelfde wapen. Een verschil met toen was echter dat in 1973 de westerse landen in veel grotere mate afhankelijk waren van de Arabische landen voor hun olie.⁷¹

Behalve het vermoeden van de wapenleveranties aan Israël, bestond er nog een zeer uitgebreid Arabisch dossier, waarin tal van 'bewijzen' werden opgesomd waardoor Nederland als pro-Israëliisch bestempeld kon worden. Het kwam erop neer dat de Arabische landen vonden dat

---

⁶⁷ Hellema e.a., *Doelwit Rotterdam*, 21; Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld*, 195.

⁶⁸ Hellema e.a., *Doelwit Rotterdam*, 32. Hoewel altijd ontkent is dat Den Uyl en van der Stoel wisten van de leveranties, merken Hellema e.a. op dat het zeer onwaarschijnlijk is dat zij van niets wisten, zie pagina 32 en verder.

⁶⁹ Citaat in: Peeters, *Gezwoeren vrienden*, 204.

⁷⁰ Hellema e.a., *Doelwit Rotterdam*, 37.

⁷¹ Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 136.

Nederland nooit genuanceerd naar het Israëlisch standpunt inzake het conflict had gekeken en dat regering op regering een uitgesproken pro-Israël standpunt had ingenomen. Het olie-embargo zou dientengevolge alleen opgeheven worden, als de regering het beleid zou wijzigen ten aanzien van de bezette gebieden en de Palestijnen.⁷² De Nederlandse regering weigerde op de eis in te gaan en trachtte de Arabische beschuldigingen te pareren, maar kwam met haar verklaringen niet veel verder dan dat het allemaal op een 'misverstand' berustte.⁷³ Hellema stelt echter dat het Nederlandse Israël-standpunt niet de enige reden was voor de olieboycot. Er was volgens hem ook sprake van een machtsstrijd in de oliesector en de *Organization of the Petroleum Exporting Countries* (OPEC) wilde de traditionele verhoudingen binnen de internationale oliesector doorbreken. Nederland was met de Koninklijke Shell namelijk één van de 'Seven Sisters', de zeven grote internationale oliemaatschappijen. Daarnaast had Rotterdam een zeer belangrijke rol in de verwerking en distributie van olie in Noordwest-Europa.⁷⁴

Het kabinet-Den Uyl was er in 1973 dan ook niet erg van overtuigd dat de redenen voor de olieboycot zo veel met Israël te maken hadden.⁷⁵ De regering reageerde in eerste instantie ook wat onverschillig op het olie-embargo en rekende op de partners binnen de Europese Gemeenschap (EG). Gekozen werd om te wachten met beperkende maatregelen voor het oliegebruik totdat precies duidelijk was wat de beperkte olietoevoer naar Nederland inhield.⁷⁶ Toen er inderdaad gevolgen zichtbaar werden voor Nederland werden enkele maatregelen ingesteld, waarvan de autoloze zondag op 4 november de bekendste is.

De EG

Hoewel in eerste instantie op de solidariteit van de EG-partners gerekend werd, had Nederland een relatief geïsoleerde positie wanneer het aankwam op het Midden-Oosten. De pro-Israëlische benadering van Nederland stuitte op weerstand in Europa en de meeste EG-landen wilden Israël niet steunen. Daarbij namen vooral Frankrijk, maar ook Italië en Groot-Brittannië een pro-Arabisch standpunt in.⁷⁷ De EG-landen wilden niet in het conflict van Nederland en de Arabische wereld betrokken worden en wilden gewoon olie blijven ontvangen. In die periode gold een 'ieder voor zich' motto binnen de EG. Vanwege het gebrek aan solidariteit met Nederland, werd overwogen de export van aardgas naar Europese landen te stoppen. Daarnaast kwamen de Amerikanen met het aanbod om olie aan Nederland te leveren en riep minister van

---

⁷² Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 143.

⁷³ H.A. Schaper, 'Nederland en het Midden-Oosten conflict', 240.

⁷⁴ Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 260.

⁷⁵ Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 55; Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 143.

⁷⁶ Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 143.

⁷⁷ Hellema e.a., *Doelwit Rotterdam*, 22.

Buitenlandse Zaken, Henry Kissinger, op tot solidariteit voor de oplossing van het energieprobleem. Deze factoren verschaften Nederland daarna een betere onderhandelingspositie binnen de EG.⁷⁸

Op de autoloze zondag zetten de olie exporterende Arabische landen een volledige stop in van olie naar de Verenigde Staten en Nederland en tevens was dit de dag dat de Nederlandse regering besloot tot een 'beleidswijziging'.⁷⁹ Deze wijziging uitte zich in het ondertekenen van een verklaring op 6 november door de negen EG-ministers van Buitenlandse Zaken. Hierin werden de rechten van de Palestijnen voor het eerst expliciet genoemd en werd de Palestijnse kwestie als een 'politiek probleem' aanvaard. Vergeleken met resolutie 242 werd nu ook gesproken over 'the occupied territories'.⁸⁰

Hoewel Nederland dus toenadering tot de EG zocht (vooral vanwege samenwerking betreffende de olietoevoer) en het erop leek dat Nederland tegemoet kwam aan de Arabische eisen, was de verklaring niet glashelder. Frankrijk en Nederland bijvoorbeeld interpreteerden de tekst op verschillende wijze, net zoals historici later gedaan hebben.⁸¹ Bovendien vinden meerdere auteurs dat Nederland weinig inhoudelijk van standpunt veranderde, te meer omdat Van der Stoel later nog een andere interpretatie van de verklaring gaf, die alweer minder aan de Palestijnen tegemoet kwam dan in eerste instantie leek. Van der Stoel koos er destijds echter voor deze interpretatie niet in het openbaar te verkondigen, omdat dit niet verstandig leek ten opzichte van de olielanden.⁸² Hij liet aan de Tweede Kamer weten dat Nederland tegen gebiedsuitbreiding door geweld was en dat de verklaring aan de politieke aspiraties van de Palestijnen 'in enigerlei vorm gestalte zal moeten worden gegeven'.⁸³ Er was volgens Van der Stoel geen verandering in het Nederlandse standpunt gekomen omdat Nederland in 1972 ook een resolutie had gesteund die opriep de legitieme rechten van de Palestijnen te eerbiedigen. De pers dacht hier echter anders over en ook vanuit Israël zelf kwam ferme kritiek.⁸⁴ De verklaring maakte in ieder geval duidelijk dat de minister tussen twee vuren inzat en moeite had een helder verhaal te vertellen; de publieke opinie, inclusief het parlement, was pro-Israël en beperkte daardoor de handelingsvrijheid voor de regering, maar de Europese partners wilden juist een pro-Arabisch geluid laten horen.

Volgens Hellema ging Van der Stoel in de meeste gevallen niet mee in de druk om openlijk en expliciet de Arabische landen tevreden te stellen, in de veronderstelling dat er nieuwe eisen

---

⁷⁸ Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 52.

⁷⁹ Ibidem, 63. Directeur-Generaal Europese Samenwerking van Lynden die aanwezig was bij de besprekingen over de in te nemen positie van Nederland binnen de oliecrisis en de samenwerking binnen de EG, bestempelde deze dag als een 'waterscheiding' in de pro-Israël politiek.

⁸⁰ H.A. Schaper, 'Nederland en het Midden-Oosten conflict', 241.

⁸¹ Zie bijvoorbeeld Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten*, 77 waarin Grünfeld zijn mening tegenover die van Soetendorp zet.

⁸² Grünfeld, *Nederland en het nabije Oosten*, 79; Hellema e.a., *Doelwit Rotterdam*, 96.

⁸³ Handelingen Tweede Kamer, 20 november 1973, 1303.

⁸⁴ In paragraaf 2.4 wordt hier verder op ingegaan.

zouden komen.⁸⁵ Voor de OPEC-landen was de interpretatie van de minister in ieder geval te mager, en het olie-embargo bleef voorlopig van kracht. Omdat in november de olieaanvoer sterk verminderde, groeide het pessimisme binnen de regering en het parlement en de situatie werd vanaf toen als crisis aangeduid.⁸⁶

Na afloop

In juli 1974 kwam een einde aan de boycot tegen Nederland. De opheffing was niet te danken aan een wijziging van het Nederlandse standpunt. De Arabische landen gaven dan ook toe dat het niet gelukt was het Nederlandse beleid fundamenteel te wijzigen.

In december 1973 stelden de Fransen op de Top van Kopenhagen een 'Euro-Arabische dialoog' tussen de EG en de Arabische Liga voor. De Arabische staten hadden hier wel oren naar en wilden een nauwere samenwerking met Europa op economisch, technisch en cultureel gebied. De Arabische staten verwachtten dat Europa zich op die gebieden meer naar het Midden-Oosten zou richten. De Top liep in feite uit op een mislukking, doordat over een gemeenschappelijk energiebeleid én over een Euro-Arabische politiek geen consensus werd bereikt.⁸⁷ Nederland had al niet veel in de Euro-Arabische dialoog gezien en wilde, in tegenstelling tot de Fransen die een gemeenschappelijk politiek beleid wilden, dat er vooral economisch werd samengewerkt. Om niet geïsoleerd te raken in de EG, stemde Nederland uiteindelijk wel in met een gemeenschappelijke politiek ten opzichte van het Midden-Oosten.⁸⁸

De olieboycot bleek geen ernstige gevolgen gehad te hebben voor Nederland en in die zin was de inzet van dit wapen dus niet zeer effectief. Vanaf januari nam de olietoevoer weer toe. Bedrijven die voor de olietoevoer zorgden hadden geen belang bij een olie-stop voor Nederland en bovendien kon er vervangende olie uit niet-Arabische landen komen. In het laatste kwartaal van 1973 had Nederland een even groot of klein olietekort als andere landen (ongeveer 9%), wat meer te maken had met de prijsstijgingen in de oliesector.⁸⁹

De Nederlandse regering liet tijdens de boycot nog geen duidelijke beleidswijziging ten voordele van de Arabische wereld zien. Met het ondertekenen van de EG-verklaring nam het kabinet wel een stap in die richting, maar nog lang niet alle eisen van de Arabieren werden ingewilligd. Het gevolg was vooral dat Nederland na de boycot niet langer een geïsoleerde positie binnen de EG had. Daarbij aanvaardde de regering dat het Midden-Oosten in toenemende mate onderwerp van beraad en besluitvorming binnen de EG werd, althans, voor wat betreft het eerste jaar na de oliecrisis. Na

---

⁸⁵ Hellema e.a., *Doelwit Rotterdam*, 262.

⁸⁶ Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 52.

⁸⁷ Hellema e.a., *Doelwit Rotterdam*, 159.

⁸⁸ Mourik (van), 'van pro-Israël naar een 'evenwichtig' beleid', 44.

⁸⁹ Soetendorp, *Het Nederlandse beleid*, 147.

de olieboycot veranderden de methoden en strategieën in het buitenlands beleid dan ook geleidelijk en volgens Soetendorp ging Nederland meer zijn best doen het pro-Israël stigma kwijt te raken. De uitdaging was om uit te dragen dat Israël recht had op veilige en erkende grenzen en tegelijkertijd dat de Palestijnen medezeggenschap behoorden te hebben. Het regeringsbeleid kreeg rond die tijd dan ook de naam ‘evenwichtig’.⁹⁰

2.3 Reacties parlement

Bij het begin van de Oktoberoorlog en na het uitspreken van de regeringsverklaring op 9 oktober 1973 (waarin de regering de aanvallen van Egypte en Syrië veroordeelde) schaarden vrijwel alle partijen zich nog achter de pro-Israëliëse verklaring, waarbij er alleen kleine verschillen bestonden. Zo vond bijvoorbeeld PvdA-fractie leider Ed van Thijn dat er alleen een politieke oplossing gevonden kon worden als ook de politieke aspiraties van de Palestijnen in ogenschouw werden genomen en noemde bijvoorbeeld de VVD de Palestijnen in zijn geheel niet.⁹¹ De grote politieke partijen betoonden buiten het parlement hun steun aan Israël door aanwezig te zijn bij pro-Israël manifestaties en door het sturen van telegrammen.⁹² Het parlement was zich terdege bewust van de pro-Israël gevoelens die onder de bevolking leefden. Nadat Nederland echter te maken kreeg met de olieboycot, herzagen enkele politieke partijen hun standpunt.

In deze paragraaf onderzoek ik de parlementaire reacties ten tijde van de olieboycot aan de hand van twee fasen en beantwoord ik de vraag in hoeverre politieke partijen sympathiseerden met Israël en of het er naar uitzag dat het parlement een minder pro-Israëliëse koers ging volgen. Daarnaast kijk ik wat de onderliggende motieven waren voor standpunten binnen het parlement. Niet alle politieke partijen komen aan bod; het parlement bestond uit 14 partijen, waaronder een aantal kleine en dus minder belangrijke. Tevens sprak niet elke partij zich even duidelijk uit over de (verschillende) periodes van het olie-embargo en vanzelfsprekend worden die partijen dan ook niet of minder behandeld. Onderstaande tabel geeft een overzicht van het parlement in oktober 1973.

Eerste Kamer	Tweede Kamer
PvdA	PvdA
VVD	VVD
KVP	KVP
ARP	ARP
CHU	CHU

⁹⁰ Ibidem, 150.

⁹¹ Kuitenbrouwer, *De Ontdekking van de Derde Wereld*, 196.

⁹² Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 75.

D'66	D'66
PPR	PPR
PSP	PSP
SGP	SGP
CPN	CPN
	DS'70
	GVP
	RKPN
	Boerenpartij

Zoals beschreven in de inleiding komt vooral de periode tot de EG-

verklaring (24 oktober tot 6 november) en de periode vanaf de EG-verklaring (6 november tot ongeveer 6 december) aan bod.

Hoewel het Midden-Oosten vaak onderwerp van debat is geweest in het parlement, zowel voor 24 oktober als erna, valt het op dat ten tijde van het olie-embargo slechts één keer een debat is gehouden over specifiek de oliesituatie, op 31 oktober. Het was een speciaal debat waarbij moties en interpellaties niet aan de orde zijn geweest.

2.3.1 24 oktober – 6 november

Na afkondiging van het olie-embargo zag de oppositie haar kans schoon om in het parlement de regering te bekritisieren en premier Den Uyl en minister van Buitenlandse Zaken Van der Stoel kwamen onder vuur te liggen. Van der Stoel kreeg bijvoorbeeld kritiek op het feit dat hij 'slechts' een diplomaat naar het Midden-Oosten had gestuurd om met de Arabieren te praten over de boycot.⁹³ De CHU en de VVD zouden zich in dezelfde Kamercommissie waar zij begin oktober sterke steun voor Israël en de regeringsverklaring uitspraken, nu geuit hebben tegen diezelfde pro-Israëlische regeringsverklaring.⁹⁴ De minister kreeg voor de voeten gegooid dat hij de Arabieren tegen zich in het harnas gejaagd had en dat hij de economische belangen van Nederland uit het oog had verloren. De olieboycot maakte dat ze het niet meer eens waren met de 'presentatie' van de Nederlandse beleidsvoering en de regering zou ongenueanceerd voor Israël partij getrokken hebben.⁹⁵

De KVP, gedoogpartner van het kabinet, vond het Nederlandse standpunt te ongenueanceerd. 'Niet alleen met de Arabische landen, maar ook met Frankrijk en Engeland hebben we nu ruzie' constateerde R. Peijnenburg, refererend aan het feit dat Nederland alleen stond binnen

⁹³ E. Brandt, 'Israëli's kwamen ons vergeefs om wapens smeken', *De Telegraaf*, 31 oktober 1973, 1.

⁹⁴ Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten*, 89. Dit is gebaseerd op een interview die Grünfeld had met de heer Patijn op 7 december 1981. Van de vergaderingen van de Vaste Kamercommissie bestaan geen verslagen.

⁹⁵ H.A. Schaper, 'Nederland en het Midden-Oosten conflict', 241.

de EG.⁹⁶ De KVP had kritiek op het standpunt van de regering, maar werd door de PvdA direct herinnerd aan het eigen pro-Israëliësch standpunt zoals geformuleerd op 9 oktober.⁹⁷

B. Verbrugh van het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV)⁹⁸ liet in zijn spreektijd tijdens het debat van 31 oktober zijn twijfels horen of de minister het revanchisme van de Arabieren niet had onderschat:

‘Ons hart klopt voor Israël (...) Nu er sinds 1948 weer een Joodse staat is, wordt deze omringd door het hardnekkige Arabische revanchisme, dat voorlopig nog niet is uitgeblust. Dat is niet zomaar in veertien dagen opgelost; dit geldt ook voor de olieboycot. Heeft de Minister van Buitenlandse Zaken dit gevoel van de Arabische landen niet onderschat? Ik heb er niets tegen, dat Nederland in de internationale wereld eens een flinke uitspraak doet, wanneer deze tenminste is gefundeerd. Voor het doen van flinke uitspraken moet men echter een macht zijn in de wereld. Dit wil zeggen, dat men bondgenoten moet hebben, waarvan men op aan kan, een defensie met een goed moreel en materieel en een economie, die iets kan opvangen. Daar lijkt het niet op, mijnheer de Voorzitter. Wij zijn weinig populair in de wereld en zeer geïsoleerd komen te staan’.⁹⁹

Het punt dat de heer Verbrugh noemt, het onvoorzichtig doen van grote uitspraken, deelden veel leden van de oppositie. Hiermee werd bedoeld dat Nederland graag een voortrekkersrol wilde spelen op het gebied van mensenrechten en daardoor andere landen wel eens terechtwees.¹⁰⁰ De regering moest volgens de oppositie echter ophouden zich als een schoolmeester te gedragen en andere landen niet meer gaan vertellen hoe ze zich moesten gedragen.¹⁰¹ De regering ‘[wil] te pas en te onpas [] getuigen, waardoor een klimaat ontstaat waarin gemakkelijk misverstanden kunnen ontstaan die zijn ontstaan’, zo verklaarde bijvoorbeeld de VVD.¹⁰²

Minister Van der Stoep had getracht de beschuldigingen van de Arabische landen te weerleggen (namelijk dat Nederland niet zo pro-Israël was als werd gedacht) maar Van der Spek van de linkse PSP stelde dat de regering zeer duidelijk partij had gekozen voor Israël en hij vond het onbegrijpelijk dat minister Van der Stoep zo veel moeite deed te ontkennen dat de regering een pro-Israëliësch standpunt innam. Eerdere uitspraken van de minister wezen er immers op dat de Nederlandse regering een duidelijk pro-Israël standpunt innam. Van der Spek vroeg zich af: ‘Hoe verklaart de Regering trouwens anders de uitspraken van de zijde van Israël, dat in West-Europa eigenlijk alleen Nederland achter Israël staat?’¹⁰³ Volgens de PSP had Nederland de boycot te danken

⁹⁶ Van onze correspondent, ‘Kamer wil andere tijden rijverbod’, *de Volkskrant*, 31 oktober 1973, 1.

⁹⁷ Handelingen Tweede Kamer, 31 oktober 1973, 511.

⁹⁸ Het Gereformeerd Politiek Verbond was een Nederlandse protestants-christelijke politieke partij die van 1948 tot 2003 heeft bestaan en tot 2001 meestal met één of twee zetels in de Kamer zat. De partij was een voorloper van de Christen Unie.

⁹⁹ Handelingen Tweede Kamer, 31 oktober 1973, 518.

¹⁰⁰ Nederland had zich bijvoorbeeld uitgesproken tegen de mensenrechtenschendingen in Chili, waar in september 1973 een staatsgreep gepleegd werd onder leiding van Augusto Pinochet. In de maanden erna werden duizenden aanhangers van de oud-president geëxecuteerd en verdwenen ruim 100.000 aanhangers in de gevangenis.

¹⁰¹ Senne, *Een korte geschiedenis van de staat Israël*, 108.

¹⁰² Citaat in: H. Beerends, *de Derde Wereldbeweging: geschiedenis en toekomst* (Utrecht 1993) 248.

¹⁰³ Handelingen Tweede Kamer, 31 oktober 1973, 519.

aan het pro-Israël standpunt en moesten de Palestijnen als onderhandelingspartners worden erkend. De PSP nam van alle partijen het meest een pro-Arabische standpunt in en vroeg om een totale terugtrekking van Israël uit de bezette gebieden.¹⁰⁴

Binnen D'66 (regeringslid) ontstond eind oktober een ruzie nadat ook het fractielid Imkamp zei dat Nederland zich niet zo pro-Israël had moeten opstellen en dat Van der Stoel moest opstappen. Imkamp viel hiermee de minister van Buitenlandse Zaken af, maar ook zijn eigen fractievoorzitter J. Terlouw, die zich juist enkele weken daarvoor nog duidelijk pro-Israël had uitgesproken.¹⁰⁵ Het akkefietje werd intern opgelost en D'66 bleef de regering steunen.

Ook de PvdA en de ARP, beide regeringspartijen, bleven de regering in haar standpunt van 9 oktober steunen. Deze partijen wilden niet buigen voor het olie-embargo. Tweede Kamerlid en buitenlandspecialist van de PvdA, Piet Dankert, ergerde zich aan de mening van het *NRC Handelsblad*, die vond dat de minister en zijn ambtenaren veel te 'drastische' verklaringen hadden afgelegd ten gunste van Israël, na het uitbreken van de Oktoberoorlog.¹⁰⁶ Dankert zei:

'Ik voel me dan toch beter thuis bij de minstens zo eerbiedwaardige *Times*, die niet zonder afgunst constateerde in diezelfde eerste olieboycotdagen, dat het in kleinere landen als het onze nog regelmatig voorkomt dat er een relatie valt te constateren tussen publieke opinie en buitenlands beleid'.¹⁰⁷

Dit neemt niet weg dat er binnen de PvdA hevig gediscussieerd werd over het lot van de Palestijnen.¹⁰⁸ Na de Zesdaagse Oorlog was de partij zich steeds meer bewust van de Palestijnse kwestie geworden, niet in de laatste plaats door de focus van de partij op mensenrechten en solidariteit. In 1971 repte een PvdA-nota al over twee 'nationale strevingen', waarin ook de politieke aspiraties van de Palestijnen vermeld stonden.¹⁰⁹ De aandacht voor het Palestijnse vraagstuk en mensenrechten kwam door de olieboycot in botsing met het eigenlijk zeer pro-Israëliëse standpunt van de partij.¹¹⁰

Zoals onder andere Fred Grünfeld stelt, blijkt uit de kritiek van het parlement echter niet dat het beleid ten aanzien van het Israëliësch-Arabisch conflict niet werd gesteund op inhoudelijke gronden. Het was meer algemene kritiek op het buitenlandse beleid en de manier waarop zaken aangepakt werden, bijvoorbeeld wat betreft de olievoorziening. Een VVD-kabinet bijvoorbeeld, zou Israël niet eerder hebben 'laten vallen', aldus Grünfeld.¹¹¹ Toch blijft de standpuntverandering van

---

¹⁰⁴ Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten*, 96.

¹⁰⁵ Parlementaire redactie, "'Imkamp (D'66): Van der Stoel moet opstappen'", *NRC Handelsblad*, 1 november 1973, 3.

¹⁰⁶ Hoofdredactioneel commentaar, 'Deconfiture', *NRC Handelsblad*, 31 oktober 1973, 7.

¹⁰⁷ Handelingen Tweede Kamer, 28 november 1973, 1227.

¹⁰⁸ Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 76.

¹⁰⁹ Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld*, 197.

¹¹⁰ Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 76.

¹¹¹ Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten*, 90.

de rechtse partijen opvallend, te meer omdat er begin oktober er een soort wedstrijd aan de gang leek te zijn van wie zich het meest pro-Israël kon opstellen.

Ter verduidelijking laat het onderstaande figuur zien hoe de links-rechts verhoudingen in 1973 ongeveer lagen en wat de parlementaire meningen over de regering en haar 'oliebeleid' waren. Hierbij is het belangrijk te onthouden dat de meeste partijen eenvoudigweg achter Israël stonden (van de hier opgenomen partijen was eigenlijk alleen de PSP niet uitgesproken pro-Israël). In de figuur zijn alleen de partijen opgenomen waarvan te achterhalen was wat hun mening over de regering was.

Figuur 1¹¹²

Anti-regering na begin boycot (meer rekening houden met Arabische staten): Donker

Pro-regering: Licht

Links		Rechts		
PSP	PvdA	ARP	KVP	VVD
	D'66		CHU	GPV

Zoals blijkt uit bovenstaande, is er een grove onderverdeling te maken in linkse of rechtse meningen over Israël. Vooral op rechts waren de partijen te vinden die vonden dat het vizier naar de Arabische wereld geopend moest worden en/of dat er meer rekening gehouden moest worden met Arabische gevoelens. Dit laatste niet per se uit compassie met de Arabieren. Het citaat op pagina 21 van GPV-lid Verbrugh illustreert bijvoorbeeld dat de partij zeer pro-Israël was, maar toch vrees had dat een duidelijk pro-Israël geluid de Arabische wereld in het verkeerde keelgat zou schieten en daarmee de Nederlandse belangen geen goed zou worden gedaan. Daarom had de regering zich volgens de partij dus niet juist opgesteld en te veel 'grote uitspraken' gedaan. Dat verklaart waarom het GPV in figuur 1 wel donker gekleurd is. De PSP, CHU en VVD wilden dat er meer rekening gehouden werd met Palestijnse wensen en belangen, maar voor de VVD en CHU golden hier ook vooral de belangen van de olie. Verschillende belangen in meningsvorming over het regeringsbeleid speelden dus mee en het is belangrijk deze inzichtelijk te maken.

¹¹² De signatuur, beginselen, achterban en de gekozen koers van de partijen rondom het jaar 1973 hebben de plaats van de partijen in het figuur bepaald. Mede gebaseerd op: www.parlement.com. Dit wil niet per se zeggen dat de partijen op alle vlakken alleen maar 'rechts' of 'links' waren. Dit is een grove indeling.

2.3.2 6 november – 6 december

Van het ondertekenen en uitbrengen van de 6 november verklaring van de negen EG-partners, was het parlement vóór 6 november niet op de hoogte gebracht. Het parlement heeft dus weinig tot geen invloed uit kunnen oefenen op deze verklaring, ook omdat deze in internationaal overleg tot stand was gekomen.¹¹³ De regering kon dus wel op wat verzet rekenen van het parlement en inderdaad leidde de 6 november verklaring tot protest. Deze was echter het hevigst binnen de confessionele pro-Israëliëse partijen, zoals de SGP en het GPV.¹¹⁴ Dit waren ook juist de partijen die vóór 6 november de regering bekritiseerden vanwege het gevoerde buitenlandse beleid en het ‘doen van grote uitspraken’. De verklaring die net wat meer tegemoet kwam aan de Arabische wereld, zorgde echter voor verwarring over het Nederlandse standpunt en was voor sommigen kennelijk alweer een stap te ver. Het lijkt er dan ook meer op dat deze partijen de boycot aangrepen om de regering te kunnen bekritisieren. Op het moment dat de regering echter stappen ondernam om de situatie te keren, was het ineens te veel van het goede. Het scheidt een beeld van een niet-standvastige confessionele politiek.

De PvdA-fractie vond de verklaring vooral ‘te vaag’ en vond het logisch dat deze zoveel twijfels deed rijzen over het Nederlandse standpunt. Een mening die andere partijen deelden.¹¹⁵ En hoewel er begrip was voor de lastige positie waar Van der Stoep zich in bevond, kon bijvoorbeeld de heer G. M. Nederhorst van de Eerste Kamer zich niet vinden in de volharding van de minister dat er geen standpuntverandering had plaatsgevonden. Hij riep de regering op vooral niet toe te geven aan de ‘pressie en terreur’.¹¹⁶ De Tweede Kamerfractie juichte het desalniettemin toe dat de Palestijnse kwestie nu als een ‘politiek probleem’ werd aangemerkt.¹¹⁷

Regeringspartij PPR vond, samen met de PSP, het standpunt van de Negen op het gebied van de Palestijnse kwestie een eerste stap in de goede richting, maar vooral de PPR vond het nog niet ver genoeg gaan:

‘Het moeilijkste vraagstuk is niet de nominale erkenning van de ‘legitieme rechten van de Palestijnen’ zoals de Negen het noemen, maar vooral een politieke en ook voor de Palestijnen aanvaardbare uitwerking van deze zogenaamde legitieme rechten’.¹¹⁸

---

¹¹³ Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 73-74.

¹¹⁴ Handelingen Eerste Kamer, 20 november 1973, 1338; Handelingen Tweede Kamer, 29 november 1973, 1347.

¹¹⁵ Zo zei de heer Krusinga van de CHU: ‘De Minister heeft na de Verklaring van de Negen gesteld, dat er geen beleidswijziging van enige betekenis is geweest. Later heeft de Minister in een interview in *Elzeviers Weekblad* gezegd: “Het is geen radicale breuk met het door Nederland steeds gevoerde beleid”. Deze bewoordingen verschillen toch wel. Wij moeten toch wel duidelijk weten, wat de situatie van thans is. Is het een voortzetting, geen radicale breuk of toch een ombuiging?’ (Handelingen Tweede Kamer, 5 december 1973, 1348.)

¹¹⁶ Handelingen Eerste Kamer, 20 november 1973, 421.

¹¹⁷ Parlementaire redactie, ‘PvdA vindt verklaring vaag’, *NRC Handelsblad*, 7 november 1973, 1; Handelingen Tweede Kamer, 20 november 1973, 421.

¹¹⁸ Handelingen Tweede Kamer, 20 november 1973, 421.

Over het algemeen was D'66 blij met de verklaring, al distantieerde de werkgroep Midden-Oosten van de partij zich er wel van, uit onvrede over de 'heilloze benadering' van de regering.¹¹⁹ In de Tweede Kamer onderstreepte H. Van Mierlo dat D'66 altijd verder was gegaan in kritiek op de houding van Israël dan de meerderheid van de Kamer en dat ze altijd hadden gevonden dat Israël een te kleine bijdrage leverde aan de oplossing van het probleem. 'Wij zijn steeds uitgegaan van de gedachte van het bestaan van legitieme rechten van de Palestijnen, die in een of andere vorm gestalte zouden moeten krijgen' aldus Van Mierlo.¹²⁰

Ook de KVP en de grootste oppositiepartij op rechts, de VVD, onderschreven de EG-verklaring. De VVD wees op het grote belang van de Gemeenschap als factor van belang in het conflict. Buitenlandwoordvoerder H. Koster zag in de verklaring geen standpuntverandering van de regering.¹²¹ De VVD werd dientengevolge als 'oliepartij' aangeduid, omdat ze vond dat de verstandhouding met de Arabieren moest verbeteren om de oliebelangen veilig te stellen.¹²² In de Eerste Kamer vroeg de VVD zich op 20 november dan ook af of de aanwezigheid van Minister Vredeling bij een pro-Israël demonstratie, nu wel zo verstandig was.¹²³

De Democratisch Socialisten '70¹²⁴, die zich ook op de rechterflank bevonden, waren daarentegen niet gelukkig. Volgens de heer S. Keuning had een pro-Israël bijeenkomst op 16 november in Parijs laten zien dat zowel DS'70, als D'66 als de PvdA (waarvan elk één lid aanwezig was) ongerust waren over de verklaring en de toenadering tot de Arabieren. In een reactie ontkende het desbetreffende PvdA-lid dit echter en stelde dat hij vanuit persoonlijke overwegingen en uit vriendschap met Israël aanwezig was geweest.¹²⁵ Vanwege het hiervoor beschreven standpunt van D'66, moet de heer Keuning er ook wat betreft deze partij naast hebben gezeten.

Binnen de ARP, die erg pro-Israël georiënteerd was, werd de verklaring met zeer veel scepsis ontvangen, maar de gedoogpartner wilde de positie van Van der Stoel niet in gevaar brengen en stelde dat de verklaring 'multi-interpretabel' was. Voor de heer K. Boertien was het kernpunt van de verklaring in ieder geval de nadruk op resolutie 242 van 1967.¹²⁶ In de Eerste Kamer kwam de heer W. Albeda (ook ARP) op voor Van der Stoel en weet hij de boycot aan economische gronden:

'Ik ben het niet eens met degenen die de verantwoordelijkheid voor de oliecrisis op de schouders van de Minister van Buitenlandse Zaken willen schuiven. Het lijkt mij hoogst onwaarschijnlijk dat het de Arabieren alleen om enkele uitspraken te doen is. Belangrijker lijkt mij de positie van Nederland met betrekking tot de Europese raffinage-capaciteit. (...) Ik vrees dan ook dat vriendelijkheden ten opzichte van de Arabieren ons niet helpen. Niet

---

¹¹⁹ P. Peppelenbosch, 'Distantie', *de Volkskrant*, 3 november 1973, 17.

¹²⁰ Handelingen Tweede Kamer, 28 november 1973, 1250.

¹²¹ Parlementaire redactie, 'PvdA vindt verklaring vaag', *NRC Handelsblad*, 7 november 1973, 1.

¹²² Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 85.

¹²³ Handelingen Eerste Kamer, 20 november 1973, 80.

¹²⁴ DS'70 was in 1970 ontstaan uit een afsplitsing van de PvdA na ontevredenheid met de nieuw linkse koers van die partij.

¹²⁵ Handelingen Tweede Kamer, 29 november 1973, 1338.

¹²⁶ Handelingen Tweede Kamer, 28 november 1973, 1261.

minder dan onvoorwaardelijk partij kiezen voor de Arabieren en een actieve steun aan de Arabische zaak zouden daarvoor nodig zijn. Hoezeer men ook oog moet hebben voor de Arabische frustraties, een onvoorwaardelijke steun aan die zijde zou in strijd zijn met de grote sympathie die in Nederland nu eenmaal aanwezig is voor Israël. Het is overigens van belang erop te wijzen dat die sympathie ons er nooit van heeft weerhouden ook het relatieve gelijk der Arabieren te erkennen.¹²⁷

De volgende figuur 2 laat dezelfde rechts-links verdeling zien als figuur 1, maar nu worden de meningen ten aanzien van de 6-november verklaring weergegeven.

Figuur 2

Pro-regering/gedogen van 6-november verklaring¹²⁸: Licht

Anti-regering, verklaring als 'knieval' zien: Donker

Links				Rechts	
PSP	PPR	ARP	SGP		GPV
	PvdA		KVP		VVD
	D'66		DS'70		

Wat aan bovenstaand figuur bijvoorbeeld opvalt, is dat de links/rechts verhoudingen in het parlement niet per se samenvielen met kritiek op, of steun voor de regering. Zowel bij links als rechts waren 'pro-verklaring' partijen te vinden. Dit is een andere conclusie dan sommige auteurs trekken. Een voorbeeld hiervan is Senne, wanneer hij schrijft over de 6 november-verklaring:

'Rechts in Nederland juichte de verklaring toe en legde deze uit als kritisch ten opzichte van Israël. Links Nederland, inclusief de ARP, was verbolgen over de knieval van de regering voor de boycot en de houding van een aantal bondgenoten'.¹²⁹

Figuur 2 laat juist zien dat links ook in groten getale de verklaring toejuichte. Dit is dus een opvallend verschil met de conclusie van Senne. Tevens juichte een groot deel op rechts (VVD, KVP) de verklaring inderdaad toe, maar het bronnenonderzoek laat ook zien dat andere rechtse (en vooral confessionele) partijen, de verklaring juist als een knieval voor de Arabieren zagen. Bovendien laat het bronnenonderzoek zien dat de ARP de verklaring weliswaar niet toejuichte, maar deze wel gedoogde.

¹²⁷ Handelingen Eerste Kamer, 20 november 1973, 80.

¹²⁸ Al vonden enkele partijen de verklaring nog niet in orde of te mager, ze steunden of tolereerden de verklaring wel.

¹²⁹ Senne, *Een korte geschiedenis van de staat Israël*, 108.

Een verklaring voor deze uiteenlopende conclusies kan onder andere zijn dat negatief en positief ten opzichte van de 6 november-verklaring op verschillende manieren gezien kan worden; de ARP was inderdaad verbolgen over de verklaring, maar het bronnenonderzoek laat ook duidelijk zien dat de partij deze wel wilde accepteren of tolereren. Om deze reden is de ARP licht gekleurd in de figuur. Het zou kunnen dat Senne de persoonlijke mening van prominenten binnen de ARP als referentie heeft genomen, waar ik gekozen heb voor het officiële standpunt. Een andere verklaring zou een verschillende benaderingswijze van wat links en rechts is, kunnen zijn. Senne bestempelt een confessionele partij als de ARP wellicht als links, waar naar mijn mening deze partij, ondanks progressieve standpunten op sommige kwesties, meer onder het rechtse spectrum valt.

2.3.3 'Evenwichtig' beleid in het parlement?

Uit bovenstaande blijkt dat veruit de meeste partijen de 6 november-verklaring steunden. Dit wil echter niet zeggen dat daarmee onenigheid binnen het parlement of kritiek op de regering verdween. Naarmate Nederland meer de gevolgen van de olieboycot onder ogen kreeg en de regering de situatie als 'crisis' aanduidde (half november), zwol ook de kritiek op de handelswijze van de regering weer aan. Nederland had zich volgens de oppositie meer moeten focussen op de nationale economische belangen. Aan de rol van Nederland als 'gidsland' op het gebied van mensenrechten, stoorde politiek rechts zich hevig, terwijl de linkse partijen hier juist trots op waren.

Dat Nederland bij de Arabieren het imago had van een kritiekloze Israël-aanhanger, waardoor het gedrag tegenover Nederland verklaard werd, was volgens velen onjuist en Van Mierlo van D'66 zei:

'Het is ons falen in het kenbaar maken aan de Arabische landen dat er, ondanks onze verbondenheid met Israël, een veel grotere affiniteit met het lot en de rechten van de Palestijnse vluchtelingen in ons land aanwezig is dan zij denken en cynisch genoeg meer begrip en meer discussie daarover in ons land de laatste jaren dan in menig ander West-Europees land dat zich thans in een bevoorrechte positie heeft weten te dringen'.¹³⁰

Bij de (linkse) parlementariërs groeide dus het besef dat het Nederlandse buitenlandbeleid duidelijker aan de Arabische wereld uitgelegd moest worden, maar daarnaast waren de parlementariërs zich er van bewust dat het Midden-Oosten een gevoelig onderwerp was bij het Nederlandse volk. Partijen drongen er dan ook steeds bij de regering op aan om het beleid 'voortdurend' aan het volk uit te leggen. De kloof tussen het beleid en wat het volk voelde en vond moest 'zo klein mogelijk zijn'. Behalve Van der Stoep werd ook Den Uyl gevraagd beter zijn best hiervoor te doen.¹³¹

---

¹³⁰ Handelingen Tweede Kamer, 28 november 1973, 1250; Handelingen Eerste Kamer, 20 november 1973, 421.

¹³¹ Handelingen Tweede Kamer, 29 november 1973, 1348.

Het buitenlandbeleid *an sich* vereiste, in het licht van de afgelopen gebeurtenissen, wellicht ook aanpassingen, zo vond de PvdA in de Eerste Kamer. Die aanpassingen moesten echter niets te maken hebben met toegeven aan de Arabieren (ondanks de steun van de fractie aan de EG-verklaring) want 'het ligt niet in onze volksaard om voor pressie en terreur te wijken', aldus de heer Nederhorst.¹³²

In de periode tot juli 1974 werd er veel gedebatteerd over olie(tekorten) en olieprijsen, maar wat er aan Midden-Oosten standpunten werd geformuleerd, gebeurde voor een groot deel binnen de fracties, waarbij vooral de PvdA veel discussieerde.¹³³ Zoals op te maken valt uit de handelingen van het parlement vanaf november 1973 lijkt het er eerder op dat de olieboycot tot gevolg had dat de rol van Nederland binnen de EG en de positie van Nederland ten opzichte van de Verenigde Staten ter discussie stond. Zo discussieerden alle partijen over het vraagstuk in hoeverre samenwerking nodig was en kon plaatsvinden en was er ook kritiek te horen op de regering die wetsontwerpen vaststelde, zonder daarbij te bekijken hoe het op dat gebied in andere Europese landen gedaan werd.¹³⁴ Hieruit blijkt wel een groter besef van 'Europa' dan er voor de Yom-Kippoeroorlog te zien was.

Sympathie voor Israël was er niet meteen minder om. Nog steeds was er steun voor het land (getuige ook het eerder genoemde voorbeeld van de drie Kamerleden die bij een pro-Israël manifestatie in Parijs aanwezig waren), die nog steeds het sterkst was binnen de rechts-conservatieve partijen, zoals de SGP. Dat de Nederlandse regering op goede voet probeerde te komen met de Arabische wereld, ging niet ongemerkt aan deze partij voorbij en een Kamervraag van SGP-lid H. van Rossum laat in april 1974 dan ook zien dat de SGP zich zorgen maakte over de 'verwijdering' van Nederland ten opzichte van Israëls belangen in het internationale krachtenveld.¹³⁵

Een veel opener houding richting de Arabische wereld binnen het Nederlandse parlement was tijdens de boycot nog niet te zien. Eerder in tegendeel, want er was er nog steeds sprake van 'argwaan' tegenover de Arabische bedoelingen, niet in de laatste plaats door de terroristische acties van Palestijnen.¹³⁶ In feite stelde alleen de PSP zich onverminderd pro-Arabisch en anti-Israëliësch, op. Hoewel de regering een 'evenwichtiger' politiek wilde voeren, stelde PSP'er H. van Wijk dat Nederland niets gedaan had om het gevaar van boycotts en guerrilla's in zijn werkelijke oorzaken op

---

¹³² Handelingen Eerste Kamer, 20 november 1973, 421.

¹³³ Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten*, 88-98. In de periode midden november 1973 tot juli 1974 (het einde van de boycot) leveren zoekwoorden als 'Midden-Oosten (beleid)', 'Israël', 'Palestijnen' in de Handelingen van de Eerste en Tweede Kamer summier resultaat op.

¹³⁴ Handelingen Tweede Kamer, 28 november 1973, 1227.

¹³⁵ Handelingen Tweede Kamer (aanslag), 17 april 1974, 2815, 1406. Van Rossum vraagt: 'Is de Minister zich bewust, dat zijn vele en op zich zelf te waarden pogingen om tot betere betrekkingen te komen met de Arabische landen, bij bepaalde groepen van het Nederlandse volk indirect overkomen als een in mindere of meerdere mate afstand nemen van de grote belangen in het internationale krachtenveld van de staat Israël?'

¹³⁶ Bijvoorbeeld de bloedige aanslag in München, tijdens de Olympische Spelen van 1972.

te vangen. Van Wijk ervoer zelfs een bijna nationale tegenzin om na te gaan wat er daadwerkelijk aan de hand was. 'Dat is met een beroep op de geschiedenis min of meer te verklaren, maar goed te praten is het niet', zo zei hij in de Tweede Kamer¹³⁷. Hij stelde dat Nederlandse politici na de Tweede Wereldoorlog telkens hetzelfde patroon volgde: warm begrip tonen voor de Palestijnse zaak, maar vervolgens kiezen voor Israël en dus tegen die Palestijnen. De PSP sprak zich dus duidelijk kritisch uit, maar was een uitzondering.

Samenvattend

Samenvattend zien we dat er naar aanleiding van de olieboycot en de 6 november-verklaring een, zij het kleine, verschuiving opgetreden is in de Midden-Oosten benadering van het parlement. Vooral de 'oliepartijen' VVD en CHU bekritiseerden de regering om het gevoerde beleid en zij, hoewel nog steeds op de hand van Israël, namen afstand van de pro-Israëliëse verklaring van 9 oktober en wijzigden daarmee hun standpunt. 'Angst' voor de oliehuishouding was het belangrijkste motief en compassie voor het Palestijnse vraagstuk speelde een stuk minder mee. Na afkondiging van de 6 november-verklaring, was de VVD dan ook in haar nopjes en de partij zag een belangrijke rol weggelegd voor de EG in het conflict.¹³⁸ De PvdA wilde niet buigen voor de boycot, maar vond, in tegenstelling tot de VVD, GVP en CHU, wel de Palestijnse belangen belangrijk en samen met de PSP, de PPR en D'66 leek deze partij dan ook minder gefocust op de economische risico's en benadrukte ze de verantwoordelijkheid van Israël zelf om met de Arabieren tot een duurzame oplossing te komen. Het GVP, de ARP en de SGP waren het meest pro-Israël en bleven zich ook tijdens de boycot zo uitspreken.

Hoewel sympathie voor Israël met de olieboycot niet meteen minder werd, had deze wel tot gevolg dat er meer gelet werd op de daden van Israël. Bovendien erkenden vrijwel alle partijen dat de Palestijnse kwestie niet over het hoofd gezien moest worden. Daarnaast wilde het parlement de positie binnen de EG versterken en ging Europa dus een grotere rol spelen; een ontwikkeling die automatisch zorgde dat Nederland het vizier naar de Arabische wereld verder kon openen.

2.4 Reacties van de media

Alle dag- en weekbladen berichtten over het Nederlandse beleid ten aanzien van het Midden-Oosten conflict en tijdens de Yom-Kippoeroorlog (6-25 oktober) leken ook de kranten zich voornamelijk aan de zijde van Israël te scharen.

---

¹³⁷ Handelingen Tweede Kamer, 19 maart 1974, 434.

¹³⁸ Uit de reacties van de CHU op de 6 november-verklaring blijkt vooral dat de partij twijfelde aan het standpunt van de regering, iets dat meer partijen deden. Of zij inhoudelijk blij was met de verklaring, blijkt echter niet uit de Handelingen.

De Telegraaf sprak zich het duidelijkst uit over haar voorkeur voor Israël. Het commentaar van de krant stelde op 9 oktober:

‘De Arabische aanval is geraffineerd en sluw voorbereid. (...) De Arabische leiders spelen poker [door volgens de krant met oorlogshandelingen de Arabische solidariteit te herstellen, LB] maar dan door een gruwelijk spel met mensenlevens als inzet. Te midden van een dergelijke omgeving moeten Israël en zijn bewoners zich trachten staande te houden’.¹³⁹

Het dagblad liep op 12 oktober ook al vooruit op een mogelijke toevoervermindering van olie en stelde dat dat zou vragen om offers ten behoeve van Israël. Het ging er dan om ‘niet te buigen voor chantage’.¹⁴⁰

Het *NRC Handelsblad* had een gematigder toon en vond dat de verantwoordelijkheid voor een regeling in het Midden-Oosten ook bij Israël lag.¹⁴¹ Aan de andere kant berichtte ook het *NRC Handelsblad* over veel acties ten behoeve van Israël en plaatste het een paginagrote advertentie van de Collectieve Israël Actie.¹⁴² Israël ontving volgens de krant veel geld en het land hield 'goed stand'. Dit laatste doet vermoeden dat ook het *NRC Handelsblad* niet zo neutraal was als het pretendeerde te zijn.¹⁴³

Trouw besteedde, net als andere kranten, aanzienlijk meer aandacht aan gebeurtenissen binnen het Israëlische front (bijvoorbeeld de grote foto op de voorpagina van 13 oktober, waarop juichende Israëlische soldaten staan die net de Syrische bestandslijnen hadden overschreden in hun opmars naar Damascus¹⁴⁴) en plaatste ook oproepen voor steun aan het land. Het dagblad schreef echter niet prijzenswaardig over Israël en becommentarieerde de oorlog ten eerste als 'nutteloos'.¹⁴⁵

De Volkskrant sprak zich, ondanks de socialistisch-zionistische banden, niet erg duidelijk voor Israël uit. Wel versloeg ook deze krant de oorlog voornamelijk vanuit het Israëlich gezichtspunt. In een hoofdredactioneel commentaar over redevoeringen van de Egyptische president Sadat en Israëls premier Golda Meïr, merkte de krant echter ook op dat Sadat zich positiever opstelde voor vrede dan dat Golda Meïr dat deed.¹⁴⁶

Voor zover zij dat deden, is het niet vreemd dat bovenstaande media vanuit het gezichtspunt van Israël berichtten en dat de dagbladen de neiging hadden partij te kiezen (of dat onomwonden deden, zoals *De Telegraaf*). Er heerste immers nog een duidelijke pro-Israëlsfeer in Nederland en

---

¹³⁹ Hoofdredactioneel commentaar, ‘Gruwelijk pokerspel’, *De Telegraaf*, 9 oktober 1973, 1.

¹⁴⁰ Hoofdredactioneel commentaar, ‘Chantage naar twee kanten’, *De Telegraaf*, 12 oktober 1973, 3.

¹⁴¹ Hoofdredactioneel commentaar, ‘Midden-Oosten’, *NRC Handelsblad*, 8 oktober 1973, 6.

¹⁴² Advertentie Collectieve Israël Actie, *NRC Handelsblad*, 20 oktober 1973, 30.

¹⁴³ Zie hiervoor paragraaf 2.4.1

¹⁴⁴ Foto voorpagina, *Trouw*, 13 oktober 1973, 1.

¹⁴⁵ Hoofdredactioneel commentaar, ‘nutteloze oorlog’, *Trouw*, 8 oktober 1973, 5.

¹⁴⁶ Hoofdredactioneel commentaar ‘Sadat’s plan’, *De Volkskrant*, 17 oktober 1973, 3.

bovendien waren er alleen in Israël al meer correspondenten aanwezig dan in de Arabische landen bij elkaar.¹⁴⁷

Nadat de olieboycot werd afgeroepen, was er echter ook binnen de media een kleine verschuiving in opinievorming te zien. In deze paragraaf stel ik dat aan de orde. Centraal staan de journalistieke reacties ten tijde van de olieboycot aan de hand van de twee eerder beschreven fasen (24 oktober tot 6 november 1973 en 6 tot 11 november 1973). Ik beantwoord de vraag in hoeverre de onderzochte media sympathiseerden met Israël en of het er naar uitzag dat zij een minder pro-Israëlkoers gingen volgen. Daarnaast kijk ik wat de onderliggende motieven waren voor standpunten binnen de media. De reacties per krant worden ingeleid door een korte geschiedenis en karakterschets van het desbetreffende dagblad.

2.4.1 Het NRC Handelsblad

In 1970 fuseerden de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (NRC) en *het Handelsblad* tot het *NRC Handelsblad* zoals we die nu kennen. De krant moest een 'kwaliteitskrant' worden voor hoger en middelbaar opgeleiden, waarbij gestreefd werd naar een zo objectief mogelijke berichtgeving. Van oudsher waren zowel de *NRC* als *het Handelsblad* liberaal georiënteerd en werd tijdens verkiezingstijd de lezers aangeraden om VVD te stemmen.¹⁴⁸ Hoewel in eerste instantie de oplage van de nieuwgevormde krant niet hoog was, zorgde de ontzuiling voor een positieve impuls. Lezers gingen op zoek naar een niet-confessionele krant en vonden die in het 'neutrale' *NRC Handelsblad*.¹⁴⁹ In 1977 haalde de krant de oplage van 1970 weer, waarna deze bleef groeien tot in de jaren negentig.

Tegenwoordig trekt het *NRC Handelsblad* vooral de wat oudere lezer (veertig plus), waarvan bovendien ruim zestig procent hoger opgeleid is en goed verdienend. De krant wordt veel gelezen in de wereld van de *consultancy*, de zakelijke dienstverlening en de rijksoverheid.¹⁵⁰

24 oktober – 6 november

Volgens Grünfeld en Hellema waren vooral het *NRC Handelsblad* en *De Telegraaf* erg kritisch op de regering toen de olieboycot van kracht werd.¹⁵¹ Inderdaad sprak het *NRC* zich erg kritisch uit over

---

¹⁴⁷ H. Knoop, *Israël, van lieveling tot paria?* (Meppel 2011) 24.

¹⁴⁸ I. Rümke, 'Korte geschiedenis van het NRC Handelsblad' (versie 8 juli 2002), http://vorige.nrc.nl/krant/article1545099.ece/Korte_geschiedenis_van_%3Cbr%3ENRC_Handelsblad (15 januari 2012); L. Mijderwijk, 'Duitse keizer op Hollandse bodem' (versie 15 augustus 2002), <http://www.geschiedenis.nl/artikelen/03/mijderwijk.html> (11 november 2009).

¹⁴⁹ Neutraal was zeker een streven van het *NRC Handelsblad*, maar de krant werd in de jaren zeventig vaker 'rechts' dan 'links' genoemd. Zie hiervoor bijvoorbeeld het bericht in *de Volkskrant* 'Jammeren na olieboycot' van 9 november 1973.

¹⁵⁰ A. Poort, 'Toon mij uw auto en ik ken uw krant', (versie 5 oktober 2000), <http://retro.nrc.nl/W2/Lab/Profiel/Krant/lezers.html> (8 oktober 2012).

¹⁵¹ Hellema e.a., *Doelwit Rotterdam, 70*; Grünfeld, *Nederland en het Midden-Oosten*, 106.

het niet daadkrachtig optreden van de regering om de energieproblemen te voorkomen. Dit begon meteen al op 24 oktober toen de krant stelde dat:

‘meer besef van de problemen die de identificatie van Nederland met Israël in de ogen van de wereld oplevert en doortastender aanpakken van de consequenties van deze situatie zouden het kabinet sieren’.¹⁵²

Het *NRC* leek dus niet te juichen over de sterke banden met Israël en vroeg zich af of er nog een rol voor de EG was weggelegd bij de vredesregeling in het Midden-Oosten.¹⁵³ De bekende columnist J.L. Heldring, die tot 1972 hoofdredacteur was van *NRC Handelsblad*, vroeg zich af waarom Nederland toch zo tegendraads was en niet met de andere EU-leiders wilde samenwerken aan een gemeenschappelijke verklaring.¹⁵⁴

De krant, die zich van oudsher veel met de economie bezighield en in de jaren zeventig eerder aan de rechter- dan aan de linkerkant van het politieke spectrum stond, maakte zich na afkondiging van het olie-embargo zorgen over de belangen van de Rotterdamse haven en stelde bovendien dat het embargo 'funest kon zijn voor ons imago'.¹⁵⁵ De krant vond dat de regering de Arabische dreigementen in de wind sloeg en stond daarin niet alleen.¹⁵⁶ Aan de andere kant liet het *NRC* ook sympathie voor Israël zien, met berichten over inzamelingsacties voor Israël. De uitgebreide reportage over de Brits-Amerikaanse actrice Elizabeth Taylor is daar een voorbeeld van. Taylor kwam naar Amsterdam om te helpen bij een veiling die werd georganiseerd door de Collectieve Israël Actie.¹⁵⁷

Reeds op 3 november waren er in het zaterdagse bijvoegsel 'Z' bijdragen te vinden over de vraag of er een omslag te merken was in de Nederlandse solidariteit met Israël.¹⁵⁸ Volgens auteur Kat was er sinds de Zesdaagse Oorlog een afgenomen solidariteitsgevoel, bijvoorbeeld doordat de PvdA al tijdens de oorlog een verklaring uitgaf dat niet alleen het bestaansrecht van Israël erkend moest worden, maar waarin ook een autonome staat voor de Palestijnen bepleit werd. Volgens de auteur berichtten de persmedia meer dan vroeger over de problematiek van de Palestijnen. In hetzelfde artikel werd ook professor P.A.J.M. Steenkamp (die zich solidair met Israël betuigde) aangehaald, die zei dat vooral de jongere generatie Israël niet meer als *underdog* zag en die 'niet ten onrechte' signaleerde hoe weinig begrip Israël aan de dag legde voor de Arabische problemen. Journalist en auteur S. Carmiggelt, ook pro-Israël, stelde onderaan het artikel nog eens dat de sterke verbondenheid met Israël die er sinds de Tweede Wereldoorlog was, binnen tien jaar zou

---

¹⁵² Hoofdredactioneel commentaar, 'lichte radeloosheid', *NRC Handelsblad*, 24 oktober 1973, 7.

¹⁵³ Hoofdredactioneel commentaar, 'topconferentie', *NRC Handelsblad*, 1 november 1973, 7.

¹⁵⁴ J.L. Heldring (geen titel), *NRC Handelsblad*, 2 november 1973, 7.

¹⁵⁵ Hellema e.a., *Doelwit Rotterdam*, 104.

¹⁵⁶ *Ibidem*, 107.

¹⁵⁷ L. Lewin, 'Matte avond in Hilton met veel geld voor Israël', *NRC Handelsblad*, 5 november 1973, 2.

¹⁵⁸ P.J. Kat, 'Kentering in Nederlandse solidariteit met Israël?', *NRC Handelsblad*, 3 november 1973, 30-31.

verdwijnen: 'Dan zullen de Nederlanders Israël beoordelen zoals zij andere landen beoordelen. Dat is de harde waarheid'.

6 – 11 november

Na het tekenen van de 6 november-verklaring door de negen ministers van Buitenlandse Zaken, berichtte het *NRC* hier positief over onder de kop 'algemene tevredenheid bij de Negen'.¹⁵⁹ In het hoofdredactionele commentaar schreef het *NRC* dat Nederland met de verklaring een aantal zware hypotheke (die de vrijheid van handelen van Nederland binnen de EG ondermijnden) op het buitenlandse beleid kon aflossen. De krant zag het ondertekenen van de verklaring als de enige manier om de situatie te keren en Nederland niet langer afhankelijk te houden van de Europese partners. Toch moest de politieke betekenis van de verklaring niet overschat worden, aldus de krant, omdat vooral de VS, de Sovjet Unie, Israël en de Arabische bureaus van Israël het wereldtoneel bepaalden. De verklaring was dus slechts om regionale belangen te beschermen. 'Op zijn hoogst kan worden gezegd, dat zij Israël nog eens duidelijk maakt, hoezeer het met zijn maximalistische standpunt geïsoleerd staat in de wereld', zo vond het *NRC*.¹⁶⁰ Vooral die laatste opmerking laat een kritische opstelling van het dagblad zien ten aanzien van Israël.

Op de opiniepagina's van 8 en 10 november verschenen meerdere brieven van lezers die vonden dat er nog steeds te kritiekloos voor Israël gekozen werd en dat er meer aandacht aan de Palestijnen gegeven zou moeten worden.¹⁶¹ Het *NRC* getuigde door dit soort berichtgeving van een minder pro-Israëliësch insteek dan andere dagbladen.

Samenvattend

In de eerste fase was het *NRC* dus erg kritisch op de regering en vond de krant dat deze zich bewuster zou moeten zijn van de problemen die een nauwe relatie met Israël veroorzaakten. Het dagblad sprak vooral over de economische belangen van Nederland en maakte zich zorgen over de positie van Rotterdam. Dit belemmerde kennelijk niet de solidariteit die er ook met Israël moest zijn, want de krant koos er net zo goed voor verschillende berichten te plaatsen over inzamelingsacties voor Israël. Na 6 november verwelkomde het dagblad de handelswijze van de regering wel. Aansluiting zoeken bij de EG was volgens de krant erg belangrijk om de situatie te keren en daar uit voortkomend vloeide een kritischer opstelling ten opzichte van Israël.

---

¹⁵⁹ F. Visser 'Algemene tevredenheid bij Negen', *NRC Handelsblad*, 7 november 1973, 1.

¹⁶⁰ Hoofdredactioneel commentaar, 'Hypotheke afgelost', *NRC Handelsblad*, 7 november 1973, 7.

¹⁶¹ Opinie, 'Brieven', *NRC Handelsblad*, 8 en 10 november 1973, 7.

2.4.2 Trouw

Dagblad *Trouw* verscheen in 1943 voor het eerst als illegale verzetskrant op initiatief van een groep orthodox-protestantse verzetsmensen. Na de Tweede Wereldoorlog bevond het lezerspubliek zich in de achterban van de Gereformeerde Kerken en de Anti-Revolutionaire Partij.¹⁶² In de loop van de jaren zestig koos de krant voor een minder orthodox-protestantse inslag (en volgens onderzoeker Ybema zelfs meer voor een links-ideologische), al bleef het dagblad een christelijk karakter houden en lazen voornamelijk ARP- en later CDA-kiezers de krant.¹⁶³

Doordat *Trouw* moeite had een duidelijk etiket te dragen (enerzijds was zij van haar orthodoxe oorsprong afgedwaald, anderzijds bleef zij na de Verzuiling haar christelijke kenmerken houden), had het dagblad het tot 1975 erg moeilijk. Na toetreding tot de Perscombinatie kon de krant weer groeien en werd ook haar christelijke signatuur minder duidelijk uitgedragen.¹⁶⁴

Tegenwoordig kenmerkt *Trouw* zich vooral door een maatschappelijke inslag: veel onderwerpen gaan over mens, milieu en maatschappij. Hoewel de krant zich niet meer christelijk wil noemen, zijn de kenmerken hiervan volgens *Trouw* nog steeds zichtbaar bij de keus voor nieuws en commentaar: gerechtigheid, respect voor elk individu, solidariteit met verdrukten et cetera.¹⁶⁵

24 oktober – 6 november

Dagblad *Trouw* was blij geweest met de 9 oktober-verklaring van de regering waarin er voor Israël gekozen werd. Dat de Nederlandse regering na afkondiging van de olieboycot in alle toonaarden probeerde te ontkennen dat Nederland kritiekloos achter Israël stond, was volgens *Trouw* niet helemaal eerlijk. Op 25 oktober schreef het dagblad dat Nederland nu eenmaal overduidelijk op de hand van Israël was en dat het niet zo vreemd was dat de Arabieren dit opgemerkt hadden. Hoewel Nederland voor vrede was, was Nederland ook voor Israël, aldus de krant 'en misschien nog wel meer voor Israël dan voor vrede', eindigde *Trouw* het commentaar betekenisvol.¹⁶⁶

Een kleine week later becommentarieerde de krant ook dat het 'flauw' was om te zitten kniezen over de vraag of Nederland wel of niet te pro-Israël geweest was, omdat het er nu eenmaal dik bovenop lag dat Nederland achter Israël stond. Volgens het dagblad zat er dan ook niets anders

---

¹⁶² L.E. Winkel, 'De ondergrondse pers 1940 -1945' (Amsterdam 1989) via: <http://kranten.kb.nl/info/background/id/ddd%3A010443457%3Ampg21%3Ap001%3Aa0001/title/Trouw> (29 januari 2013).

¹⁶³ Ybema, *De koers van de krant*, 34.

¹⁶⁴ Auteur onbekend, 'Trouw' (versie onbekend), <http://www.kranten.com/krant.html/trouw> (28 januari 2013).

¹⁶⁵ J. de Berg, 'Trouw en zijn traditie' (versie 30 april 1999), <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/2554685/1999/04/30/Trouw-en-zijn-traditie.dhtml> (28 januari 2013).

¹⁶⁶ Hoofredactioneel commentaar, 'Olieboycot (1)', *Trouw*, 25 oktober 1973, 5.

op dan de crisis 'uit te zitten' en zouden pogingen om de Arabische wereld te overtuigen van de goede bedoelingen van Nederland, geen zin hebben.¹⁶⁷

Het bovenstaande getuigt van een pro-Israëlische insteek. Geen vreemde conclusie, aangezien *Trouw* een religieus (protestants) kenmerk droeg en dus veel sympathie voelde voor Joden en het Joodse streven naar een eigen staat. Toch koos de krant er voor ook kritische stukken te plaatsen over het land en haar acties en werd er ook een lezersbrief geplaatst waarin iemand stelde dat 'de alles of niets keuze voor Israël [] mij sterk [doet] denken aan de vooringenomenheid die in de Tweede Wereldoorlog de vernietiging van 6.000.000 joden mogelijk maakte'.¹⁶⁸ Een gedurfde uitspraak die *Trouw* plaatste.

Een ander stuk waarin kritiek op Israël niet geschuwd werd, verscheen op 27 oktober. De auteurs van het stuk, de één van de hervormde raad voor kerk en Israël en de ander van de hervormde zendingsraad, vonden dat de staat Israël onvermijdelijk 'tot een algemeen politieke ergernis' was verworpen voor de Arabieren, maar ook voor iedereen die solidair wilde zijn met de Joden in Israël. De heer D. de Nie schreef dat het hem verdriet deed dat Israël het bestaan van de Palestijnen niet erkende en vertrouwde op geweld en dat de Joodse stemmen die deze ergernis vertolkten, in Nederland niet gehoord of doodgezwegen werden. 'Ik pleit voor niet mistige, nuchtere Bijbelse solidariteit met de staat Israël', besloot De Nie zijn betoog.¹⁶⁹

Tevens constateerde de krant dat het politieke isolement van Israël in Europa door de inkrimping van de Arabische olieproductie versneld werd doordat Engeland en Frankrijk een pro-Arabische en West-Duitsland een neutrale politiek voerde.¹⁷⁰ De verdeeldheid over het Midden-Oosten die er sowieso in Europa heerste, maakte de olieboycot alleen maar erger, zo schreef de krant. Doordat het Westen niet solidair was, konden de Arabieren dit als reden zien om de boycot langer te laten duren. Er was de Arabieren namelijk wel wat aan gelegen een solidaire EG te hebben, die de Arabische standpunten zou steunen.¹⁷¹

6 – 11 november

Meteen op woensdag 7 november berichtte *Trouw* dat Nederland de EG steunde in een pro-Arabische verklaring. Uit de woordkeuze in het artikel blijkt wel hoe *Trouw* erover dacht: 'De Nederlandse regering heeft een zwenking van 180 graden gemaakt in haar politiek ten opzichte van het Israëlisch-Arabisch conflict'. Dus hoewel de regering verklaarde niet van het eerder ingenomen standpunt af te zijn geweken, dacht *Trouw* daar heel anders over en berichtte dat de verklaring

---

¹⁶⁷ Hoofredactioneel commentaar, 'Om de smeer?' *Trouw*, 31 oktober 1973, 5.

¹⁶⁸ Lezersbrieven, 'Midden-Oosten', *Trouw*, 24 oktober 1973, 2.

¹⁶⁹ H. De Nie, 'Israël, de kerk en de volkeren', *Trouw*, 27 oktober 1973, 2.

¹⁷⁰ M. Stein, 'oorlog bracht Israël meer politiek verlies dan winst', *Trouw*, 27 oktober 1973, 7.

¹⁷¹ Door onze correspondent, 'Olieboycot bedreigt de Westerse samenwerking', *Trouw*, 3 november 1973, 27.

‘volkomen in overeenstemming’ was met het Franse, pro- Arabische standpunt. De Nederlandse vraag om solidariteit in de oliecrisis (het evenredig distribueren van olie binnen de Gemeenschap), had niets opgeleverd, schreef het dagblad teleurgesteld.¹⁷²

Ook het hoofdredactioneel commentaar loog er niet om: ‘Het is en blijft een onsmakelijke vertoning als de verenigde negen Europese ministers met een oliecrisis in het vooruitzicht ineens de rechten van de Palestijnen ontdekken’. En: ‘Het is een burgerlijk bangelijk wegschuilen achter de oliehaard met maar één verlangen: er warmpjes bij te blijven zitten’.

Trouw noemde dat Israël zijn isolement zelf in de hand had gewerkt, maar voorzag dat de Arabieren nu nog meer reden hadden om de Amerikanen onder de neus te wrijven dat de ontruiming van de bezette gebieden totaal moest zijn, 'en dat effect kan zijn [minister Van der Stoel, LB] beleid nooit hebben beoogd'. Het dagblad herhaalde wat het al eerder geschreven had; dat de oliecrisis gewoon uitgezeten moest worden en dat West-Europa met zo'n verklaring dan maar liever verdeeld kon blijven.¹⁷³

Waarschijnlijk plaatste *Trouw* dan ook graag een zeer kritische, open brief van een belangrijke Nederlander aan minister Van der Stoel. Deze Nederlander was Loe de Jong, medeoprichter en directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD, later het NIOD), presentator van de invloedrijke tv-serie *De Bezetting* en schrijver van de 14-delige serie *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. De Jong sprak zich in de brief zeer fel uit en noemde Van der Stoel ‘onoprecht’. De minister zou gelogen hebben door te zeggen dat er geen standpuntverandering had plaatsgevonden.

‘Een kwart eeuw lang bent u zich bewust geweest dat de bescherming van Israël als veilig tehuis voor het joodse volk een ereschuld vormt voor Europa dat gedoogde dat zes miljoen joden uitgeroeid werden. (...) U hebt met uw zogenaamde Realpolitik op een beslissend moment dat verleden verloochend. U hebt het niet aangedurfd stoer te volharden, in het vertrouwen dat zich zelfs in een land als Frankrijk de weerzin tegen de chantagepolitiek der Arabieren, waarvan ons land slachtoffer werd, duidelijk zou manifesteren. (...) U weet zo goed als ik dat de Arabische heersers (...) verbonden zijn in die ene gezindheid: een onverzoenlijke vijandschap jegens Israël, verenigd in die ene doelstelling: de vernietiging van de staat Israël. Dat Israël hebt u, als één van de Negen, een trap in de rug gegeven. Het is beschamend’.¹⁷⁴

Samenvattend

We hebben gezien dat *Trouw* een duidelijke mening over Israël en over de Nederlandse regering had. De krant toonde voluit sympathie voor Israël en schreef tijdens zowel de eerste als de tweede fase dat de olieboycot dan maar ‘uitgezeten’ moest worden. De EG-verklaring was voor het dagblad

---

¹⁷² Van een onzer verslaggevers, ‘Regering steunt EEG in pro-Arabische verklaring’, *Trouw*, 7 november 1973, 1.

¹⁷³ Hoofdredactioneel commentaar, ‘Gezwicht’, *Trouw*, 8 november 1973, 5.

¹⁷⁴ L. de Jong, ‘Open brief aan minister Mr. M. van der Stoel’, *Trouw*, 9 november 1973, 9.

dan ook een fikse tegenvaller en het commentaar van de hoofdredactie loog er niet om. Opvallend is echter dat de krant in de eerste fase ook aardig wat plaats maakte voor kritische opmerkingen ten aanzien van Israël en zodoende is er geen blijk van tunnelvisie.

2.4.3 De Telegraaf

Het eerste nummer van *De Telegraaf* verscheen al op 1 januari 1893 en moest volgens de filosofie van jonkheer Henry Tindal een neutrale krant zijn. In eerste instantie was het dagblad nog voornamelijk op de elite gericht, maar dit veranderde doordat latere hoofdredacteuren kozen voor een levendiger opmaak (veel beeld). *De Telegraaf* was hiermee een vernieuwende krant in de beginjaren van de twintigste eeuw en verwerft zich een stevige positie in het Nederlandse medialandschap.¹⁷⁵

Na de Tweede Wereldoorlog en na een publicatieverbod van vier jaar door vermeende collaboratie met de bezetter¹⁷⁶, zette de krant de succesformule van 'strijdlustig', 'brutaal', 'primeurgericht' voort en groeide ze uit tot het grootste dagblad van Nederland.¹⁷⁷ Kwesties 'die de gemoederen verhitten' kenmerkten het dagblad. Doordat de krant een neus had voor het opsporen van maatschappelijke onvrede en de sentimenten onder brede lagen van de bevolking, vond (en vindt) zij gehoor onder vooral de arbeiders in Nederland en de lager opgeleiden, waaruit in de jaren zestig en zeventig ook het personeel van de krant bestond.¹⁷⁸ Van 'links' moest de krant weinig hebben.¹⁷⁹

De Telegraaf wordt tegenwoordig gekenschetst als een 'populaire' krant die meer dan andere landelijke dagbladen amusement, sport en emotie brengt maar ook primeurs. Haar politieke signatuur is nog steeds rechts van het midden.

24 oktober – 6 november

Het dagblad had maar liefst twee correspondenten in Tel Aviv die het lezerspubliek dagelijks van een stroom berichten voorzagen.¹⁸⁰ Vanzelfsprekend waren deze berichten dus vaak vanuit Israëlich oogpunt geschreven.

De Telegraaf stelde zich kritisch op ten opzichte van de Nederlandse regering, maar vooral ten opzichte van minister Van der Stoep. Zoals verschillende Kamerleden en politieke partijen al

---

¹⁷⁵ A. Sens, recensie: 'Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant' door M. Wolf, in: *BMGN - Low Countries Historical Review* 126-2 (2011) 144-145, 144.

¹⁷⁶ Het 'foute' verleden van de krant is later genuanceerd door onderzoekers. Zie bijvoorbeeld R. Vos, *Niet voor publicatie. De legale Nederlands pers tijdens de Duitse bezetting* (Amsterdam 1988) en M. Wolf, *Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant* (Amsterdam 2009).

¹⁷⁷ Sens, recensie: 'Het geheim van De Telegraaf' 145.

¹⁷⁸ Ibidem.

¹⁷⁹ Wolf, *Het geheim van De Telegraaf*, 428. De krant was niet duidelijk aan een rechtse partij te linken.

¹⁸⁰ Namelijk Hans Knoop en Herman Eetgerink.

vonden, bekritiseerde ook *De Telegraaf* het doen van 'grote' uitspraken van de minister, waardoor Nederland nu met de olieboycot te maken had.

'Het is niet nodig dat juist een Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken in het openbaar verklaart dat hij zelf geen Angola-koffie zal drinken, het is evenmin noodzakelijk dat dezelfde minister Chili ervan beschuldigt een fascistisch land te zijn geworden. Dat kunnen en mogen politieke partijen, persorganen en individuele personen doen, een minister van Buitenlandse Zaken moet op zijn woorden passen en leren nu en dan zelfs vrij geregeld zijn mond te houden'.

Kon de minister dat niet, dan moest hij maar aftreden.¹⁸¹ De dag erna werd deze mening nog eens herhaald en werd gesteld dat Buitenlandse Zaken moest denken aan de nationale belangen.¹⁸²

Uit de kritiek sprak bezorgdheid van de krant over de economische belangen van Nederland en de positie van de haven van Rotterdam (net als bij het *NRC*). De krant spoorde de regering dan ook aan om op korte termijn maatregelen te nemen om het gebruik van benzine en olie te verminderen.¹⁸³ Journalist Willem Brandt vond het nog wel het ergste dat er niets tegenover de anti-Arabische houding van de regering stond, 'want de regering heeft niets ondernomen om het Joodse volk te helpen. Zij heeft alleen maar, als gewoonlijk, emotionele getuigenissen afgelegd.'¹⁸⁴

Hieruit blijkt dat *De Telegraaf* dus een (duidelijker) uitgesproken pro-Israëliëse politiek wenste, bijvoorbeeld doordat de regering het land had kunnen helpen door wapens te leveren¹⁸⁵ (*De Telegraaf* was uiteraard niet op de hoogte van de geheime leveranties van minister Vredeling).

Over de Arabische landen sprak de krant ook niet erg positief. Uit de zin: 'deze landen [de Arabische, LB] weten toch nauwelijks of geen weg met de miljarden, die zij dank zij hun olieleveranties incasseren', sprak een duidelijk (negatief) vooroordeel. Daarnaast vroeg *De Telegraaf* zich af of het niet eens tijd werd dat de westerse landen de Arabische landen duidelijk zouden maken dat hun acties niet zonder reactie konden blijven.¹⁸⁶

Was er dan helemaal geen kritische noot ten aan zien van Israël te lezen? Inderdaad geen noemenswaardige punten van kritiek. Wel ervoeren de Israël-correspondenten hetzelfde als waar ook *Trouw* over schreef, namelijk dat Israël zich steeds meer van de buitenwereld af leek te sluiten, wat versterkt werd door de Yom-Kippoeroorlog.¹⁸⁷ De krant plaatste menig advertentie voor inzamelingsacties ten behoeve van Israël en er was zeer veel aandacht voor de komst van Elizabeth Taylor naar Amsterdam.¹⁸⁸

---

¹⁸¹ Hoofredactioneel commentaar, 'Halve maatregel', *De Telegraaf*, 30 oktober 1973, 3.

¹⁸² Hoofredactioneel commentaar 'Geen loze kreten', *De Telegraaf*, 31 oktober 1973, 3.

¹⁸³ Van onze financiële redactie, 'Arabische olieboycot compleet', *De Telegraaf*, 29 oktober 1973, 1.

¹⁸⁴ W. Brandt, 'Diplomatie', *De Telegraaf*, 2 november 1973, 3.

¹⁸⁵ Zie bijvoorbeeld het bericht: 'E. Brandt, 'Kabinet-Den Uyl zei nee', *De Telegraaf*, 31 oktober 1973, 1.

¹⁸⁶ Hoofredactioneel commentaar, 'Koude winter', *De Telegraaf*, 29 oktober 1973, 3.

¹⁸⁷ H. Knoop en H. Eetgerink, 'Israëls superioriteitsgevoel zoek', *De Telegraaf*, 25 oktober 1973, 9.

¹⁸⁸ Advertenties en reportages in *De Telegraaf* van 25, 26 en 29 oktober 1973.

6 – 11 november

‘Een overwinning voor Parijs’, zo noemde *De Telegraaf* de verklaring van de negen EG-ministers. De krant vreesde dat er met de verklaring een verdere verwijdering tussen Europa en de Verenigde Staten zou optreden.¹⁸⁹ Behalve dat het deze zorg uitte, had het dagblad geen duidelijke, directe mening ten aanzien van de verklaring, behalve dat de krant (hoofdredactioneel commentaar) de hoop uitsprak dat de boycot nu wellicht zou stoppen, aangezien Nederland ‘braafjes door de knieën is gegaan’.¹⁹⁰ Wel maakte *De Telegraaf* weer veel ruimte vrij voor een artikel van de Joodse Jacob Soetendorp, die fel waarschuwde dat ‘de wereld behalve de olieboycot nog veel meer te wachten staat als we op chantage van de Arabieren ingaan’.¹⁹¹

In het commentaar in de dagen na 6 november, uitte de krant zich kritisch ten opzichte van de regering, maar ging het wederom om het ‘schoolmeestergedrag’ van de regering(spartijen). PvdA-Kamerlid R. ter Beek had gezegd dat Nederland (ondanks de boycot) gewoon moest blijven zeggen wat het dacht over andere landen, ook in het Midden-Oosten. *De Telegraaf* ergerde zich aan dit soort ‘domme’ uitspraken en vond dat de vrijheid van meningsuiting niet verward moest worden met de buitenlandse politiek, want anders was ‘de ellende voor Nederland niet te overzien’. De PvdA zou volgens het dagblad nog niet gewend zijn aan de verantwoordelijkheid van het regeren en sprak zich nog op dezelfde wijze uit als in de tijd dat de partij nog in de oppositiebanken zat.¹⁹²

Ten aanzien van sympathie voor Israël, was er in de toon van de krant niet veel veranderd. De krant plaatste de open brief van Loe de Jong, die ook *Trouw* geplaatst had.¹⁹³ Op 10 november schreef columnist B. Lulofs dat het grievend voor Israël was dat minister J. Pronk gezegd had dat hulp aan de Palestijnen en Arabische landen vergroot werd. Grievend, volgens Lulofs, omdat er een machtiging voor de Arabische strijd uit sprak.¹⁹⁴

Uit de hierboven beschreven voorbeelden spreekt over het algemeen een tendens van anti-Arabisch (al moest de regering zich weer niet zo uitspreken!) en pro-Israëliësch en dus ook van anti-regering. Ingezonden stukken dat de regering ‘niet had moeten toegeven’ zijn meer in het dagblad terug te vinden dan reacties dat de regering niet anders kon (waarvan ik er één gevonden heb).¹⁹⁵

---

¹⁸⁹ Van onze correspondent, ‘Euomarkt buigt voor Arabieren’, *De Telegraaf*, 7 november 1973, 9.

¹⁹⁰ Hoofdredactioneel commentaar, ‘Energietekort blijft’, *De Telegraaf*, 9 november 1973, 3.

¹⁹¹ J. Soetendorp, ‘Waarom ik niet kan geloven in concessies’, *De Telegraaf*, 8 november 1973, 8.

¹⁹² Hoofdredactioneel commentaar, ‘Hardleerse schoolmeesters’, *De Telegraaf*, 8 november 1973, 3.

¹⁹³ L. de Jong, ‘Open brief aan minister Mr. M. van der Stoel’, *De Telegraaf*, 9 november 1973, 7.

¹⁹⁴ B. Lulofs, ‘BEK’, *De Telegraaf*, 10 november 1973, 9.

¹⁹⁵ *De Telegraaf*, 8, 9 en 11 november.

Samenvattend

In de eerste periode vond de krant dat Nederland de olieboycot zelf in de hand gewerkt had door andere landen te bekritisieren, maar dat Nederland stelliger vóór Israël had moeten kiezen (door daden, niet alleen door woorden). *De Telegraaf* werd door de inwerkingtreding van het oliewapen dan ook niet minder pro-Israël, zoals dit wel bij het *NRC* het geval leek te zijn.

Hoewel *De Telegraaf* zich niet in duidelijke, directe bewoordingen uitliet over de 6 november-verklaring, stelde de krant zich volgens de toon van de berichtgeving anti-Arabisch en pro-Israëliësch op. Fred Grünfeld stelt dat 'de rechtse media' van socialistische of linkse zijde aangevallen werden op het feit dat ze Israël zo snel hadden laten vallen.¹⁹⁶ Na analyse van de berichtgeving in *De Telegraaf* zijn er echter geen aanwijzingen te vinden dat dit dagblad Israël inderdaad 'liet vallen', juist integendeel.

2.4.4 De Volkskrant

De Volkskrant, van huis uit een katholiek dagblad en opgericht in 1919, verscheen aanvankelijk als opinieblad. Eind jaren dertig werd de krant steeds meer een nieuwskrant, bedoeld om vooral de katholieke onderklasse een stem te geven. Na de Tweede Wereldoorlog en na een interne verandering op de redactie, zocht de krant heel sterk de kant van het nieuws op, waardoor critici tot de conclusie kwamen dat de krant steeds meer op de sensatiegerichte *Telegraaf* begon te lijken.¹⁹⁷ Waar de krant voorheen het katholieke stempel uit bleef dragen, kreeg zij in de jaren zestig en zeventig een meer progressief karakter, waar vooral de jonge lezers zich thuis bij voelden. De ontzuiling en de samenwerking tussen de katholieke en de socialistische vakbeweging maakten van de krant een uitgesproken links en niet-christelijk dagblad, dat vooral gelezen werd onder PvdA-stemmers.¹⁹⁸ De onderkop 'katholiek dagblad voor Nederland' verdween en de krant benadrukte het vooruitstrevende karakter.¹⁹⁹

Tegenwoordig is het dagblad nog steeds als 'progressief' aan te duiden en staat zij ook nog steeds links van het politieke midden. Lezers zijn vaak hoogopgeleide, goed verdienende Nederlanders.²⁰⁰

---

¹⁹⁶ Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten*, 127.

¹⁹⁷ Ybema, *De koers van de krant*, 62.

¹⁹⁸ Ibidem, 34, 63.

¹⁹⁹ Auteur onbekend, 'De geschiedenis van de Volkskrant' (versie 20 november 2002), <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/614928/2002/11/20/De-Geschiedenis-van-de-Volkskrant.dhtml> (28 januari 2013).

²⁰⁰ Cebuco, 'Informatie rendementen personeelsadvertenties' (Versie onbekend, cijfers uit 1999) http://www.esl.eur.nl/rm_personeel/hrm/werving_en_aanstelling/handleiding_opstellen_en_aanbieden_personeelsadvertenties/advertentieonderzoek/ (28 januari 2013).

24 oktober – 6 november

‘Had Nederland de olieboycot van de Arabische landen kunnen voorkomen?’ stelde *De Volkskrant* de vraag in het hoofdredactioneel commentaar op 1 november. De krant koos ervoor om de schuld niet bij de regering te leggen. Wellicht had de regering zich in te grote bewoordingen uitgesproken voor Israël, maar, vond *de Volkskrant*, ‘wie zich menselijk wil opstellen, laat nu eenmaal vaak eerst het hart spreken’. Het dagblad, dat zich als een ware PvdA-krant opstelde, vond dat de VVD met een ‘onsmakelijk’ verhaal was gekomen door ineens te stellen dat de regering zich diplomatieker had moeten uitlaten. De Kamerleden, schreef *De Volkskrant*, mochten kennelijk wel zeggen over Israël wat zij wilden (zich ‘flink’ opstellen zoals de krant het noemde), maar de regering moest dan volgens de VVD verstandiger wezen. ‘Zij moet zorgen dat er, ondanks de flinkheid van de Kamer, geen brokken komen’, en dat vond het dagblad niet helemaal eerlijk. Bovendien had de regering, door zich achter Israël te scharen, volgens *de Volkskrant* geen nieuw standpunt ingenomen, omdat de drie voorwaarden voor vrede al eerder en vaker genoemd waren.²⁰¹ Wel vond het dagblad dat het kabinet te lang de ogen had gesloten voor de gevolgen van de olieboycot. Er werd opgeroepen zuinig met energie om te gaan.²⁰²

Lezers van *de Volkskrant*, hoewel misschien vooral uit de achterban van de PvdA, waren niet per se gelukkig met (het beleid van) de regering. Een halve pagina werd gewijd aan brieven met kritiek op het Midden-Oosten beleid. Een lezer schreef dat Van der Stoep naar de Arabische landen zou moeten gaan om het Nederlandse standpunt uit te leggen en dat de regering een open en objectieve houding aan zou moeten nemen ‘en zich niet laten leiden door irrationele bindingen’ (doelend op de band met Israël). Een andere lezer vond zelfs dat Van der Stoep op moest stappen omdat hij zo ‘dom’ geweest was zich zo achter Israël op te stellen.²⁰³ Correspondent J.A. Hansen uitte kritiek op het diplomatieke apparaat van Buitenlandse Zaken, dat er niet in slaagde om betrouwbaar inzicht te krijgen in de bedoelingen van de Arabische landen.²⁰⁴

6 – 11 november

Op drie punten ‘moeilijk te verteren voor Israël’, schreef *De Volkskrant* op 7 november over de EG-verklaring, voornamelijk wat betreft de ontruiming van de bezette gebieden. Het dagblad zag, in tegenstelling tot wat de minister beweerde, een duidelijke verschuiving van standpunt en een meer pro-Arabisch karakter aan het beleid. Het leek *De Volkskrant* waarschijnlijk dat de verklaring was ondertekend om de oliebelangen veilig te stellen. ‘Of zij ook een wezenlijke bijdrage hebben geleverd voor een vredesregeling in het Midden-Oosten moet echter nog worden afgewacht’,

---

²⁰¹ Hoofdredactioneel commentaar, ‘Nieuw wapen’, *De Volkskrant*, 1 november 1973, 3.

²⁰² Hoofdredactionele commentaren, *De Volkskrant*, 27 en 31 oktober 1973, 3.

²⁰³ Rubriek ‘U’ (lezersbrieven), *De Volkskrant*, 3 november 1973, 20.

²⁰⁴ J.A. Hansen, ‘Tankers vertrekken nog vol olie’, *De Volkskrant*, 2 november 1973, 1.

schreef de krant kritisch.²⁰⁵ Net als *De Telegraaf* en *Trouw* zag *De Volkskrant* vooral een diplomatiek succes voor de Fransen.

Het dagblad leek opnieuw de regering te steunen. Vooral het stuk 'Gejammer na de olieboycot' van K. Bastianen sprak boekdelen. Bastianen was verre van te spreken over de 'rechtse ridders' in Den Haag die vertelden dat de boycot de schuld was van Van der Stoel. Hij kwam op voor de minister en vond dat deze de zaken nuchter had aangepakt. Hij had de Arabieren het standpunt proberen uit te leggen en de reden van de pro-Israëlische gevoelens in Nederland verklaard (de Tweede Wereldoorlog). De 'actie tegen het linkse kabinet' werd volgens de auteur op gang gebracht door verschillende commentatoren, waar Heldring van het *NRC* er één van was. De VVD, CHU en KVP hadden 'boter op hun hoofd', schreef Bastianen, omdat zij zich in het verleden meer pro-Israël opstelden dan andere partijen (ook meer dan de PvdA volgens de auteur) en bovendien zeer pro-Israëlische getuigenissen aflegden na het uitbreken van de Yom-Kippoeroorlog. De rechtse politici en media waren pas na de boycot gaan jammeren, 'omdat Van der Stoel en het hele hun onwelgevallige kabinet-Den Uyl de zondebok moesten worden. Zelden zo'n staaltje van vissen in troebel water gezien', haalde Bastianen fel uit.²⁰⁶

Wat de media betreft leek het er bij het *NRC* niet meteen op dat er sprake was van een doelbewuste negatieve actie, maar zeker is dat *De Telegraaf* zich erg negatief over de regering uitsprak. En Bastianen had gelijk dat in ieder geval de VVD en de CHU een *switch* hadden gemaakt in hun mening over het Midden-Oosten beleid van de regering.

Samenvattend

Hoewel lezers en een enkele columnist van *De Volkskrant* zich in de eerste fase dus kritisch opstelden ten opzichte van de regering, bleef de krant achter de regering staan en nam deze het op voor minister Van der Stoel. Ook in de tweede fase bleef *De Volkskrant* de regering steunen, ondanks gematigde kritiek op de EG-verklaring en de handelswijze van de regering betreffende de olieboycot. De krant ergerde zich vooral aan de rechtse politici en media, die eerst zo hard van de toren bliezen in hun steun voor Israël, en nu het kabinet van alle kanten aanvielen. *De Volkskrant* berichtte minder dan *Trouw* en *De Telegraaf* over pro-Israël manifestaties of inzamelingsacties.

---

²⁰⁵ Hoofdredactioneel commentaar, 'Neutraliteit', *De Volkskrant*, 7 november 1973, 3.

²⁰⁶ K. Bastianen, 'Gejammer na de olieboycot', *De Volkskrant*, 9 november 1973, 7.

2.5 Deelconclusie: pro-Israël, maar niet ten koste van het eigenbelang

Bij het uitbreken van de Yom-Kippoeroorlog schaarde Nederland zich achter Israël. Dit was niet alleen op regeringsniveau zo; ook het parlement en de meeste media trokken partij. De sympathie voor Israël, die tijdens de Zesdaagse Oorlog haar hoogtepunt had en haar grondslag had in de Holocaust, was echter nog altijd sterk aanwezig. Het meest markante en persoonlijke voorbeeld hiervan zijn wel de 'illegale' wapenleveranties aan Israël, waarbij minister van Defensie Vredeling achter de rug van het parlement om, opereerde. Volgens Vredeling zelf lag de grondslag voor deze keus in de Holocaust en het grote leed dat de Joden (in Nederland) was aangedaan.²⁰⁷

Volgens de Arabische landen was het pro-Israël standpunt van de regering de reden voor het olie-embargo van 1973. Met name de grotere rechtse partijen vielen de regering hier vervolgens op aan, evenals het *NRC Handelsblad* dat deed. Voor deze partijen betekende tegemoet komen aan de wensen van de Arabische landen, een lager risico op oliegebied. Nederland was afhankelijk van olie en het is dan ook waarschijnlijk dat de crisis ervoor zorgde dat de Arabische wereld en haar belangen in het Nederlandse oog sprongen.²⁰⁸

Ook *De Telegraaf* trok van leer tegen de regering, maar uit de berichtgeving bleek niet dat de krant moeite had met het pro-Israël standpunt daarvan. Wel vond het dagblad dat de olieboycot te danken was aan de 'getuigenispolitiek' van Nederland, waarin de regering andere landen bekritiseerde vanwege mensenrechtenschendingen. De krant bleef duidelijk op de hand van Israël, net als dagblad *Trouw* die geen problemen had met de pro-Israël houding van de regering en die ervoor pleitte de boycot uit te zetten.

Met het ondertekenen van de EG-verklaring op 6 november 1973, koos de Nederlandse regering ervoor zich meer aan de EG te binden. Hoewel de tekst voor meer interpretaties vatbaar bleek, leek het erop dat er voor het eerst tegemoet gekomen werd aan de Arabische wereld. De partijen die Nederland te uitgesproken pro-Israël hadden gevonden, waren dan ook tevreden met de verklaring. Dit gold niet voor 'klein rechts', dat (vanwege christelijke overwegingen) te allen tijde pro-Israël bleef. Dagblad *Trouw* sloot zich in mening bij deze partijen aan en was zeer ontstemd over de EG-verklaring. De krant trok de aanvankelijke steun voor de regering in. *Trouw* was echter niet kritiekloos ten aanzien van Israël, vooral in de eerste fase. Het is interessant dat een krant die zich wel duidelijk achter Israël schaarde, toch zoveel ruimte schiep voor kritische noten.

De grotere partijen op links waren regeringspartijen en deze bleven hun regering steunen tijdens de boycot. Dit ging niet altijd van harte, want voor zowel de ARP als de PvdA was de 6 november-verklaring een zure appel. *De Volkskrant* sloot zich wat betreft mening aan bij links en gaf

---

²⁰⁷ Knoop, *Israël, van lieveling tot paria?*, 78.

²⁰⁸ Kuitenbrouwer, *De Ontdekking van de Derde Wereld*, 204.

‘rechts Nederland’ bovendien een veeg uit de pan vanwege een afgevlakt pro-Israël standpunt bij het in gevaar komen van de oliebelangen.

Turning point?

Met het olie-embargo en alle verwickelingen daaromheen, werd het Midden-Oosten voor het eerst onderwerp van besluit binnen de EG. In die zin is de EG-verklaring dan ook als een ‘keerpunt’ te beschouwen. Ook was er voor het eerst een duidelijker of groter kritisch geluid ten aanzien van Israël te horen. Markeerde de periode oktober/november 1973 wat dat betreft dan ook een *turning point*? Voor de media en het parlement lijkt dat vooralsnog wat overdreven. Kritiek op Israël en een opener houding richting het Oosten kwamen erg langzaam op gang. Toch laat het bronnenonderzoek zien dat houdingen weliswaar pro-Israël waren, maar dat er wel een discussie ontstond over die houding. Op basis van het onderzochte, zou je kunnen concluderen dat parlement en media wel meegingen met de regering in een ‘evenwichtig beleid’, maar in feite is dit pas over een langere termijn te zien. Hoofdstuk drie zal dit inzichtelijk maken.

Opinieonderzoeken uit de tijd van het olie-embargo laten ook zien dat de pro-Israël houding nog lang niet verdwenen was: 40% verklaarde zich nog ‘pro-Israël’, tegen 51% procent die zei zich neutraal te voelen. Eén jaar later, in november 1974 was dit maar iets verminderd; de groep die zei zich neutraal te voelen ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict was gestegen tot 56%, tegen een 37% die nog steeds onomwonden voor Israël koos. Dit keer koos in plaats van 1%, 3% voor de Arabische landen.²⁰⁹ De opinieonderzoeken hoeven echter niet alles te zeggen over het parlement en de media. Deze twee pijlers in de samenleving zaten veel dichterbij de besluitvorming en beleidsvoering en het is aannemelijk dat de publieke opinie langer pro-Israël bleef dan media en parlement dat bleven, hoewel het parlement zich wel liet beïnvloeden door wat er in de samenleving speelde.

De rol van de Holocaust

Voor het parlement en de media gold dat er door de olieboycot kritischer gekeken werd naar de Nederlandse pro-Israël houding. ‘Eigenbelang’, de economische belangen, lagen hier voornamelijk aan ten grondslag. Maar hoe zat het met de Holocaust, immers de onderliggende reden voor de sterke sympathie die Nederland voelde voor Israël. Kwam deze nu minder prominent in het collectieve geheugen?

Het olie-embargo kon niet ineens verhinderen dat mensen warme gevoelens voor Israël bleven koesterden. De regering worstelde dan ook enerzijds met de wensen die de Europese

---

²⁰⁹ Grünfeld, ‘De relatie Nederland-Israël 1973-1985’, 6. Volgens Grünfeld lieten andere enquêtes een zelfde uitslag zien.

partners hadden en anderzijds met de pro-Israël sentimenten die er door de Holocaust in Nederland leefden en die de handelingsvrijheid inperkten. De regering was zich wel degelijk bewust van de Holocaust en de daaruit voortkomende sympathie voor Israël (waarvan de open brief van Loe de Jong een goed voorbeeld is) en het beleid werd dus niet alleen door nationale belangen ingegeven.²¹⁰

Hoewel aangenomen mag worden dat de Holocaust de reden was voor de sterke sympathie, werd er in het parlementaire en journalistieke debat ten tijde van het olie-embargo amper met een woord gerept over de Holocaust. De brief van De Jong die meerdere kranten plaatsten ging duidelijk over de Holocaust en enkele conservatieve christelijke partijen roerden het onderwerp aan, maar bronnenonderzoek in krantenarchieven en de Handelingen van het parlement onthult niets over de plaats van de Holocaust in het debat.²¹¹

Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de sympathie voor Joden of voor Israël deels gebaseerd was op een schuldgevoel en dat daarover dus ook niet eenvoudig werd gepraat. Een andere verklaring is dat er al enige mate van ‘verwijdering’ ten aanzien van de Holocaust was opgetreden en dat deze inderdaad steeds meer uit het collectieve geheugen verdween. Want hoewel Nederland nog steeds als een pro-Israëliësch land te typeren was, was de sympathie voor het land niet meer zo uitgesproken als tijdens de Zesdaagse Oorlog. Dit laat ook een citaat in *Vrij Nederland* van november 1973 zien, waarin redacteur Joop van Tijn opmerkt dat hij voor Israël is, maar dat:

‘wat verdween, althans bij mij, was ieder gevoel van: na wat in de Tweede Wereldoorlog is gebeurd, moeten de Joden winnen. In Israël wonen Israëliërs en geen Joden... het is Israëls oorlog van '73 en niet van '43’.²¹²

Het stuk dat op 3 november in het *NRC Handelsblad* verscheen en waarin de heer Steenkamp opmerkte dat de jongere generatie zich al veel minder verwant met Israël voelde, versterkt het vermoeden dat de geschiedenis ook steeds meer de geschiedenis werd.

Het volgende hoofdstuk behandelt de tweede casus van deze thesis; de Libanonoorlog in 1982. Deze casus laat zien hoe Israël zich in haar politiek isoleerde van de rest van de wereld en de sympathie voor het land bijna tien jaar na het olie-embargo bijna leek te verdwijnen.

---

²¹⁰ Grünfeld, *Nederland en het nabije Oosten*, 31.

²¹¹ Trefwoorden als ‘Holocaust’, ‘Shoa’ en ‘Joden’, gebruikt om Handelingen in de periode oktober 1973 – oktober 1974 te onderzoeken, leverden geen (of geen noemenswaardige) resultaten op. Ook onderzochte krantenartikelen van 24 oktober 1973 tot 12 november 1974, leverden weinig op.

²¹² Kuitenbrouwer, *De Ontdekking van de Derde Wereld*, 197-198.

3. Casus 2: de Libanoorlog

Na de Oktoberoorlog

De Yom-Kippoeroorlog werd door de Agranat-commissie²¹³ in Israël kritisch onderzocht en had een ware revolutie tot gevolg. De commissie concludeerde dat militaire bevelhebbers veel fouten hadden gemaakt, maar dat ook politici niet vrijuit konden gaan. De uitkomsten leidden tot een devaluatie van de Arbeiderspartij en vier jaar na het aflopen van de oorlog, kwam de rechtse Likoeidpartij, onder leiding van Menachem Begin, aan de macht.²¹⁴

Hoewel Egypte de oorlog had verloren, kwam het land zelfverzekerd uit de strijd. Een belangrijke strijd in de beginfase van de oorlog hadden de Egyptenaren gewonnen en dit had wonderen gedaan voor de trots en eer van de natie.²¹⁵ In juni 1977 ontving Begin Sadat in Israël (Sadat was de eerste Arabische leider die een officieel bezoek bracht aan Israël) en de besprekingen leidden in maart 1979 tot een vredesverdrag tussen de twee landen. De Sinai-woestijn werd hierbij teruggegeven aan Egypte.

Nederland en de Palestijnse kwestie

In hoofdstuk 2 is beschreven hoe de Nederlandse regering na de olieboycot van 1973 haar standpunt ten aanzien van het Midden-Oosten meer afstemde op de Europese partners. Dit kreeg vorm in de Europese Politieke Samenwerking (EPS, in 1970 tot stand gebracht) en de poging tot het starten van een Euro-Arabische dialoog. Tegenover dit laatste stond Nederland nogal sceptisch en ook de minister van Buitenlandse Zaken van de VS, H. Kissinger, had grote kritiek op het voorstel. Hij vond dat de dialoog de Arabische eisen bediende en hij was bovendien niet te spreken over het feit dat de EG niet met de Verenigde Staten had overlegd alvorens het plan te lanceren.²¹⁶ Als alternatief stelde Kissinger een *Energy Action Group* voor, waarvoor de Europese landen werden uitgenodigd in Washington.

Dit plan liet een nog grotere Europese verdeeldheid aan het daglicht zien. Nederland, West-Duitsland en uiteindelijk ook het Verenigd Koninkrijk waren voor deelname, maar de andere lidstaten en bovenal Frankrijk, die uiteindelijk als enige lidstaat niet mee wilde doen, waren tegen.²¹⁷ De kloof tussen de Europese landen en vooral tussen Frankrijk en de Verenigde Staten, werd

---

²¹³ De Agranat Commissie was een nationale commissie, opgezet om de mislukkingen van het Israëlische leger in aanloop naar de Yom Kippoeroorlog te onderzoeken. De commissie werd ingesteld door de Israëlische regering en door de voorzitter van het Hooggerechtshof, Shimon Agranat, geleid.

²¹⁴ A. Bregman, *Israel's Wars. A History Since 1947* (Londen, New York 2002) 143.

²¹⁵ *Ibidem*, 144.

²¹⁶ H. Kissinger, *Years of upheaval* (Londen 1982) 898.

²¹⁷ Kissinger, *Years of upheaval*, 898.

vergroot. De Amerikaanse interventie zorgde ervoor dat de EG afstapte van de 'Franse koers' en dat er een betere trans-Atlantische relatie ontstond.

De houding ten aanzien van de Arabische landen veranderde binnen de EG echter wel en Nederland wijzigde in een periode van ongeveer tien jaar het standpunt ten gunste van de Palestijnen. In de EG-verklaring van november 1973 werden voor het eerst de 'legitieme rechten' van de Palestijnen erkend. In 1976 sprak Nederland, namens de Negen, in de Agemene Vergadering van de Verenigde Naties over een 'territoriale basis' voor de Palestijnen. In 1977 veranderde de Negen dit in 'home land' en in 1980 werd het 'recht op zelfbeschikking'.²¹⁸ Een kritische houding ten opzichte van Israël kwam nu meer voor.²¹⁹ Vanuit de sterk pro-Israëlische hoek binnen de Nederlandse samenleving, nam daarmee de behoefte om Israël positief onder de aandacht te brengen toe, en werden organisaties opgericht die de belangen van Israël behartigden.²²⁰

Met een veranderde houding jegens de Palestijnen, kwam ook de kwestie van de *Palestine Liberation Organization* (PLO) steeds nadrukkelijker naar voren. Het ging om de vraag of Nederland de PLO wel of niet moest erkennen als formele onderhandelingspartner, een discussie die veelal in het parlement gevoerd werd.²²¹ Doordat de Arabische landen en later, in 1974, ook de VN de PLO erkenden, werd het lastiger voor Nederland om de organisatie te negeren. In 1974 had Nederland niet tegen het verlenen van de *observer*-status aan de PLO gestemd, maar pas in 1979 kreeg de regering van het parlement 'groen licht' om de PLO te erkennen, al mochten er nog geen formele contacten plaatsvinden. Dit werd niet eerder dan 1983 goedgekeurd.

3.1 Het ontstaan van de Libanese burgeroorlog

Al sinds 1944, toen de Fransen de politieke macht in handen hadden gegeven van de Libanese bevolking, was de situatie in Libanon erg fragiel. Het land bestond uit meer dan twaalf officieel erkende religieuze gemeenschappen en sektarische groepen. De belangrijkste hiervan waren de Maronitische christenen, Soennitische en Sjiitische moslims. De stabiliteit was gebaseerd op een compromis dat toeliet dat opeenvolgende Maronitische christenen de scepter zwaaiden.²²²

In september 1970 kwam de stabiliteit onder druk te staan, toen grote groepen Palestijnen vanuit Jordanië het land binnenkwamen en de spanningen tussen rechtse Maronitische christenen en linkse moslims verscherpten. Deze Jordaanse Palestijnen, hoofdzakelijk moslim-guerrilla's, waren uit hun land verdreven door het leger omdat ze steeds machtiger werden en openlijk de

---

²¹⁸ Joris J. C. Voorhoeve, *Peace, Profits and Principles. A study of Dutch foreign policy* (Leiden 1985) 246.

²¹⁹ Dit was volgens Grünfeld vooral vanaf midden jaren zeventig zo. Grünfeld *Nederland en het nabije Oosten*, 15

²²⁰ Ibidem. Dit zijn bijvoorbeeld het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI), het Actie Comité Israël (ACI) en het Israël Comité Nederland (ICN).

²²¹ Grünfeld, 'De relatie Nederland-Israël 1973-1985', 9.

²²² Bregman, *Israel's Wars*, 145.

soevereiniteit van de koning tartten. De guerrilla's vestigden zich in het zuiden van Libanon en kwamen onder de hoede van Yasser Arafat, de leider van de PLO. Beirut werd het hoofdkwartier en er werd een verbond gevormd met de *Lebanese National Movement* (LNM). Het LNM-PLO verbond was de politieke tegenhanger van het Libanese Front, een organisatie die bestond uit Maronitische, christelijke partijen, die tevens de macht had in het land. Arafat en de zijnen eisten politieke hervormingen omdat ze, hoewel talrijk in aanhangers, niet eerlijk vertegenwoordigd waren. Het Libanese Front weigerde dit echter.

In 1975 mondde de spanningen tussen de Palestijnen en Maronitische christenen uit in de Libanese burgeroorlog, toen de Maronieten als antwoord op het doodschieten van vier christenen door een Palestijn, 27 Palestijnen in het Tel Zatar vluchtelingenkamp vermoordden. Syrië wierp zich op om de strijdende partijen uit elkaar te houden, maar handelde puur uit eigenbelang: mocht er ooit weer een oorlog met Israël uitbreken, dan hadden ze alvast een sterke basis in Libanon. Ook Israël werd bij de burgeroorlog betrokken en begon de Maronitische troepen te voorzien van wapens. Voor Israël gold dezelfde reden om mee te doen als voor Syrië: de Maronieten bestreden de Palestijnen en Israëls belangen in het Midden-Oosten konden zo veiliggesteld worden.²²³

De eerste Israëlische invasie

In maart 1978 versterkte Israël de bemoeienis met Libanon, nadat Palestijnen in Israël twee passagiersbussen hadden gekaapt en uiteindelijk 28 passagiers omkwamen. De regering-Begin besloot over te gaan tot de grootste militaire operatie sinds de Yom Kippoeroorlog. Deze werd 'operatie Litanie' gedoopt, vernoemd naar de rivier Litanie in het zuiden van Libanon. Er werd bewust afstand bewaard tot de Syrische groepen. Op aandringen van de VN Veiligheidsraad trok Israël zich in juni 1978 terug uit Libanon. De VN hadden toen al de *United Nations Interim Force in Lebanon* (UNIFIL) in het leven geroepen om de activiteiten van de Palestijnse guerrilla's te monitoren. UNIFIL kon echter niet voorkomen dat in de jaren daarna de PLO zich opnieuw hergroepeerde in Zuid-Libanon. Vele incidenten met de Israëli's vonden dan ook plaats. Operatie Litanie was mislukt en vooral in de zomer van 1980 legde Israël grote druk op de PLO.²²⁴

In april 1981 kwam het dan toch tot een *clash* tussen de Syrische en Israëlische troepen, toen het Syrische leger de plaats Zahle belegerde, uitgedaagd door de Maronieten. Israël kwam de Maronieten te hulp en schoot twee Syrische helikopters neer. Syrië antwoordde op haar beurt door het plaatsen van een viertal batterijen met luchtdoelraketten in de Bekavallei. Deze provocatie lieten de Israëliërs voorlopig onbeantwoord, maar de vlam was al in de pan geslagen. Omdat Syrië zich

---

²²³ Bregman, *Israel's Wars*, 145-149.

²²⁴ B. Schoenmaker en H. Roozenbeek (red.), *Vredesmacht in Libanon. De Nederlandse bijdrage aan UNIFIL 1979-1985* (Amsterdam 2004) 23-24.

steeds meer pro-Palestijns opstelde, als gevolg van de vredesbesprekingen tussen Egypte en Israël, ondernam de Israëlische luchtmacht (de IAF) in mei en juli een aantal hevige bombardementen op Palestijnse doelen. In juli sloeg de PLO terug met beschietingen op dorpen en nederzettingen in het noorden van Israël.

De vijandelijkheden brachten massale vluchtelingenstromen noordwaarts op gang en Israël kon zich deze situatie niet lang veroorloven. Een speciale afgezant van de Amerikaanse president Ronald Reagan, bereikte uiteindelijk een staakt-het-vuren tussen Israël en de PLO, waardoor het tien maanden lang relatief rustig bleef.²²⁵

3.2 De invasie in Libanon

De tien maanden 'stilte' waren echter niets anders dan een stilte voor de storm. In december 1981 presenteerde de Israëlische minister van Defensie, Ariel Sharon, zijn plannen voor oorlog tegen de PLO, met het doel deze geheel uit te roeien. Hij had zich goed voorbereid en lichtte ook de Amerikanen in voor een eventuele Israëlische invasie in Libanon. De Amerikanen waren niet blij met de plannen maar lieten uiteindelijk weten dat een invasie toch goed gekeurd werd bij een '*internationally recognized provocation*' wat uiteraard uiterst vaag was.²²⁶

Deze provocatie werd definitief op 3 juni 1982 gevonden, toen Palestijnse schutters van een radicale, dissidente groep die Arafat vijandig gezind waren, de Israëlische ambassadeur in Londen neerschoten. Hoewel de Israëli's wisten dat deze groep in feite niets met de PLO te maken had, riep de gehele Israëlische regering om oorlog. Op 4 juni bombardeerde Israël massaal PLO-strategische posities, waartoe de vervangend leider van de PLO (Arafat was elders op missie en zag de aanval dus geenszins aankomen) besloot over te gaan tot het bombarderen van joodse nederzettingen in Galilea. Twee dagen later was de invasie van Libanon een feit en het Israëlische leger rukte met 60.000 man op naar Beirut.²²⁷

Een nieuwe confrontatie met de Syrische troepen kon uiteraard niet uitblijven en wellicht was dit ook het doel van minister Sharon. Met een frontale aanval lukte het Sharon om de Syriërs een zeer zware slag toe te brengen, waarbij alle raketinstallaties vernietigd werden. Syrië werd gedwongen om al op 11 juni een staakt-het-vuren te accepteren. De IDF had het klaargespeeld in een heel korte tijd heel Zuid-Libanon en strategisch belangrijke delen van de Bekavallei onder Israëlische controle te brengen. De PLO kon alleen in West-Beirut standhouden.²²⁸

---

²²⁵ Ibidem, 34.

²²⁶ Bregman, *Israel's Wars*, 157.

²²⁷ Bregman, *Israel's Wars*, 164-165. De invasie kreeg de naam 'Vrede voor Galilea'. Volgens Begin ging het hier om een 'beperkte actie', namelijk het scheppen van een ondoordringbare veiligheidszone van veertig kilometer in Zuid-Libanon, voor de veiligheid van Israëliërs.

²²⁸ Schoenmaker en Roozenbeek, *Vredesmacht in Libanon*, 36-37.

3.2.1 Aanval vluchtelingenkampen Sabra en Chatilla

De belegering van Beirut verliep voor het Israëliëse leger niet erg succesvol en in plaats daarvan verhevigde het zijn aanvallen op allerlei PLO-doelen. Hierbij vielen veel burgerslachtoffers, mede doordat de Israëliërs wisten dat de PLO strijders en wapens verborgen hield in Palestijnse vluchtelingenkampen. Vanwege hevige internationale druk moest Israël, ondanks de belegering van Beirut, toestaan dat Arafat en 10.000 strijders de stad verlieten. Hiermee was het leed echter nog niet geleden, want op 14 september werd de net gekozen president van Libanon, Bashir Gemayel (een Maronitische christen) vermoord. Dit veroorzaakte grote woede bij diens milities (de Falangisten) en onder toezicht van de Israëliëse troepen, namen ze wraak op Palestijnse vluchtelingen. Tussen 16 en 18 september richtten de Falangisten een bloedbad aan in de kampen Sabra en Chatilla en doodden ruim 2000 mannen, vrouwen en kinderen, zogenaamd om de achtergebleven PLO-strijders te elimineren.²²⁹ Dit alles onder toezicht van de Israëliëse troepen.

De moordpartij bracht een enorme internationale protestgolf op gang met vele demonstraties. Zoals historici Schoenmaker en Roozenbeek schrijven, ontstond er walging over het gegeven dat juist Israël zelf nu iets te maken had met kampen en weerloze slachtoffers. Bovendien was Israël nu voor het eerst een oorlog begonnen, zonder dat het land bedreigd werd in zijn voortbestaan.²³⁰ Ook in Israël zelf gingen honderdduizenden mensen de straat op. Een officieel onderzoek moest de gebeurtenissen onderzoeken en hoewel dit ervoor zorgde dat minister Sharon moest aftreden, stopte de oorlog niet. Ook het doel van de oorlog, de eliminatie van de PLO, was niet bereikt.

In september 1983 trok het Israëliëse leger zich terug uit de buitenwijken van Beirut. Het doel werd opnieuw om een veiligheidszone in het zuiden van Libanon te creëren, maar opnieuw lukte dit niet. Nieuwe Palestijnse strijders kwamen via Syrië het land binnen en verschillende groeperingen begonnen een terreurcampagne tegen de Israëliëse troepen. Vooral Hezbollah, die als reactie op de Israëliëse inval was opgericht, liet veelvuldig van zich horen. Ten gevolge hiervan leden de Israëliërs grote verliezen.²³¹ Eind 1984 en begin 1985 trok Israël zich pas terug uit Zuid-Libanon, met uitzondering van een kleine veiligheidszone. De Libanonoorlog was ook toen nog niet tot een einde gekomen.

---

²²⁹ Ibidem.

²³⁰ Schoenmaker en Roozenbeek, *Vredesmacht in Libanon*, 38.

²³¹ Ibidem, 39-40.

3.2.2 De Nederlandse rol in de Libanonoorlog

Door UNIFIL, ingesteld door de Verenigde Naties, werd Nederland direct bij de oorlog in Libanon betrokken. In het najaar van 1978 besloten de Fransen hun bijdrage aan UNIFIL te verminderen en Nederland werd door de VN gevraagd deze op te vullen. De regering besloot aan deze vraag te voldoen, maar het parlement werd hierover niet geraadpleegd.²³²

Tot dan toe had UNIFIL weinig succesvol kunnen opereren, omdat de PLO en haar bondgenoten noordelijk Israël bleven bestrijden. De IDF waarschuwde dat als het UNIFIL niet lukte de Palestijnen een halt toe te roepen, ze zelf militair zouden optreden, desnoods dwars door het VN-gebied heen. Doordat de strijdende partijen elkaar over de VN-posities heen beschoten, vielen er veel slachtoffers onder de blauwhelmen. Nederland wist dus waar het aan begon toen tussen maart 1979 en oktober 1985 bijna negenduizend militairen naar Zuid-Libanon werden gestuurd, onder de naam *Dutchbatt*.²³³ Bovendien kon de vriendschappelijke band met Israël op het spel komen te staan doordat het niet uit te sluiten was dat Nederlandse blauwhelmen en het Israëlisch leger tegenover elkaar kwamen te staan. De politieke wenselijkheid om de militairen toch te sturen was echter groot; het ging om Nederlands prestige en Nederland kon eindelijk laten zien dat het een evenwichtig Midden-Oosten beleid voerde en niet partijdig was, zoals het lang bekend had gestaan. Toen het besluit openbaar werd, riep het echter veel commotie op in het parlement en in de publieke opinie.²³⁴

De Nederlandse militairen stonden in Zuid-Libanon niet voor een simpele taak en al in april 1979 concludeerde de commandant ter plaatse dat UNIFIL niet werd erkend als een *peace keeping force* en dat *'wait and see'* voor de militairen de enige mogelijkheid was.²³⁵

Inval Israël

Het *'wait and see'* werd nog eens bewezen in 1982, toen Israël haar invasie in Zuid-Libanon begon en in feite dwars door de UNIFIL gelederen heendrong. De UNIFIL-troepen wierpen wegblokkades op en probeerden de Israëli's tegen te houden, getuige een bericht in het *NRC* waarin de commandant-generaal William Callaghan tevens vaststelde dat UNIFIL 'terzijde geschoven, geïntimideerd en met tanks bedreigd' werd door het Israëlische leger.²³⁶

Hoewel de UNIFIL-soldaten recht hadden om geweld te gebruiken uit zelfverdediging of als hun mandaat in gevaar kwam, werd dit recht zelden toegepast en na de inval van Israël gaf het

---

²³² Grünfeld, 'De relatie Nederland-Israël 1973-1985', 10.

²³³ C. Klep en R. Van Gils, *Van Korea tot Kosovo. De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (Den Haag, 2000) 66.

²³⁴ *Ibidem*, 69; Schoemaker en Roozenbeek, *Vredesmacht in Libanon*, 56.

²³⁵ Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kosovo*, 79.

²³⁶ Auteur onbekend, 'UNIFIL protesteert', *NRC Handelsblad*, 10 juni 1982, 1.

commando ook alleen bevel slechts symbolisch verzet te bieden.²³⁷ Het *NRC Handelsblad* wist op 11 juni echter te melden dat de Nederlandse militairen als enige van UNIFIL op de Israëlische invallers hadden geschoten.²³⁸ Het mandaat kreeg na de inval nog minder betekenis dan ervoor en de primaire taak, het creëren van een bufferzone, werd onmogelijk gemaakt.

Premier Van Agt, met de Tweede Kamer achter zich, veroordeelde de invasie en riep de Israëlische regering op de troepen terug te trekken. Hij wilde ook dat de EG-partners met een gezamenlijke verklaring zouden komen waarin de actie veroordeeld werd.²³⁹ Wat betreft UNIFIL wilde Van Agt geen overhaaste beslissingen nemen; hoewel de troepen niet bij machte waren geweest de Israëliërs te stoppen, had *Dutchbatt* volgens de premier, tevens minister van Buitenlandse Zaken op dat moment, in het verleden wel zijn waarde bewezen.²⁴⁰ Volgens Grünfeld veroordeelde Van Agt de invasie in de Algemene Vergadering echter niet expliciet, zoals bijvoorbeeld Denemarken dat wel had gedaan namens de (inmiddels) tien EG-lidstaten.²⁴¹ Israël liet zich niet bepaald eenvoudig overhalen haar troepen uit Libanon terug te trekken en de VN en de EG drongen meerdere malen bij het land aan dit wel te doen.²⁴²

Uiteindelijk werd besloten de UNIFIL-troepen op hun plek te laten, onder andere om niet te zwichten voor de Israëlische wensen. De taken van de troepen werden nu voornamelijk humanitair van aard en nu kon Nederland ook beter het nut van haar militairen bewijzen door voor de gevluchte burgers te zorgen en hen te beschermen tegen gewelddadigheden.²⁴³ Toch was er een immense waslijst aan praktische, operationele en financiële problemen, die het mandaat bemoeilijkten. Daadwerkelijke terugtrekking uit UNIFIL werd echter niet aangedurfd en verschillende redenen werden aangevoerd om het nut van *Dutchbatt* te bewijzen.²⁴⁴

De invasie van Israël had tot gevolg dat veel militairen hun aanvankelijke sympathie voor Israël verloren. 'We stuurden elk jaar achthonderd pro-Israëlische Nederlanders naar Libanon, en er kwamen achthonderd anti-Israël gezinde terug', zo schrijft Peeters.²⁴⁵ De moordpartij in Sabra en Chatilla, verslechterden de reputatie van de Israëli's des te meer, niet alleen bij de militairen, maar ook bij de bevolking van Zuid-Libanon. *Dutchbatt* repte over een 'very cool relationship'.²⁴⁶ De anti-Israël gevoelens onder het militaire personeel namen dan ook veel meer toe dan 'Minbuza aan de

---

²³⁷ Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kosovo*, 85.

²³⁸ K. van der Hoeven, 'Nederlanders schoten op Israëlische invallers', *NRC Handelsblad*, 11 juni 1982, 1.

²³⁹ Deze verklaring 'die een krachtiger veroordeling van Israel inhoudt, dan ooit in het verleden het geval is geweest' kwam er één dag later, op 9 juni. Schoenmaker en Roozenbeek, *Vredesmacht in Libanon*, 312.

²⁴⁰ Door onze diplomatieke redacteur, 'Van Agt veroordeelt Israel voor invasie in Libanon', *NRC Handelsblad*, 8 juni 1982, 3.

²⁴¹ Grünfeld, 'De relatie Nederland-Israël 1973-1985', 11.

²⁴² Departement van Buitenlandse Zaken, Rijksbegroting voor het jaar 1982, vastgesteld 10 september 1982, 17100 (Hoofdstuk 5, nr. 140).

²⁴³ Klep en van Gils, *Van Korea tot Kosovo*, 86.

²⁴⁴ Ibidem, 87.

²⁴⁵ Peeters, *Gezworen vrienden*, 251.

²⁴⁶ Schoenmaker en Roozenbeek, *Vredesmacht in Libanon*, 342.

pers heeft doorgegeven en in de Ministerraad heeft gerapporteerd'.²⁴⁷ Na de moordpartijen gaf de Nederlandse regering in een verklaring blijk van afschuw en brachten de Tien een persverklaring uit, bestaande uit twaalf artikelen.²⁴⁸

Omdat de criteria voor het UNIFIL-mandaat steeds maar niet gehaald werden, kondigde de regering in juni 1983 aan dat *Dutchbatt* zich zou terugtrekken uit UNIFIL. Omdat Nederland zo min mogelijk gezichtsverlies wilde leiden bij de VN, de Arabische Staten en andere UNIFIL-troepen, werd besloten een kleinere eenheid, *Dutchcoy* achter te laten. Ook deze kon echter niet veel meer doen dan wat 'Rode Kruis werk' en eind oktober 1985 werd de UNIFIL-deelname definitief beëindigd.²⁴⁹

3.3 Reacties parlement

Zoals in hoofdstuk twee, bekijk ik in deze paragraaf in hoeverre politieke partijen sympathiseerden met, of kritiek gaven op, Israël. Ook nu weer zal ik dat doen aan de hand van twee afgebakende perioden. De eerste periode betreft de eerste paar weken na de inval van Israël in Libanon in juni 1982 en de tweede periode betreft de weken na de aanval op de vluchtelingenkampen Sabra en Chatilla in september 1982. Niet alle politieke partijen zullen aan bod komen, maar wel de meest belangrijke van dat moment.

In 1982 zag het politieke landschap in Nederland er weer heel anders uit dan tijdens het olie-embargo van 1973 en 1974. Nadat in december 1977 het kabinet-Den Uyl haar ontslag van Koningin Juliana kreeg, kwam het kabinet-Van Agt aan de macht, in drie verschillende samenstellingen. Ten tijde van de tweede Israëlische inval in Libanon regeerde het derde kabinet-Van Agt. Dit was een minderheidskabinet, nadat de ministers en staatssecretarissen van PvdA-huize zich niet konden vinden in de bezuinigingsplannen van Van Agt II en het kabinet dus niet kon standhouden. In feite werd Van Agt III vooral gevormd om zich bezig te houden met het uitschrijven van nieuwe verkiezingen.²⁵⁰ De openstaande posten van de PvdA'ers werden opgevuld met leden van D'66 en het (nieuwgevormde) CDA,²⁵¹ de overige coalitiepartners. Zoals hierboven genoemd was van Agt, behalve premier, ook de minister van Buitenlandse Zaken. Vlak vóór de aanval op de Palestijnse vluchtelingenkampen, werd het kabinet demissionair en in november 1982 opgevolgd door het eerste kabinet-Lubbers. Voor het parlement is de periode juni-september 1982 dus een roerige tijd. In het overzicht hieronder de politieke partijen tot eind 1982.

---

²⁴⁷ Ibidem, 343.

²⁴⁸ Departement van Buitenlandse Zaken, Rijksbegroting voor het jaar 1983, vastgesteld 27 september 1982, 17600 (Hoofdstuk 5, nr. 7).

²⁴⁹ Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kosovo*, 88-89.

²⁵⁰ Parlement.com, 'Kabinet-Van Agt III (1982)', (versie onbekend),

http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw6/kabinet_van_agt_iii_1982, (28 januari 2013)

²⁵¹ Het CDA ontstond in 1980 uit een fusie van de KVP, de CHU en de ARP.

Eerste Kamer	Tweede Kamer
PvdA	PvdA
VVD	VVD
CDA	CDA
D'66	D'66
PPR	PPR
CPN	CPN
PSP	PSP
SGP	SGP
RPF	RPF
GPV	GPV
	EVP

Met betrekking tot de links-rechts verhouding in het parlement, was er sinds het jaar 1973 niet veel veranderd. De kleinere christelijke partijen waren opgegaan in het CDA en die stond wat rechts van het midden.

3.3.1 Juni – september 1982

De invasie van Israël in Libanon werd door zowel regering als parlement sterk afgekeurd. Er waren echter wel accentverschillen te zien tussen de partijen. Op 18 juni werd er in de Tweede Kamer uitvoerig over de invasie gedebatteerd, naar aanleiding van de brief van minister Van Agt over de acties van Israël in Libanon.²⁵² Regeringspartij D'66 vond de invasie 'in geen verhouding' staan tot de terroristische activiteiten van Palestijnse zijde en het idee van premier Begin en minister van Defensie Sharon dat het Palestijnse verzet militair vernietigd kon worden, noemde hij een ernstige misvatting die bovendien heviger terrorisme zou oproepen.²⁵³ Daarnaast bekritiseerde Kamerlid A. Nuis de Verenigde Staten, die niet duidelijk genoeg stelling zouden hebben genomen tegen de Israëlische actie. De tien EG-landen hadden in het kader van de EPS een duidelijke verklaring uitgegeven over het feit dat de actie van Israël het Midden-Oostenconflict verder weg gebracht had van een vreedzame regeling en Nuis sprak zijn waardering over de verklaring uit.²⁵⁴

²⁵² Al eerder, op 8 juni, brachten de media echter al standpunten van partijen naar buiten. Zo berichtte *De Volkskrant* dat de PvdA, D'66 en CPN het duidelijkst waren in hun twijfels of het UNIFIL-mandaat wel voortgezet moest worden. Zie: Van onze correspondent, 'Kamer betwijfelt nut voortzetting UNIFIL-taak', *De Volkskrant*, 8 juni 1982, 3

²⁵³ Handelingen Tweede Kamer, 18 juni 1982, 3803.

²⁵⁴ Ibidem, 3804.

Het CDA sprak van een 'onaanvaardbare invasie' en van een actie die niet hoorde bij een goed getraind leger. Kamerlid T. Frinking kon weinig toevoegen aan de verklaring van de Tien en sloot zich geheel aan bij resolutie 509 van de Verenigde Naties, waarin Israël opgeroepen werd om Libanon te verlaten.²⁵⁵

De grootste (oppositie)partij, de PvdA, bestempelde de invasie als agressie en een schending van de internationale rechtsorde. Ook fractievoorzitter Ter Beek vond dat de Palestijnse aanslag op de ambassadeur in Londen geen reden kon zijn voor een inval. Hij sprak een vermoeden uit over de daadwerkelijke doelstellingen van de Israëli's:

'Ik denk dat Israël met zijn actie ook een aantal politieke doelen op het oog heeft gehad, zoals het creëren van een gezag in Libanon dat Israël wel gezind is [en] het verwijderen van Syrische troepen'.²⁵⁶

De brief van de minister over de gebeurtenissen in Libanon vond de heer Ter Beek 'karig' en hij vroeg zich af of er wel genoeg door de regering was ondernomen om haar afkeuring ten aanzien van Israël te laten blijken. Hij opperde om de Nederlandse ambassadeur terug te roepen uit Israël, maar een einde maken aan de voorkeursbehandeling van Israël was volgens hem ook een optie.²⁵⁷ Als derde optie gaf Ter Beek dat het associatieverdrag tussen de EG en Israël opgeschort kon worden. Hij diende een motie in waarin de regering gevraagd werd te onderzoeken wat mogelijke maatregelen zouden kunnen zijn als Israël zich niet hield aan de resoluties van de Veiligheidsraad.²⁵⁸

Minister Van Agt gaf als antwoord dat er binnen EPS-verband nog niet gesproken was over toekomstige sancties, maar er was al wel besloten de ondertekening van het financieel protocol tussen de EG en Israël op te schorten. Het terugroepen van de Nederlandse ambassadeur uit Israël werd volgens Van Agt niet overwogen, in geen enkel EPS-land (mede vanwege praktische redenen).²⁵⁹

De VVD sprak van een Israëlische aanval en betreurde de actie. Dat Israël een zogenoemde 'veiligheidszone' wenste van 40 kilometer, vond de fractie echter geen onterechte wens en in dat licht was de fractie blij met het zeer recente besluit om het UNIFIL-mandaat voorlopig te verlengen.²⁶⁰ De heer H. Waltmans van de PPR was over dit besluit veel minder te spreken. Hij stelde dat UNIFIL niet in de opzet was geslaagd om de hervatting van gevechtshandelingen te voorkomen en voor hem sloten de aanwezigheid van UNIFIL en een Israëlische bezetting van

---

²⁵⁵ Ibidem, 3808.

²⁵⁶ Ibidem, 3805.

²⁵⁷ Met deze voorkeursbehandeling bedoelde Ter Beek de samenwerkingsvorm met Israël binnen ontwikkelingssamenwerking en de politieke betekenis die daar vanuit ging.

²⁵⁸ Handelingen Tweede Kamer, 18 juni 1982, 3806.

²⁵⁹ Ibidem, 3815.

²⁶⁰ Ibidem, 3811.

Libanon elkaar per definitie uit.²⁶¹ Ook de PSP was voor directe beëindiging van het mandaat en vroeg zich daarbij af waarom de regering er niet toe was overgegaan de ambassadeur in Israël voor overleg terug te roepen. De partij wilde, net als Griekenland had gedaan, strenge sanctiemaatregelen invoeren tegen Israël.²⁶²

Het kleinere GPV vond dat Israël de toets der kritiek niet kon doorstaan en dat dus een veroordeling van Israël niet misplaatst was. De partij liet haar bondgenoot Israël echter niet geheel in de steek en stelde dat het Israëliisch optreden in zekere zin legitimiteit kreeg uit het oogpunt van het recht op zelfverdediging, aangezien de PLO en de Syriërs in feite de macht uitoefenden in Libanon. De heer Schutte stelde:

‘De moordaanslag op de Israëliische ambassadeur te London is dan ook niet zozeer als aanleiding te beschouwen tot de Israëliische inval, maar eerder als de druppel die de emmer deed overlopen. Ik vind het jammer dat er zowel in de Nederlandse verklaring als in die van de Tien in EPS-verband, van deze omstandigheden zo weinig doorklinkt. Het is immers niet te ontkennen dat na de wapenstilstand van bijna een jaar geleden, de Palestijnen gewoon zijn blijven doorgaan met het plegen van aanslagen in Israël. De naam van de Israëliische operatie 'Vrede voor Galilea' was, zeker voor het begin van de operatie, niet misplaatst’.²⁶³

Door de inval kwam de kwestie van de Nederlandse houding tegenover de PLO weer sterker naar voren. De PvdA vond het noodzakelijk dat in ieder geval de PLO en Israël elkaar wederzijds erkenden om een vrede in het Midden-Oosten mogelijk te maken. De PvdA vond, net als de CPN, PSP en de PPR, dat er net zo goed uiting moest worden gegeven aan de nationale aspiraties van de Palestijnen als aan de nationale verlangens van de Israëli's.²⁶⁴ D'66 opperde in het debat van 18 juni om de PLO rechtstreeks te betrekken bij het vredesproces dat met de akkoorden van Camp David in gang werd gezet. De partij was, net als de PvdA:

‘ervan overtuigd dat het conflict [] alleen vreedzaam kan worden beëindigd indien ruimte wordt gegeven zowel voor het bestaansrecht van de staat Israël als voor de volledige uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht door het Palestijnse volk in het kader van een alomvattende vredesregeling, zoals erkend is in de EPS-verklaring van Venetië’.²⁶⁵

Van Agt sloot zich aan bij deze overtuiging. Net als de linkse CPN, PPR en PSP lieten D'66 en de PvdA een open houding zien richting de Arabische landen, al was formele erkenning van de organisatie

---

²⁶¹ Ibidem, 3807.

²⁶² Ibidem, 3813.

²⁶³ Ibidem, 3809.

²⁶⁴ Handelingen Tweede Kamer, 18 juni 1982, 3805.

²⁶⁵ Ibidem, 3803. De Verklaring van Venetië uit 1980 erkende het Palestijnse recht op zelfbeschikking, een rol voor de Palestijnen aan de onderhandelingstafel en het recht voor een staat om binnen erkende grenzen te bestaan. Ook werd de Israëliische bezetting afgekeurd. Israël en de VS waren woedend over de verklaring en volgens politicoloog Bilal Benyaich betekende de verklaring een breuk tussen de EG en Israël. Zie B. Benyaich, *Europa, Israël en de Palestijnen. Van politiek deficit naar normatieve impasse* (Brussel 2010) 67.

voor bijna het gehele parlement nog een brug te ver.²⁶⁶ Hoewel *de Volkskrant* op 8 juni nog anders had bericht, achtte D'66 de aanwezigheid van de UNIFIL-troepen in Libanon wel belangrijk en de heer Nuis noemde de deelname aan een vredesmacht het 'meest zinvolle gebruik van een krijgsmacht'.²⁶⁷ Het CDA en de PvdA stemden ook in met verlenging van UNIFIL, maar waren zeer kritisch over het bestaande mandaat.²⁶⁸

In september, vlak voordat de moordpartijen in Sabra en Chatilla plaatsvonden, werd in een debat over de Rijksbegroting voor het jaar 1982 door verschillende partijen zorgen en frustratie geuit over het feit dat Israël zich nog steeds niet teruggetrokken had uit Libanon. De PvdA zei dat de veroordeling van Israël door de Nederlandse regering niet hard genoeg kon worden geformuleerd en dat 'de rekening voor de humanitaire hulp aan de slachtoffers in Libanon naar Jeruzalem kan worden gestuurd'.²⁶⁹

Van Agt liet in het debat weten dat de kritiek op Israël wegens het steeds opnieuw negeren van de uitspraken van de Veiligheidsraad terecht was, maar hij merkte wel op dat:

'...Israël volgens betrouwbare berichten in Libanon grote hoeveelheden wapens heeft aangetroffen, waaronder zeer zware. Het militaire potentieel van de PLO was dus groter dan de meesten hadden aangenomen'.²⁷⁰

De VVD, die de beeldvorming in de media over de kwestie Libanon niet erg zorgvuldig vond, was blij met deze opmerking en de heer Blaauw sprak dan ook zijn tevredenheid uit over de erkenning door Van Agt van de omvang van de wapenvondsten. De CPN voelde zich vervolgens genoodzaakt om de minister te verzoeken de indruk weg te nemen dat 'de Israëlische wapenvondsten in Zuid-Libanon een rechtvaardiging zouden vormen van de inval'.²⁷¹

3.3.2 September – Oktober 1982

Waren de reacties al fel na de inval van Israël in Libanon, de moordpartijen die in Sabra en Chatilla plaatsvonden, zorgden voor nog meer ophef, binnen en buiten het parlement. Een foto van een demonstratie in Den Haag tegen de moordpartij ging in de *Trouw* van 22 september gepaard met het onderschrift dat de Tweede Kamer 'snel' een debat erover wilde.²⁷² Het officiële debat over de gebeurtenis vond plaats op 14 oktober, maar al eerder in onder andere de vaste Kamercommissie sprak men erover.

---

²⁶⁶ Grünfeld, 'De relatie Nederland-Israël 1973-1985', 10.

²⁶⁷ Handelingen Tweede Kamer, 18 juni 1982, 3803.

²⁶⁸ Departement van Defensie, Rijksbegroting voor het jaar 1982, vastgesteld 24 juni 1982, 17100 X, (ondernummer 123).

²⁶⁹ Departement van Buitenlandse Zaken, Rijksbegroting voor het jaar 1982, vastgesteld 10 september 1982, 17100

(Hoofdstuk 5, nr. 140) 2.

²⁷⁰ *Ibidem*, 3.

²⁷¹ *Ibidem*, 4.

²⁷² Foto, *Trouw*, 12 september 1982, 12.

Het CDA 'schoten woorden tekort' en opperde om internationale hulp te geven bij het verrichten van een onderzoek, aangezien de Libanese regering daartoe niet in staat was. Tevens dacht de partij aan het instellen van een internationale politiemacht. Omdat de verantwoordelijkheid van Israël niet viel te ontkennen, deed het CDA de suggestie de Nederlandse ambassadeur in Israël terug te roepen, een voorstel dat de PvdA al geponeerd had bij de inval van Israël in juni.²⁷³ Dat de Israëlische regering enkele weken lang weigerde een officieel onderzoek in te stellen naar de gebeurtenissen, maakte het er niet beter op. Bij het plaatsvinden van het Kamerdebat op 14 oktober, was de regering-Begin echter op dit vlak overstag gegaan door toenemende druk en het CDA sprak toen van 'druk van de democratie, die daar toch kennelijk leeft en functioneert'. Vanwege deze 'beleidsverandering' zag het CDA verder geen reden meer om sancties tegen Israël uit te voeren.²⁷⁴

Het CDA had als partij een grote worsteling met de kwestie-Israël. Vanuit haar christelijke wortels voelde zij zich verbonden met de wensen en doelen van het Israëlische volk, maar ook mensenrechten had de partij hoog in het vaandel. Volgens Kamerlid Hans Gualthérie van Wezel, verdeelde deze kwestie (in 1982) zijn fractie het meest. Later werd de worsteling in het CDA minder.²⁷⁵

Coalitiepartner D'66 wenste ook een rol voor een internationale troepenmacht om herstel in Libanon te brengen en vond de politieke verantwoordelijkheid van Israël essentieel. De heer Brinkhorst pleitte voor een versteviging van de dialoog met Israël en een duidelijker uitspreken van de Nederlandse regering tegen het beleid van Israël, dat gericht was op de ontkenning van de rechten van anderen. Brinkhorst vond het logisch dat Israël waarborg wilde hebben voor de veiligheid, maar 'dat mag echter geen vrijbrief zijn om exclusieve claims te leggen op een gebied waarop ook anderen historische aanspraken kunnen doen gelden'.²⁷⁶

Kennelijk liet de PvdA het duidelijkst merken hoezeer zij van de gebeurtenissen geschrokken was, omdat zowel het *NRC*, als *De Volkskrant* als *Trouw* schreef over 'diepe verbijstering binnen de PvdA'²⁷⁷. Den Uyl stelde dat 'ieder die steeds voor het recht van Israël op veilige en erkende grenzen heeft gepleit, [] op de proef gesteld [wordt]'. De PvdA wenste meer druk op Israël en vroeg opnieuw, net als het CDA, dat de Nederlandse regering haar ambassadeur terug zou roepen naar Nederland om een duidelijk (tegen)geluid te laten horen. Den Uyl was blij met het voornemen om steun te geven aan Libanon, bijvoorbeeld in de zin van directe medische hulpverlening. Wel was Den Uyl

---

²⁷³ Departement van Buitenlandse Zaken, Rijksbegroting voor het jaar 1983, vastgesteld 27 september 1982, 17600 (Hoofdstuk 5, nr. 7) 2.

²⁷⁴ Handelingen Tweede Kamer, 14 oktober 1982, 290.

²⁷⁵ Wit (de), 'Boezemvriend is nu bezetter', 36.

²⁷⁶ Handelingen Tweede Kamer, 14 oktober 1982, 279-280.

²⁷⁷ Auteur onbekend, 'PvdA diep geschokt door massamoord op Palestijnen', *NRC Handelsblad*, 21 september 1982, 3; ANP, 'PvdA-top uit diepe geschoktheid aan regering Israël', *De Volkskrant*, 21 september 1982, 3.

teleurgesteld over de verklaring van de Tien naar aanleiding van de moordpartijen, omdat hij hierin de mogelijkheid van sancties tegen Israël miste. Den Uyl vroeg de regering dit alsnog te overwegen.²⁷⁸

Toen bij het debat enkele weken later, op 14 oktober, de Israëlische troepen nog steeds geen intentie lieten zien zich terug te trekken uit Libanon, werd de PvdA ongeduldiger. Buitenlandwoordvoerder Ter Beek vroeg om contacten met de PLO op regeringsniveau niet langer uit de weg te gaan. Een opwaardering van de betrekkingen bepleitte de PvdA al langer.²⁷⁹ Hoewel de partij inderdaad nog niet vroeg om erkenning van de PLO als enige wettelijke vertegenwoordiger van de Palestijnse regering, laten de debatten in het parlement zien dat (formele) betrekkingen met de PLO zeker geen taboe waren voor de partij.

Naar de mening van de heer Bolkestein van de VVD, moest de oorzaak in de eerste plaats gezocht worden bij de haat tussen de verschillende bevolkingsgroepen, die verergerd was door de 'schuldloze aanwezigheid' van de Palestijnen. Daarnaast was het een blunder van de Israëli's om de moordende bendes toe te laten in de kampen. Sancties vond de VVD echter niet nodig, omdat de Israëli's ook zouden overwegen hun troepen terug te trekken wanneer een internationale vredesmacht in Beiroet aankwam. Voor de VVD was stopzetting van het associatieverdrag met Israël dan ook geen optie, iets dat de PvdA wel bepleitte. Het terugroepen van de ambassadeur achtte de partij ook niet juist: bij eerdere gebeurtenissen zoals in Hama²⁸⁰, had Nederland een dergelijke actie ook niet overwogen. 'Kennelijk worden er aan Israël hogere eisen gesteld dan aan andere landen', stelde de heer Bolkestein, een opmerking die hij later nog eens herhaalde.²⁸¹

De kleinere linkse partijen PSP, PPR en CPN vonden dat in de Nederlandse verklaring én de verklaring van de Tien, geen veroordeling van Israël zat en dat er veel verdergaande stappen gezet moesten worden om Israël te berispen. Stopzetting van het associatieverdrag voor de termijn van 1 jaar leek de PSP een goede sanctie, omdat het verdrag als steun voor 'een oorlogseconomie' werkte. Daarnaast pleitte de PSP en PPR wederom voor een verdergaande erkenning van de PLO. De massamoorden hadden het optreden van Israël nog verwerpelijker gemaakt, stelden de partijen.²⁸² De PPR was 'verbijsterd' dat de Nederlandse regering Israël niet duidelijker verantwoordelijk achtte

---

²⁷⁸ Departement van Buitenlandse Zaken, Rijksbegroting voor het jaar 1983, vastgesteld 27 september 1982, 17600 (Hoofdstuk 5, nr. 7) 2, 4. Al na de inval van Israël in Libanon, vroeg de PvdA om sancties, waaronder het stopzetten van het associatieverdrag met Israël, wat voor het land economisch gunstig was.

²⁷⁹ Handelingen Tweede Kamer, 14 oktober 1982, 274.

²⁸⁰ In februari 1982 richtte het Syrisch-Arabisch leger, onder leiding van de president Hafez al-Assad, een slachting aan in de stad Hama. Het leger wilde een opstand door de Moslim Broederschap tegen de regering onderdrukken.

²⁸¹ Departement van Buitenlandse Zaken, Rijksbegroting voor het jaar 1983, vastgesteld 27 september 1982, 17600 (Hoofdstuk 5, nr. 7) 2, 3.

²⁸² Departement van Buitenlandse Zaken, Rijksbegroting voor het jaar 1983, vastgesteld 27 september 1982, 17600 (Hoofdstuk 5, nr. 7) 3 ; Handelingen Tweede Kamer, 14 oktober 1982, 275-277.

en zich volgens de partij verschool achter de Tien, die vonden dat de 'exacte verbanden' nog niet duidelijk waren.²⁸³ Later, in het debat op 14 oktober zei mevrouw Beckers:

'Het is dit land, Israël, dat is opgebouwd vanuit vernietigingskampen van Hitler, vanuit een recente geschiedenis waarin 6 miljoen mensen zijn afgeslacht, terwijl de wereld geen vinger uitstak. Daarom kan juist voor Israël het 'wij hebben het niet geweten' nooit meer een antwoord zijn. En voor ons evenmin vanwege die bijzondere verbondenheid vanuit het verleden'.²⁸⁴

Deze 'bijzondere verbondenheid' met Israël was voor veel partijen inderdaad een reden om hogere eisen aan Israël te stellen, refererend aan de hierboven beschreven opmerking van de heer Bolkestein. Daarover zei de heer Schutte van het GPV bijvoorbeeld:

'Men kan de verontwaardiging over de moord in de kampen niet afdoen met het begrip selectieve verontwaardiging door bijvoorbeeld te verwijzen naar de veel omvangrijkere moordpartijen in het Syrische Hama en de gerechtelijke moorden in Iran. Immers, gegeven het feit dat Israël voor een belangrijk deel binnen de Westerse cultuurkring thuishoort, zijn voor een eventuele selectiviteit wel gronden aan te voeren'.²⁸⁵

'Klein rechts' (het GPV en de SGP) was net zo verontwaardigd over de aanval op de vluchtelingenkampen als de overige partijen. Beiden waren echter geen voorstander van sancties tegen Israël en de zeer christelijke SGP stelde zich duidelijker pro-Israël op dan het GPV. Zo vroeg de SGP zich af of het overleg binnen de EPS ook wel vanuit het gezichtspunt plaatsvond dat de Joden nu eenmaal het uitverkoren volk waren en dat 'wij niet tegen dat volk behoeven te strijden'. Bovendien, dacht de partij, lag een groot deel van de schuld niet bij de PLO zelf?²⁸⁶ Van Agt antwoordde hierop dat het belangrijk was dat er een verschil gemaakt werd tussen Joden en de handelswijze van Israël als Joodse staat.²⁸⁷

Samenvattend

De Israëlische inval was voor het hele parlement een ontorechte, kwalijke actie. Met name de van oudsher pro-Arabische partijen PSP, PPR en CPN en in mindere mate de PvdA en D'66 spraken zich fel uit, maar ook de VVD, het CDA en de kleinere, christelijke rechtse partijen keurden de actie af. Grote verschillen binnen het parlement, zoals die in hoofdstuk twee aanwezig waren, zijn dan ook niet zichtbaar. Wel vroegen verschillende partijen zich af of de regering zich wel streng genoeg opstelde ten opzichte van Israël (vooral de PvdA en de kleinere PSP, PPR en CPN). Daarnaast blijkt uit

---

²⁸³ Departement van Buitenlandse Zaken, Rijksbegroting voor het jaar 1983, vastgesteld 27 september 1982, 17600 (Hoofdstuk 5, nr. 7) 7.

²⁸⁴ Handelingen Tweede Kamer, 14 oktober 1982, 277.

²⁸⁵ Ibidem, 282,283.

²⁸⁶ Ibidem, 286.

²⁸⁷ Handelingen Tweede Kamer, 14 oktober 1982, 292.

de reacties in het parlement dat van de grote partijen het CDA en de VVD ook de nadruk wilden leggen op 'het goede' van Israël en vonden ze dat er niet alleen maar kritiek op Israël moest komen. De kleinere, Israël-gezinde partijen deden een poging begrip te kweken voor het motief van de acties van Israël. Alle grote partijen waren voor een voortzetting van het UNIFIL-mandaat, net als de kleinere christelijke partijen.

Ten opzichte van de PLO, vonden de PvdA, D'66 en de kleine linkse partijen dat de organisatie betrokken moest worden bij de vredesbesprekingen. Erkenning van de PLO als enige en wettige vertegenwoordiger van het Palestijnse volk was volgens Grünfeld nog jarenlang een taboe; alleen de PSP en PPR drongen hier herhaaldelijk op aan. Grünfeld betoogt dat de terughoudendheid binnen het parlement omtrent deze kwestie mede veroorzaakt werd door de stemming in de publieke opinie in Nederland.²⁸⁸

De moordpartijen in Sabra en Chatilla zorgden voor nog veel meer verontwaardiging over het optreden van Israël, dan de inval had gedaan. Veel auteurs wijzen niet voor niets deze gebeurtenis aan als 'omslagpunt' in de Nederlandse sympathiegevoelens voor Israël.²⁸⁹ Het CDA en de PvdA vroegen om terugtrekking van de ambassadeur uit Israël, hoewel het CDA na instelling van een officieel onderzoek naar de toedracht in de kampen dit verzoek weer liet varen. Daarnaast bekritiseerden de linkse partijen de 'slappe' houding van de Nederlandse regering en vroegen enkele van deze partijen om (eventuele) sancties tegen het land (PvdA en 'klein links'). De PvdA, PSP en PPR spraken zich opnieuw uit voor een verdieping van de relaties met de PLO. De PPR legde als enige partij een heel duidelijke link met de Holocaust en het '*wir haben es nicht gewusst*'.²⁹⁰

De partijen op rechts, VVD, GPV en de SGP, stelden zich een stuk minder streng op tegenover Israël, al waren ook zij het eens over de verantwoordelijkheid die Israël droeg voor de moordpartijen. De drie partijen eisten geen sancties tegen het land en bovendien vond de VVD het niet eerlijk dat Israël aan strengere eisen werd onderworpen dan andere landen die massamoorden op hun naam hadden staan. Een punt dat overigens door onder andere het GPV juist 'onderuit' gehaald werd, doordat men van Israël juist wel mocht verwachten dat het zich aan de 'westerse waarden' hield.

3.4 Reacties van de media

Deze paragraaf geeft wederom de reacties van de media weer. Aan de hand van twee verschillend fases onderzoek ik hoe het met de sympathiegevoelens voor Israël was gesteld. De eerste fase is van 7 tot en met 11 (of 12) juni 1982, de eerste paar dagen na de invasie van Israël in Libanon. De

---

²⁸⁸ Grünfeld, 'De relatie Nederland-Israël 1973-1985', 10.

²⁸⁹ Peeters, *Gezwoeren vrienden*, 119 ; Boom, J., 'Op de golven van Nederland-Israël. Een relatie onder spanning' (versie 10 november 2001), <http://www.groene.nl/2001/45/op-de-golven-van-nederland-israël> (25 oktober 2012).

²⁹⁰ In de jaren na de Tweede Wereldoorlog werd dit door veel Duitsers gezegd als hen naar de Holocaust werd gevraagd.

tweede fase is van 20 tot en met 25 september, de eerste paar dagen na de aanval op de kampen Sabra en Chatilla. Net als bij het parlement was het voor de media evident dat Israël te ver ging in haar daden. In deze paragraaf zoek ik daarom vooral naar nuanceverschillen tussen de vier dagbladen.

3.4.1 Het NRC Handelsblad

7 – 11 juni

Het *NRC Handelsblad*, politiek gezien aan de VVD-kant, schreef op 7 juni uitgebreid over de inval van Israël in Libanon en berichtte onder andere dat het Nederlandse UNIFIL-detachement niet in gevaar was. De militairen gingen door met hun werk 'alsof er niets aan de hand was'.²⁹¹ Het dagblad sprak haar bezorgdheid uit over de actie van Israël, die snel zou kunnen uitlopen op een grote oorlog tegen Syrië, waarbij bovendien het risico aanwezig was dat de VS en de SU er bij betrokken werden. Redacteur S. Bouman schreef een stuk waarin hij uitlegde waarom de invasie van Israël te rechtvaardigen was, maar merkte ook op dat de Israëli's niet zouden ontkomen aan grotere internationale druk om het Palestijnse vraagstuk op te lossen.²⁹²

Op 8, 9 en 10 juni was de invasie steeds voorpaginanieuws en op 10 juni schreef Bouman dat de aanvankelijke sympathie voor Israël omgeslagen was in irritatie en scherpe internationale kritiek, mede vanwege de doelstellingen van de Israëlische operatie.²⁹³ Op dezelfde dag wijdde ook de hoofdredactie van de krant een commentaar aan de kwestie en noemde Begin 's beleid er een 'zonder toekomst'. Het *NRC* schreef dat Israël veel dieper in Libanon doorgedrongen was, dan bij voorbaat gezegd was en dat de indruk was dat het 'om [een] geheel andere doelstelling [gaat], namelijk de vernietiging van de PLO als een militaire en daarmee als een politieke factor.' De kans op duurzame vrede was door de actie alleen maar verkleind, vond het *NRC* en bovendien kon het land op deze manier ook nooit geaccepteerd worden als lid van de regio.²⁹⁴

Ook de bekende columnist Heldring had grote twijfels over de doelmatigheid van de actie van Israël en schreef dat, ook al zou de actie van Israël te begrijpen zijn, 'een begrijpelijk, zelfs een rechtmatig standpunt, [ ] niet per definitie een ongevaarlijk standpunt [is]'. Dat een dergelijk gevaarlijk standpunt op sympathie kon rekenen bij Heldring, bleek echter uit de laatste zin van zijn column, waarin hij schreef:

'(...) maar wie kan het een land dat zelf in zijn bestaan bedreigd wordt, kwalijk nemen wanneer het prioriteit geeft aan eigen gevaren boven anderen? Dat zou ieder land doen'.²⁹⁵

---

²⁹¹ M. Stein, 'In Libanon geen gewonden onder Nederlanders', *NRC Handelsblad*, 7 juni 1982, 1.

²⁹² S. Bouman, 'Intern en internationaal was tijd rijp voor actie Israël', *NRC Handelsblad*, 7 juni 1982, 4.

²⁹³ S. Bouman, 'Israël wil nu bevrijding Libanon', *NRC Handelsblad*, 19 juni 1982, 4.

²⁹⁴ Hoofdredactioneel commentaar, 'Geen toekomst', *NRC Handelsblad*, 10 juni 1982, 7.

²⁹⁵ J.L. Heldring, 'Vragen van recht- en doelmatigheid', *NRC Handelsblad*, 11 juni 1982, 7.

20 – 25 september

De media kregen pas op 20 september lucht van de gebeurtenissen in de twee vluchtelingenkampen. Op die dag kopte het *NRC* dan ook: 'Meer dan duizend Palestijnen vermoord in kampen in Beiroet'.²⁹⁶ De dagen erop verschenen veel meer artikelen over de gebeurtenissen en vooral de buitenlandpagina's werden er mee gevuld. Dit keer was de hoofdredactie sneller met een commentaar. Meteen op 20 september schreef het dagblad dat het Israëliëse leger en Sharon aansprakelijk gesteld moesten worden voor de massamoord. De krant stelde dat de Israëliëse regering elk gevoel voor verhoudingen en elk realiteitsbesef verloren had, 'tot schade van Israël zelf'.²⁹⁷ In het commentaar van 23 september hekelde de krant ook de weigering van een meerderheid van het Israelische parlement om de regering-Begin te veroordelen. Er kwam (vooralsnog) geen officieel onderzoek naar de moordpartij en dat was 'treurig' te noemen.²⁹⁸

J.L. Heldring liet zich in zijn vaste column nu een stuk minder sympathievol uit over Israël, onder de kop 'afscheid van een vertrouwd Israël'. Dat juist Israël, die zijn reden van bestaan ontleent aan een massamoord, nu zelf verantwoordelijkheid droeg voor een massamoord, was voor Heldring onverteerbaar. Een vergelijking met Auschwitz echter, zoals sommigen deze na de moordpartijen trokken, ging Heldring te ver. Het moorden in Sabra en Chatilla was 'een klassieke wraakactie', zo stelde hij.²⁹⁹

Harm Botje, correspondent in Egypte, schreef in een opiniestuk dat hij het schokkende van de hele affaire met name de zeer verlate kritiek van westerse regeringszijde vond: 'Er hangt om de hele affaire een soort huichelachtigheid die [ ] stinkt (...). Men wist al vanaf juni wat er in Libanon gebeurde en men kan waarlijk niet zeggen *'wir haben das nicht gewusst'*.'³⁰⁰

In de zaterdagkrant van 25 september was een uitgebreide reportage te vinden over de gebeurtenissen in één van de kampen, met gedetailleerde beschrijvingen van de dagen van de slachtpartijen.³⁰¹ Tot slot betoog in diezelfde krant R. A. Stein, die verbonden was aan de Stichting bestrijding antisemitisme dat de druk van Joden buiten Israël toe zou moeten nemen om de regering-Begin tot inkeer te laten komen. Volgens Stein werkte druk van Joden op Israël zelf veel beter dan sancties van Nederland tegen Israël.³⁰²

---

²⁹⁶ S. Bouman, 'Meer dan duizend Palestijnen vermoord in kampen in Beiroet', *NRC Handelsblad*, 20 september 1982, 1.

²⁹⁷ Hoofdredactioneel commentaar, 'Aansprakelijkheid', *NRC Handelsblad*, 20 september 1982, 7.

²⁹⁸ Hoofdredactioneel commentaar, 'Uitzichtloos', *NRC Handelsblad*, 23 september 1982, 7.

²⁹⁹ J.L. Heldring, 'Afscheid van een vertrouwd Israël', *NRC Handelsblad*, 21 september 1982, 7.

³⁰⁰ H. Botje, 'Massamoord op Palestijnen is consequente van systeem', *NRC Handelsblad*, 23 september 1982, 7.

³⁰¹ Auteur onbekend, 'Toedracht bloedbad Palestijnen van uur tot uur', *NRC Handelsblad*, 25 september 1982, 4.

³⁰² R.A. Stein, 'Joodse pressie op Israël enige kans op herbezinning', *NRC Handelsblad*, 25 september 1982, 7.

Samenvattend

Het *NRC Handelsblad* gaf veel aandacht in beide periodes aan de gebeurtenissen in Libanon. Hoewel de krant en haar columnisten zich niet direct wilden uitspreken over de vraag of de inval rechtvaardig was (J.L. Heldring vond van wel) vond de krant dat de houding van Israël zeer zeker te laken was. 'Langdurige vrede is hiermee ver weg' was de conclusie. Na de inval in de twee Palestijnse vluchtelingenkampen stelde *NRC* de regering-Begin aansprakelijk en was haar kritiek niet mals. Zelfs columnist Heldring moest afscheid nemen van zijn vertrouwde Israël, al wilde hij kwijt dat een vergelijking met de gebeurtenissen in Auschwitz uit den boze was.

3.4.2 Trouw

7 – 12 juni

Trouw, voorheen veel gelezen onder ARP-stemmers, was in 1982 populair onder de CDA-aanhang, ondanks dat de krant een links-ideologische koers wilde volgen.³⁰³ De krant wijdde het hoofdartikel op 7 juni aan de Nederlandse UNIFIL-soldaten in Libanon, die 'in staat van alarm' stonden na de Israëlische inval.³⁰⁴ Het dagblad was kritisch over de rol van de VS en vond het opvallend dat het land een strenge veroordeling achterwege had gelaten.³⁰⁵ Eén dag later wijdde ook de hoofdredactie een commentaar aan de inval. Hier valt vooral aan op dat het dagblad minder dan andere kranten de actie van Israël veroordeelde. De toon van het commentaar was zeer neutraal en de krant vroeg zich vooral af of het realistisch was van Israël om te denken dat het terugdringen van de Palestijnen naar het Noorden, iets uit zou halen.

'Duidelijk is dat zodra de Israëlische groepen zich hebben teruggetrokken, de Palestijnen hun bases weer zullen gaan betrekken en opbouwen. (...) Diplomatie is iets heel anders, maar datzelfde kan gezegd worden van het ombrengen van Israëlische staatsburgers'.³⁰⁶

De volgende dagen was het conflict, waarbij ook Syrië steeds meer betrokken werd, steeds voorpaginanieuws. Op 10 juni schreef een journalist bijvoorbeeld over de verliezen bij de PLO onder de kop 'Israël rekent af met PLO'. De journalist schetste in feite de uitzichtloze situatie van de Palestijnen. Hij schreef dat er voor de twee- tot driehonderdduizend Palestijnse vluchtelingen geen plaats meer was in Libanon. Waar ze dan wel heen konden wist niemand, want 'geen enkel ander Arabisch land is bereid met het Palestijnse probleem opgescheept te worden'.³⁰⁷ Hoewel dit waarschijnlijk waar was, komt het artikel wat negatief (anti-Arabisch) over.

---

³⁰³ Ybema, *De koers van de krant*, 34.

³⁰⁴ Van een onze verslaggevers, 'Nederlandse UNIFIL is in staat van alarm', *Trouw*, 7 juni 1982, 1.

³⁰⁵ I.Polak, 'Palestijnse haviken gaven Israël kans', *Trouw*, 7 juni 1982, 5.

³⁰⁶ Hoofdredactioneel commentaar, 'Diplomatie is iets anders (2)', *Trouw*, 8 juni 1982, 5.

³⁰⁷ Van onze correspondent, 'Israël rekent af met PLO', *Trouw*, 10 juni 1982, 1.

In tegenstelling tot de andere onderzochte kranten publiceerde *Trouw* ook ingezonden brieven over de kwestie. De brieven getuigden overwegend van sympathie voor Israël³⁰⁸, maar er waren ook lezers die ondanks hun sympathie voor Israël, erg teleurgesteld waren geraak door de politiek van Begin.³⁰⁹

Op 12 juni verscheen er in *Trouw* een ingezonden stuk van J.N. Schoten, Tweede Kamerlid voor het CDA. Hij refereerde hierin aan de Tweede Wereldoorlog en de sympathie voor Israël die er sindsdien bestond in Nederland. Schoten noemde dit 'verheugend', maar was ook bezorgd over de situatie van de Palestijnen. Hij beschreef dat Palestijnse christenen zich afvroegen waarom christenen in Nederland zoveel sympathie hadden voor Israël 'en ogenschijnlijk vergeten dat er in de regio nog een volk leeft dat helaas niet vrij is en zonder veel perspectief leeft'.³¹⁰ Schoten schreef het artikel vanuit zijn hoedanigheid als Tweede Kamerlid voor het CDA en liet met dit artikel zien dat het CDA inderdaad niet alleen op de hand van Israël was.

20 - 25 september

'Wereld geschokt na bloedbad Beiroet' kopte *Trouw* op 20 september.³¹¹ In een ander artikel op pagina 2 schreef redacteur J.M. Snoek dat hij zelf christen was en veel sympathie voor Israël voelde, maar dat 'felle kritiek' op de regering-Begin nodig was. De wereld zou er daarbij goed aan doen naar kritische stemmen van Joden in Israël zelf te luisteren.³¹² Een spotprent op de voorpagina van 21 september liet Sharon zien in een tank waarop een Davidsster stond afgebeeld. Premier Begin was voor de tank getekend en erachter lag een plas bloed. Achterop de tank waren twee Falangisten afgebeeld met rokende machinegeweren waarop 'christelijke milities' was geschreven. Sharon en Begin (in stoere houding) zeiden uit één mond: 'wij hebben dit niet (op ons) geweten!' De tekenaar refereerde hiermee uiteraard aan het al eerder ter sprake gekomen (onder andere bij de PPR en in het NRC) '*wir haben es nicht gewusst*'.

Van oudsher berichtte *Trouw* meer vanuit religieuze en kerkelijke hoek in de sectie 'Kerk' en ook op deze pagina werd er aandacht geschonken aan het bloedbad. Bijvoorbeeld het bericht dat de Wereldraad van Kerken Israël medeplichtig aan het bloedbad achtte.³¹³ Toch niet de minste veroordeling, omdat sommige wereldleiders zich de eerste dagen na het bloedbad nog niet uit wilden spreken over de verantwoordelijkheidsvraag. Hieruit blijkt dat confessionele partijen en

---

³⁰⁸ Zo schreven twee lezers dat er nu veel te veel gelet werd op Israël en veel minder op de Arabische landen.

³⁰⁹ Opiniëpagina, 'Brieven van lezers', *Trouw*, 10 juni 1982, 6.

³¹⁰ J.N. Schoten, 'Oorzaak en gevolg', *Trouw*, 12 juni 1982, 5.

³¹¹ Reuter, AFP, AP, 'Wereld geschokt na bloedbad Beiroet', *Trouw*, 20 september 1982, 1.

³¹² J.M. Snoek, 'Zeg niet: we hebben het niet geweten', *Trouw*, 20 september 1982, 2.

³¹³ Van onze correspondent, 'Wereldraad noemt Israël medeplichtig aan bloedbad', *Trouw*, 21 september 1982, 2.

instellingen in 1982 niet eensgezind achter het land stonden en dat er discussie gevoerd werd over de kwestie-Israël.

In het hoofdredactioneel commentaar noemde *Trouw* het schrijnend dat de regering-Begin niet uitkwam voor de verantwoordelijkheid voor het bloedbad door te stellen dat 'wij [] niet verantwoordelijk [zijn] voor de milities van de Falange'. Erkenning van de fout van het binnentrekken van Libanon en schuld, met alle consequenties die daarbij horen, had volgens de krant meer indruk gemaakt. Omdat Israël gevallen was over de kritiek uit West-Europa, schreef *Trouw* dat:

'West-Europa moet ook wel de laatste zijn om de pretentie te voeren het Israëlische volk ethiek bij te brengen, gezien de historie past ons uiterste terughoudendheid. Maar die terughoudendheid, net zo min als de waardering die wij hebben voor de staat Israël, mag er niet toe leiden dat gezwegen wordt over de medeverantwoordelijkheid van de regering van premier Menachem Begin'.³¹⁴

Op 23 september plaatste de krant een reportage over de gebeurtenissen van dag tot dag, net zoals het *NRC* dit had gedaan. De reportage kwam samen met het bericht dat Israël eenvoudigweg niet kon ontkennen dat het niets had geweten van de moordpartijen, omdat nieuw (interview)materiaal had aangetoond dat Israëlische officieren en soldaten direct op de eerste dag van de slachting al wisten wat er gebeurde of stond te gebeuren.³¹⁵

Een dag later maakte de krant ruimte vrij voor een stuk van R.A. Stein, die ook in het *NRC Handelsblad* van 25 september gepubliceerd had en die vond dat de Joden buiten Israël van zich moesten laten horen. Stein stelde dat de regering-Begin moest aftreden. 'Het joodse geweten is geteisterd. De verontwaardiging van de wereld gewekt.' Stein vroeg zich echter wel af in hoeverre 'de vertolkers van kerkelijk antisemitisme, wetenschappelijk antizionisme en Holocaust-bespottingen' zelf misschien bijgedragen hebben aan een 'verscherpt klimaat waarin Joden binnen en buiten Israël een steeds grotere behoefte aan veiligheid krijgen'.³¹⁶ Het antisemitismevraagstuk was een kwestie waar *Trouw* (meer dan de andere dagbladen) aandacht aan schonk. Meerdere artikelen werden gewijd aan (waarschuwingen tegen) antisemitisme.

Ook naar aanleiding van de inval in Sabra en Chatilla stuurden lezers veel brieven naar het dagblad. Opvallend is dat veel schrijvers opkwamen voor Israël. Zo scheef H. Schilt dat het hypocriet van de wereld was om een grote mond op te zetten, terwijl men zich bij eerdere slachtingen in het Midden-Oosten stilhield. Ook C. van Os deelde deze mening. Dit komt overeen met het standpunt dat Bolkestein van de VVD vertolkte in de Kamerdebatten. Overigens geloofde lezer Van Os al niet

---

³¹⁴ Hoofdredactioneel commentaar, 'Israëls verantwoordelijkheden', *Trouw*, 21 september 1982, 5.

³¹⁵ Reuter, 'Gezien hebben de Israëliërs het bloedbad misschien niet', *Trouw*, 23 september 1982, 7.

³¹⁶ R.A. Stein, 'Begin kan gelijk niet waarmaken', *Trouw*, 24 september 1982, 5.

dat Israël echt schuldig kon zijn, want dan '[hadden] ze de kampen wel hermetisch afgesloten en hadden belet dat er foto's en films gemaakt konden worden'.³¹⁷

Tot slot plaatste *Trouw* op 24 september een advertentie van de Stichting Oecumenische Hulp aan Kerken en Vluchtelingen.³¹⁸ De Stichting zamelde geld in voor de slachtoffers van de oorlog in Libanon, zowel christenen als moslims.

Samenvattend

Trouw koos na de invasie voor een niet al te scherpe veroordeling van Israël, maar gaf ook ruimte aan auteurs die zich kritischer opstelden. De krant besteedde veel aandacht aan het conflict en gaf in beide periodes veel ruimte voor lezersbrieven over de kwestie, in tegenstelling tot de andere drie dagbladen. In de tweede periode valt op dat lezers zich kennelijk genoodzaakt voelden voor Israël op te komen, of in ieder geval maakte de krant de keus veel van deze brieven te plaatsen. *Trouw* uitte zich nu echter een stuk negatiever over Israël, wat zich onder andere uitte in het hoofdredactioneel commentaar en de spotprent met de referentie aan de Tweede Wereldoorlog. Het dagblad vond het schrijnend dat de regering-Begin haar verantwoordelijkheden niet nam. Ook plaatste ze een advertentie voor geldinzameling voor de slachtoffers in Libanon.

3.4.3 De Telegraaf

7 – 11 juni

De Telegraaf kopte op 7 juni: 'Israëli's in gevecht met Syrische troepen'. Dat dit gebeurde vond de krant kennelijk groter nieuws dan de inval op zich, al sprak de krant wel van 'verschrikkelijk geweld' bij de inval.³¹⁹ Tevens schreef de krant over grote bezorgdheid bij familie van UNIFIL-soldaten en dat het contactbureau van UNIFIL plat gebeld werd over de nieuwe ontwikkelingen in Libanon. De hoofdredactie sprak in het commentaar over angst en bezorgdheid over de acties van Israël, niet in de laatste plaats vanwege de betrokkenheid van de Nederlandse UNIFIL-soldaten. *De Telegraaf* uitte zich als enige van de vier onderzochte dagbladen erg bezorgd over de UNIFIL-eenheden en vond dat 'ons land niet zonder meer genoeg [kan] [nemen] met de vrijblijvende Israëlische verklaring, dat de UNIFIL-eenheden buiten schot zullen blijven'.³²⁰ Heel opvallend is deze bezorgdheid niet, want meer aandacht voor het 'Nederlandse' in het buitenlandse nieuws past ook wel bij de signatuur van de krant.

Het verloop van de strijd en het feit dat Israël snel optrok in Libanon, deed *De Telegraaf* doen schrijven van 'spectaculaire successen'. De krant citeerde een Israëlisch deskundige die het

---

³¹⁷ Opiniëpagina, 'Brieven van lezers', *Trouw*, 25 september 1982, 7.

³¹⁸ *Trouw*, 24 september 1982, 7.

³¹⁹ Van onze correspondent, 'Israëli's in gevecht met Syrische troepen', *De Telegraaf*, 7 juni 1982, 1.

³²⁰ Hoofdredactioneel commentaar, 'bezorgdheid', *De Telegraaf*, 7 juni 1982, 3.

over een 'uiterst voorspoedige invasie' had.³²¹ Dit soort zinnen en berichten laten zien dat de krant veel vanuit Israëlisch perspectief schreef. Steeds weer werden Israëlische officieren, deskundigen en politici geciteerd.³²² Van de kant van de Palestijnen berichtte de krant veel minder. Daarnaast koos de krant als vanouds voor een wat meer sensationele insteek en 'human interest'. Zo verscheen er op 9 juni een reportage over een 24-jarige Hagenaar die vastbesloten was zich bij het leger van majoor Haddad³²³ aan te sluiten, al was dat door de Nederlandse staat verboden. De Hagenaar was op zoek naar spanning en sensatie en 'nut' voor zijn leven.³²⁴

20-25 september

Op 20 september berichtte *De Telegraaf* al over grote woede in Israël zelf, nadat bekend was geworden wat de Falangistische milities in de kampen hadden aangericht. De oppositie vroeg om het 'onmiddellijke' aftreden van de regering.³²⁵ In het hoofdredactioneel commentaar schreef de krant echter wel dat het nog niet duidelijk was bij wie de schuld voor de moordpartij lag. 'De slachting toont echter aan, dat er in Libanon een levensgroot machtsvacuüm is ontstaan', aldus de krant. Zou dat vacuüm niet opgevuld worden, dan werd de 'toch al wankele' stabiliteit in het Midden-Oosten nog meer ondermijnd. Een internationaal optreden via de VN gaf de krant de meeste kans van slagen. 'De Veiligheidsraad van de VN mag daarom wel snel met voorstellen voor een opvullen van het machtsvacuüm in Libanon komen', besloot de krant het commentaar, die zich dus met name tot de Libanese regering en de VN richtte.³²⁶ *De Telegraaf* waarschuwde Israël nog niet, laat staan dat het dagblad het land verantwoordelijk stelde voor de moordpartij.

Op 22 september plaatste de krant het bericht dat er steeds meer getuigenverklaringen naar buiten kwamen, waaruit bleek dat de Israëlische bevelhebbers wisten van de slachtpartijen in Sabra en Chatilla.³²⁷ De krant gaf hier echter geen commentaar op, ook niet via columnisten of andere verslaggevers. Ook één dag later verscheen een bericht dat de massamoord eerder bekend was geweest. Die dag verscheen er wel een commentaar van de hoofdredactie, waarin gesteld werd dat het 'beschamend en onbegrijpelijk' was dat de regering en het parlement in Israël:

'niet onmiddellijk willen onderzoeken wat er precies gebeurd is en wie verantwoordelijk geweest is voor het scheppen van de mogelijkheden, waardoor de moordpraktijken konden

---

³²¹ Van onze correspondent, 'Israël rolt in hoog tempo Palestijnse vestingen op', *De Telegraaf*, 8 juni, 1.

³²² Een voorbeeld van 10 juni, op pagina 9: 'Dankzij de "briljantste, meest gecompliceerde en ingewikkeldste operatie die de Israëlische strijdkrachten ooit hadden uitgevoerd" was de paraplu van SAM-6 luchtdoelraketten, die de terroristen bescherming bood bij hun werk, opgeruimd, aldus de minister.' J. van den Berg, 'Syriërs op terugtocht in Libanon', *De Telegraaf*, 10 juni 1982, 1, 9.

³²³ Majoor Haddad gaf (mede) leiding aan de christelijke milities, de bondgenoten van Israël in Libanon. Deze milities waren tevens de daders van de massamoorden in de kampen Sabra en Chatilla.

³²⁴ J. van Noord, 'Ik zoek spanning en sensatie', *De Telegraaf*, 8 juni 1982, 5.

³²⁵ Van onze correspondent, 'Massamoord Beirut schokt wereld', *De Telegraaf*, 20 september 1982, 1.

³²⁶ Hoofdredactioneel commentaar, 'Machtsvacuüm', *De Telegraaf*, 20 september 1982, 2.

³²⁷ Van onze correspondent, 'Begin: "geen officieel onderzoek bloedbad"', *De Telegraaf*, 22 september 1982, 1.

worden uitgevoerd. Deze weigering versterkt alleen maar het vermoeden, dat premier Begin en minister van Defensie Sharon meer te verbergen hebben dan de feiten die tot nu toe openbaar geworden zijn’.

De krant zag nu meer dan genoeg redenen voor de regering om af te treden. Daarbij merkte het dagblad op dat ‘de bijzondere plaats die Israël sedert de Tweede Wereldoorlog in de wereld ingenomen heeft, [] door Sabra en Chatilla in één slag verloren [is] gegaan’.³²⁸

Behalve de twee hoofdredactionele commentaren waagden columnisten of verslaggevers zich kennelijk liever niet aan de kwestie. Vergeleken met de andere dagbladen, schreef *De Telegraaf* een stuk minder over de oorlog en Israël, vooral wanneer het gaat om meningsvorming van columnisten bijvoorbeeld.

Samenvattend

Tijdens de eerste fase van de inval in Israël, schreef *De Telegraaf* vooral over UNIFIL en was de krant bezorgd over de veiligheidssituatie van de Nederlandse soldaten. De inval van Israël werd afgekeurd, maar de meeste berichten in de krant belichtten de situatie wel vanuit Israëliësch perspectief. Na de moordpartijen in Sabra en Chatilla schreef het dagblad in eerste instantie over het machtsvacuüm binnen de Libanese regering, maar gaf zij geen enkele partij ‘de schuld’. Na een paar dagen kwam de krant tot een ‘veroordeling’ van Israël (vooral nadat steeds meer bekend werd over het aandeel van het land in de moordpartij) en verkondigde het dagblad de mening dat de Israëliësche regering af moest treden. De bijzondere plaats van het land in de wereld was met Sabra en Chatilla verloren gegaan, vond *De Telegraaf*.

Ook deze krant had dus een duidelijke mening, al besteedde het minder aandacht aan de gebeurtenissen dan de andere dagbladen. Het is niet eenvoudig om aan te geven waarom dit zo was. Over het algemeen besteedde de krant veel aandacht aan showbizz, entertainment en ‘persoonlijke verhalen’ en minder aan buitenlands nieuws bijvoorbeeld. Duidelijk is in ieder geval dat de sympathie voor het land lang niet meer zo groot was bij *De Telegraaf* als die in 1973 was geweest.

3.4.4 De Volkskrant

7- 11 juni

Uiteraard was de invasie van Israël in Libanon ook voorpaginanieuws voor *De Volkskrant*. In het commentaar sprak de hoofdredactie van een ‘gruwelijke vergelding’ van de aanslag in Londen op de ambassadeur en vond zij het gekozen middel buiten elke proportie, vooral vanwege de grote risico’s

---

³²⁸ Hoofdredactioneel commentaar, ‘Beschamend’, *De Telegraaf*, 24 september 1982, 3.

die de invasie met zich mee bracht.³²⁹ In de buitenlandsectie van de krant werd geschreven over de vele vluchtende Libanezen die door de Israëlische aanvallen huis en haard moesten verlaten.³³⁰ Journalist Jan Keulen was in Beirut en in de krant verschenen reportages van zijn hand, waarin hij omschreef wat er in de stad allemaal gebeurde. Hij schreef vooral dat er tegen de Israëlische overmacht weinig viel te beginnen.³³¹

Op 10 juni wijdde het dagblad weer een commentaar aan de situatie, waaruit bezorgdheid over de confrontatie tussen Syrië en Israël sprak. 'De verantwoordelijkheid voor die escalatie berust ten volle bij de regering in Jeruzalem', schreef *De Volkskrant*. Israël was degene die Libanon was binnen gevallen en met aanvallen was begonnen. Nu was er een grote kans dat de supermachten bij het conflict betrokken zouden worden en dat de wereld dus opnieuw in de gevarenzone zou komen. Ook *De Volkskrant*, net als *Trouw*, vond het hoog tijd worden dat de Verenigde Staten hun verantwoordelijkheid onder ogen zouden zien en dat Washington 'krachtig op de Israëlische rem trapt'.³³²

11 juni stond er wederom een reportage van Jan Keulen in de krant. Keulen schreef over het grote geweld en de vele vluchtelingen en de grote onzekerheid over 'hoe ver' Israël zou gaan. 'Zal Israël Beiroet werkelijk binnenvallen of zullen de Israëli's zich 'beperken' tot het bombarderen van de Palestijnse wijken?',³³³ vroeg Keulen zich af. Columnist Stoker (een pseudoniem voor Hugo Brandt Corstius) schreef op boze toon: 'Het is de bedoeling dat die gek (de premier) alleen in eigen land de zaak verstiert. Niet een buurland platgooien en daar iedereen die hem niet aanstaat, vermoorden'.³³⁴

20 – 25 september

'Massamoord wekt afschuw' schreef *De Volkskrant*.³³⁵ Twee pagina's verder deed M. Matser, verpleger en ooggetuige in het kamp Sabra, verslag van de gebeurtenissen. Matser stelde dat de moordpartij onder de ogen van de Israëli's plaatsvonden. Volgens hem hielden de milities en de Israëli's voortdurend contact met elkaar.³³⁶ In feite was *De Volkskrant* dan ook de eerste van de vier onderzochte dagbladen, die direct 'bewijs' leverde voor het medeweten van de Israëlische troepen en bevelhebbers. Toch verscheen pas op 24 september het (officiële) bericht in de krant dat het Israëlische leger wel degelijk moest hebben geweten van de moordpartijen.³³⁷

---

³²⁹ Hoofredactioneel commentaar, 'Zuid-Libanon', *De Volkskrant*, 7 juni 1982, 3.

³³⁰ J. Keulen, 'Israëlische aanvallen drijven vele Libanezen op de vlucht', *De Volkskrant*, 7 juni 1982, 4.

³³¹ J. Keulen, 'Verzet in Beiroet is machteloos', *De Volkskrant*, 8 juni 1982, 4.

³³² Hoofredactioneel commentaar, 'Confrontatie', *De Volkskrant*, 10 juni 1982, 3.

³³³ J. Keulen, 'Gehavend Beiroet nog zwaarder beproefd', *De Volkskrant*, 11 juni 1982, 4.

³³⁴ Stoker, (geen titel), *De Volkskrant*, 11 juni 1982, 7.

³³⁵ Reuter, AFP, UPI, AP, 'Massamoord op Palestijnen wekt afschuw', *De Volkskrant*, 20 september 1982, 1.

³³⁶ M. Matser, 'Moordpartij onder Israëlische ogen. Sabra is veranderd in massagraf', *De Volkskrant*, 20 september 1982, 3.

³³⁷ Van onze verslaggever, 'Staf Israëlische leger in Beiroet negeerde moorden', *De Volkskrant*, 24 september 1982, 1.

Wederom schreef de krant dat van de Verenigde Staten verwacht mocht worden dat ze nu daadwerkelijk 'paal en perk' stelden aan het Israëlische optreden. Tegelijkertijd leek het de krant een goed idee een internationaal vredesleger naar Beiroet te sturen om herhaling van de gebeurtenissen te voorkomen. 'In ieder geval heeft de regering-Begin na het jongste drama in Libanon elk recht verloren om in morele en humanitaire kwesties nog hoog van de toren te blazen', besloot *De Volkskrant* het commentaar.³³⁸ Eén dag later berichtte het dagblad dat een internationale vredesmacht inderdaad naar Libanon was teruggekeerd.³³⁹

In de dagen na 20 september stonden zowel de voorpagina als de buitenlandpagina nog vol met berichten over Libanon. Zo schreef de krant over de woede die in Israël zelf heerste en de grote aantallen mensen die uit protest de straten opgingen. Een verslag van het heftige, emotionele debat in de Knesset (het Israëlische parlement) waarin Begin het verzoek afwees om een onderzoek, was bijgevoegd.³⁴⁰ In de meeste berichten op de voorpagina's en de buitenlandpagina's valt op dat er ook aandacht was voor het Palestijnse perspectief en voor de PLO. Veel artikelen of opiniestukken waren bovendien zeer Israël-kritisch van toon. Bijvoorbeeld het opiniestuk van columnist Paul Brill, die schreef dat de regering-Begin Israël in feite van de ene mislukking naar de andere ramp had gevoerd:

'Want wat heeft Israël nu eigenlijk bereikt sinds de inval op 6 juni? (...) Rest de vraag: hoe is het mogelijk dat de heren Begin en Sharon zich toch nog steeds weten te handhaven en door hun achterban op applaus worden onthaald?'³⁴¹

Net als *Trouw* plaatste *De Volkskrant* de kleine advertentie van de Stichting Oecumenische Hulp aan Kerken en Vluchtelingen, om geld over te maken voor de slachtoffers van de oorlog in Libanon.

In de zaterdagkrant verschenen er nog diverse uitgebreidere artikelen over Libanon en Israël. Bijvoorbeeld een stuk van een stafmedewerkster van het CIDI, die waarschuwde dat antisemitisme op de loer lag.³⁴² Ook verscheen er een relaas van een overlevende van kamp Sabra, waarin gedetailleerd de verschrikkingen beschreven werden.³⁴³

Samenvattend

De Volkskrant sprak zich overduidelijk uit tegen de invasie. De krant maakte zich vooral zorgen over de grote risico's van de invasie en een eventuele bemoeienis van de grootmachten de Verenigde

---

³³⁸ Hoofdredactioneel commentaar, 'Bloedbad', *De Volkskrant*, 20 september 1982, 3.

³³⁹ AFP, Reuter, 'Vredesmacht keert terug naar Beiroet', *De Volkskrant*, 21 september 1982, 1.

³⁴⁰ E. Rosenthal, 'Bevolking Israël ten prooi aan verwarring en onrust', *De Volkskrant*, 22 september 1982, 5.

³⁴¹ P. Brill, 'Politiek Begin breekt Israël op', *De Volkskrant*, 25 september 1982, 5.

³⁴² R. A. Rosenthal, 'Open Forum', *De Volkskrant*, 25 september 1982, 19.

³⁴³ J. Keulen, 'Pogrom in Beiroet', *De Volkskrant*, 25 september 1982, 1 (bijlage 'het Vervolg')

Staten en de Sovjet-Unie. Daarnaast vond het dagblad dat Washington de verantwoordelijkheid moest nemen, omdat de Amerikaanse regering de enige was die Israël een halt kon toeroepen.

In de tweede fase was *De Volkskrant* in feite de eerste die met het nieuws kwam (aan de hand van een ooggetuigenverslag) dat Israël moest hebben geweten van de moordpartijen en ze bovendien toestonden. De krant en columnisten waren zeer Israël-kritisch en bleven op de verantwoordelijkheid van de Verenigde Staten wijzen. Berichten over de gebeurtenissen van de dagen in het kamp waren talrijk aanwezig, waarbij ook vaker vanuit het Palestijnse perspectief en over de PLO geschreven werd.

3.5 Deelconclusie: van sympathie bleef maar weinig over

De inval in Libanon en al helemaal de moordpartijen in Sabra en Chatilla, maakten een storm van protest los in binnen- en buitenland. De kranten berichtten er uitgebreid over en het parlement hield debatten. Van de verschrikkingen in de vluchtelingenkampen sijpelden steeds meer ooggetuigenverslagen de huiskamers binnen en juist het feit dat Israël betrokken was bij moorden in kampen werd verafschuwd. Anders dan in 1973 waren parlement en media dan ook eensgezind in hun afkeuring van de acties van Israël en de onderlinge verschillen zijn dus kleiner en genuanceerder.

Met name de partijen op links vonden dat de regering een 'te zwakke' houding had jegens Israël en ze pleitten bovendien voor verdergaande betrekkingen met de PLO en, na de gebeurtenis in de tweede fase, voor sancties tegen het land. Hun kritiek was heviger dan die van de partijen op rechts die, vooral in de eerste periode, niet alle schuld bij Israël wilden leggen en ook geen sancties voor het land wensten.

Wat betreft de media toonde *De Volkskrant* zich wederom een echte PvdA-krant, die ook ruimschoots aandacht aan de Palestijnse kant van het verhaal gaf. Bij *Trouw* en het *NRC Handelsblad* bleef pas na de tweede fase weinig meer over van sympathie en de regering van Israël had voor de kranten geheel afgedaan. *De Telegraaf* veroordeelde de invasie van Israël ook minder streng dan bijvoorbeeld *De Volkskrant*, maar was na de moordpartijen in Beiroet een stuk stilliger: de regering-Begin moest aftreden. Over het algemeen gaf de krant minder aandacht aan de gebeurtenissen dan de overige drie kranten, dat verklaard kan worden uit het feit dat het dagblad binnenlands nieuws en entertainment belangrijker vond dan buitenlands nieuws.

Overduidelijk een *turning point*

In hoofdstuk twee werd geconcludeerd dat het olie-embargo een voorzichtige verandering in de pro-Israël houding markeerde, maar dat een *turning point* binnen de media en het parlement wat overdreven leek. Met de gebeurtenissen in Libanon en met name na de invallen in Sabra en Chatilla,

was deze omslag in het denken over Israël wel zeer duidelijk aan te wijzen en wel vooral ter linkerzijde van het politieke landschap waar partijen en media het felst in hun kritiek waren. Het werd de West-Europese landen en de Verenigde Staten steeds duidelijker dat Israël zich niets gelegen liet liggen aan de waarschuwingen en resoluties van (de Veiligheidsraad van) de VN en dat het probleem van de vele Palestijnse vluchtelingen steeds groter werd. Demonstraties zowel in Europa als in Israël, lieten zien dat het land te ver was gegaan in haar expansionistische politiek. Hoewel ik niet de reacties op de lange termijn heb onderzocht, lijkt mij de conclusie van Grünfeld uit 1986 te voorbarig. Hij stelt: 'Geconcludeerd kan worden dat ondanks alle gebeurtenissen van de afgelopen twaalf jaar de sympathie in Nederland voor Israël nauwelijks is afgenomen en juist de grote mate van stabiliteit in deze voorkeur opvalt'.³⁴⁴

De rol van de Holocaust

Al in paragraaf 2.5 kwam ik tot de conclusie dat in 1973 'de geschiedenis steeds meer de geschiedenis werd' en dat de Holocaust verder weg in het collectieve geheugen kwam te liggen. In 1982 gold dit des te meer; alweer een nieuwe generatie van naoorlogse kinderen was volwassen geworden en kreeg, of had inmiddels, zelf kinderen. Een direct bewijs voor de 'verwijdering van de Holocaust' anders dan de tijd, kan ik niet geven, maar het bronnenonderzoek heeft wel laten zien dat de Holocaust, net als in 1973, geen 'onderwerp' meer was in het parlementaire en journalistieke debat rondom Israël. Enkele keren in het parlement en binnen de media werd er nog gerefereerd aan de Tweede Wereldoorlog als sympathieveroorzaker, maar steeds werd erbij gezegd dat dit kritiek op Israël niet in de weg mocht staan.

De verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog als moreel kader kwamen weer naar boven naar aanleiding van de moordpartijen in Sabra en Chatilla en in het parlement en de media (door respectievelijk de PPR en in *Trouw*, en het *NRC Handelsblad*) werd gerefereerd aan het '*wir haben es nicht gewusst*'. De Holocaust keerde zich in 1982 dus tegen de Israëliërs zelf en was daarmee geen voldoende motief meer voor sympathie. Om deze reden vormen de gebeurtenissen in Sabra en Chatilla een goed 'eindpunt' van deze thesis.

---

³⁴⁴ Grünfeld, 'De relatie Nederland-Israël, 1973-1985' 6.

4. Conclusie

De Nederlandse sympathie voor Israël kwam na de Tweede Wereldoorlog tot wasdom en bereikte het hoogtepunt ten tijde van de Zesdaagse Oorlog in 1967. Schuldgevoelens voor wat de Joden tijdens de Holocaust was aangedaan en bewondering voor het Joodse streven naar een eigen staat, maakten van Nederland een pro-Israël land. Vanaf de jaren zeventig verschoven de verhoudingen echter geleidelijk en werd uitgesproken sympathie minder vanzelfsprekend.

Dit onderzoek richtte zich op twee periodes van de Nederlands-Israëlische betrekkingen die invloed hadden op de houding tegenover Israël. In de ene periode werd Nederland heel direct geraakt en kon ik de houding analyseren door vooral de reacties op het regeringsbeleid te onderzoeken. In de tweede periode vond de gebeurtenis ver weg plaats en was de kritiek die ik analyseerde veel directer op Israël zelf gericht. De hoofdvraag daarbij was de volgende: 'welk effect hadden het olie-embargo van 1973 en de Libanonoorlog van 1982 op de Nederlandse sympathie voor Israël, tot uitdrukking gebracht door de media en het parlement?'

Het olie-embargo

Bij aanvang van de olieboycot in november 1973 waren er nauwelijks politieke partijen en dagbladen te vinden die níet pro-Israël waren. Het land kon rekenen op brede Nederlandse steun. Het olie-embargo heeft in die sympathie niet direct een verandering gebracht en een vast moment waarop het denken over Israël veranderde, is in 1973 dan ook niet aan te wijzen.

Wel veroorzaakte het olie-embargo een kleine en langzame verschuiving in de Midden-Oosten benadering. Het primaire bronnenonderzoek laat zien dat er discussie ontstond over de pro-Israël standpunten van de regering, met name door kritiek op de 'presentatie' ervan. De regering mocht van enkele oppositiepartijen (VVD, CHU, GPV) en het *NRC Handelsblad* zeker pro-Israël zijn, maar moest dit niet zo duidelijk uitspreken. Aangezien de VVD, CHU, GPV en het *NRC* bij het uitbreken van de Yom-Kippoeroorlog nog geen twee maanden daarvoor, zelf duidelijk partij kozen voor Israël, is dit een zekere vorm van hypocrisie. De reden is echter niet lastig aan te wijzen: angst voor het in gevaar komen van de oliebelangen van Nederland was leidend. De oliesituatie in Nederland moest in feite eerst in crisis komen, alvorens de Nederlandse pro-Israël houding kritisch bekeken werd.

Zoals tevens uit het bronnenonderzoek blijkt, dachten alle onderzochte dagbladen en enkele politieke partijen (de PvdA en de confessionele partijen) dat met de EG-verklaring de Nederlandse regeringshouding ten aanzien van Israël en de Palestijnen sterk was veranderd. De verklaring, waarin de legitieme rechten van de Palestijnen werden erkend, werd veelal uitgelegd als pro-Arabisch. Uit

literatuuronderzoek blijkt dat deze aanname niet juist is. Zoals onder andere Grünfeld en Hellema schreven, was van een 'keerpunt' in 1973 op dit vlak niet direct sprake, omdat minister van Buitenlandse Zaken Van der Stoep met de EG-verklaring weinig tegemoet kwam aan de Arabische eisen. Er werd dus niet meteen een meer pro-Arabisch en minder pro-Israël standpunt ingenomen. Wat op regeringsniveau wel gold, is dat de Palestijnse kwestie niet meer over het hoofd gezien kon worden. Daarnaast wilde Nederland zijn positie binnen de EG versterken en zodoende werd de Nederlandse rol binnen de EG onderwerp van discussie. 'Europa' ging een grotere rol spelen. Het jaar 1973 is dus wel een belangrijk jaar geweest voor de Nederlandse buitenlandpolitiek, maar vooral wat betreft het kader (de EG) waarin beslissingen werden genomen.

Een andere bevinding ten aanzien van de EG-verklaring, is dat voor- en tegenstanders daarvan zowel bij 'links' als bij 'rechts' te vinden waren. Dit betekent dat de conclusie van historicus Senne, die stelt dat 'rechts de verklaring toejuichte' en 'links verbolgen was', niet geheel juist is.

De Libanonoorlog

Ruim acht jaar na het olie-embargo kwam Nederland heel direct in aanraking met Israël door de stationering van UNIFIL-troepen in Zuid-Libanon en de Israëlische invasie van dat land in juni 1982. De invasie en moordpartijen in twee Palestijnse vluchtelingenkampen drie maanden later, zorgden ervoor dat er van sympathie voor Israël niet meer veel over bleef. De UNIFIL-militairen die met een vijandig Israëlisch leger te maken kregen waren de eersten die hun pro-Israël instelling moesten wijzigen.

Na de invasie, die veroordeeld werd door premier Van Agt én door de EG, deden enkele Kamerleden en redacteuren nog een poging begrip te kweken voor Israël en zijn recht op veilige grenzen. Na de moordpartijen in de kampen Sabra en Chatilla drie maanden later, konden ook deze parlementariërs en journalisten geen reden meer vinden om Israël te steunen in de oorlogvoering. De verschrikkingen werden gedetailleerd in de media beschreven en de sympathie voor het land bereikte een dieptepunt. Het is goed mogelijk dat de lastige positie van de Nederlandse blauwhelmen daar aan bijdroeg.

Het grootste verschil met de Oktoberoorlog in 1973, is dan ook dat nu alle politieke partijen en dagbladen hun afkeuring uitspraken over de acties van Israël. Dat meerdere auteurs in 1982 een keerpunt in de Nederlandse houding ten opzichte van Israël zien, komt dan ook overeen met de bevindingen in deze thesis. Verschillen in meningsvorming binnen parlement en media, waren zodoende veel kleiner. Uit die verschillen is echter wel te concluderen dat de kritiek op Israël het hevigst was binnen de linkse partijen in Nederland. Bovendien eisten deze partijen meer daadkracht van de regering en een verdieping van de betrekkingen met de PLO. Partijen als het CDA, de VVD en

de kleine christelijke partijen wilden niet alle schuld bij Israël leggen en zij vonden sancties tegen het land en betere relaties met de PLO onnodig. Bij de dagbladen zagen we ook dat *De Volkskrant* (linkse signatuur) kritischer was dan *De Telegraaf* (rechtse signatuur), maar tegelijkertijd dat *Trouw* en het *NRC Handelsblad* (eerder rechts gesitueerd dan links) net zo goed hun positieve gevoelens ten opzichte van Israël verloren.

Dat de kritiek op Israël het hevigst was aan de linkerkant van het parlement en tevens voorkwam aan de linkerkant van het medialandschap, betekent dat er sinds 1973 een interessante ontwikkeling heeft plaatsgevonden: in 1973 schaarden de grotere linkse partijen (PvdA en D'66) én *De Volkskrant* zich juist meer achter Israël dan de grotere rechtse partijen (VVD, CHU, KVP) en het *NRC* dat deden. In 1982 was de verhouding dus omgekeerd en stelden de grote partijen op rechts zich minder streng op tegenover Israël dan de linkse partijen dat deden. Er heeft zich dus ergens in de jaren zeventig een kentering voorgedaan in de links-rechtsverhoudingen ten aanzien van Israël en de Arabische wereld. Hieruit kunnen we concluderen dat voor een partij als de PvdA de rechten van de Palestijnen uiteindelijk meer gewicht in de schaal legden dan het zionisme, waarmee de partij zich tot 1973 altijd sterk verbonden voelde.

Het parlement, de dagbladen en de rol van de Holocaust

De twee onderzochte cases hebben op de kleine partijen in het parlement het minste effect gehad. Over de gehele periode stelden de kleine linkse partijen (PSP, PPR, CPN) zich het meest pro-Palestijns en het meest Israël-kritisch, op. Voor 'klein rechts' (GPV, EPV, SGP) geldt het tegenovergestelde: deze partijen kozen steeds partij voor Israël en zij bleven het land steunen. Hoewel ook 'klein rechts' zeer aangedaan was door de gebeurtenissen in Beiroet in 1982, verdween de sympathie voor Israël bepaald niet.

Wat betreft de dagbladen, is uit het onderzoek gebleken dat drie van de vier kranten bijna geheel consistent te relateren waren aan één of meerdere partijen. Hoewel ik in de inleiding al beschreven had welke kranten in politieke signatuur bij welke partijen 'aansloten', wordt dat bevestigd door dit onderzoek. Het is gebleken dat het *NRC Handelsblad* vaak dezelfde mening uitdroeg als de VVD en *De Volkskrant* vaak dezelfde mening verkondigde als de PvdA. *Trouw* had meestal dezelfde mening als de confessionele partijen in Nederland (eerst de ARP, later het CDA), maar was wel meer gebalanceerd in haar berichtgeving. *De Telegraaf* was in toon over het algemeen heel pro-Israël, net als de confessionele partijen, maar is als enige krant niet onder te brengen bij één of twee partijen.

Tot slot is uit het onderzoek gebleken dat de Holocaust, de belangrijkste reden voor sympathie voor Israël, geen rol van betekenis meer speelde in het parlementaire en journalistieke

debat rondom Israël. In 1973, naar aanleiding van het regeringsbesluit om de EG-verklaring te ondertekenen en het daaropvolgende protest uit voornamelijk christelijke kringen, kwam de Holocaust weer even ter sprake. In 1982, na de Israëlische verklaring dat de bevelhebbers van het Israëlische leger niets hadden geweten van de moordpartijen in de vluchtelingenkampen, keerde de Holocaust zich tegen de Israëliërs zelf. Commentaren in kranten en in het parlement spraken van het *'wir haben es nicht gewusst'* om de Israëlische houding aan te duiden.

Afscheid van een vertrouwd Israël

Kort samengevat, kunnen we concluderen dat het olie-embargo van 1973 voor een parlementaire en journalistieke discussie zorgde over de pro-Israël houding van Nederland. Hierbij werd de discussie voornamelijk aangevoerd door de partijen en dagbladen rechts van het midden. Het was echter de Libanonoorlog van 1982 en met name de moordpartijen in de twee Palestijnse vluchtelingenkampen, die de Nederlandse sympathie voor Israël sterk verminderden. Hierbij bekritiseerden alle partijen en dagbladen zonder uitzondering het land. De conclusie van Grünfeld uit 1986 dat 'ondanks alle gebeurtenissen een grote mate van stabiliteit in de voorkeur voor Israël opvalt'³⁴⁵, wordt dan ook niet ondersteund door deze thesis. Zoals columnist Heldring in september 1982 schreef, nam Nederland afscheid van een vertrouwd Israël.

---

³⁴⁵ Zie paragraaf 3.5. Grünfeld concludeert dat 'ondanks alle gebeurtenissen van de afgelopen twaalf jaar de sympathie in Nederland voor Israël nauwelijks is afgenomen en juist de grote mate van stabiliteit in deze voorkeur opvalt.'

Literatuuropgave

Boeken

Beerends, H., *De Derde Wereldbeweging: geschiedenis en toekomst* (Utrecht 1993).

Benyaich, B., *Europa, Israël en de Palestijnen. Van politiek deficit naar normatieve impasse* (Brussel 2010).

Bregman, A., *Israel's Wars. A History Since 1947* (Londen, New York 2002).

Grünfeld, F., *Nederland en het Nabije Oosten. De Nederlandse rol in de internationale politiek ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1973-1982* (Maastricht 1991).

Grünfeld, F., *Nederland en het Midden-Oosten. Het Arabisch olie-embargo 1973/1974. De verplaatsing van de Nederlandse ambassade in Israël 1980* (Leiden 1987).

Heijden, van der C., *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001).

Hellema, D. A., *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht 1995).

Hellema, D. A., *1956. De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse revolutie en de Suezcrisis* (Amsterdam 1990).

Hellema, D. A., C. Wiebes en T. Witte, *Doelwit Rotterdam. Nederland en de oliecrisis 1973-1974* (Den Haag 1998).

Kissinger, H., *Years of upheaval* (Londen 1982).

Klep, C., en R. Van Gils, *Van Korea tot Kosovo. De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (Den Haag, 2000).

Knoop, H., *Israël, van lieveling tot paria?* (Meppel 2011).

Kuitenbrouwer, M., *De Ontdekking van de Derde Wereld. Beeldvorming en beleid in Nederland 1950-1990* (Den Haag 1994).

Peeters, F., *Gezwoven vrienden. Het geheime bondgenootschap tussen Nederland en Israël* (Amsterdam 1997).

Schoenmaker, B. en H. Roozenbeek (red.), *Vredesmacht in Libanon. De Nederlandse bijdrage aan UNIFIL 1979-1985* (Amsterdam 2004).

Senne, E., *Een korte geschiedenis van de staat Israël en zijn betrekkingen met Nederland* (Amsterdam 1999).

Smith, C.D., *Palestine and the Arab-Israeli Conflict* (Boston 2007).

Soetendorp, R., *Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947–1977* (Groningen 1982).

Voorhoeve, J.C., *Peace, Profits and Principles. A study of Dutch foreign policy* (Leiden 1985).

Vos, R., *Niet voor publicatie. De legale Nederlands pers tijdens de Duitse bezetting* (Amsterdam 1988).

Wolf, M., *Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant* (Amsterdam 2009).

Ybema, S., *De koers van de krant. Vertogen over identiteit bij Trouw en de Volkskrant* (Amsterdam 2003).

Artikelen

Brants, C., 'Dealing with the holocaust and collaboration: The Dutch experience of criminal justice and accountability after World War II', *Crime, Law & Social Change* 34 (2000) 211–236.

Grünfeld, F., 'De relatie Nederland-Israël 1973-1985', *CIDI informatie* 12-1 (1986) 1-16.

Grünfeld, F., 'Zestig jaar Nederland-Israël', *De Internationale Spectator* 62 -12 (2008) 680-683.

Mijnhardt, W.W., 'Dutch perceptions of World War II: The struggle with an 'unredeemable' past', (niet gepubliceerd) Utrecht 2002.

Schaper, H.A., 'Nederland en het Midden-Oosten conflict. Het regeringsbeleid in de jaren 1967-1973', *De Internationale Spectator* 29 (1975) 229-249.

Sens, A., recensie: 'Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant' door M. Wolf, in: *BMGN - Low Countries Historical Review* 126-2 (2011) 144-145.

Wit, R. De, 'Boezemvriend is nu bezetter; sympathie voor Israël neemt in Nederland sinds jaren zestig sterk af. Hoe kan dat?', *Elsevier* 66-32 (2010) 36-39.

Internetbronnen

Auteur onbekend, 'Trouw' (versie onbekend), <http://www.kranten.com/krant.html/trouw> (28 januari 2013).

Auteur onbekend, 'De geschiedenis van de Volkskrant', (versie 20 november 2002), <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/614928/2002/11/20/De-Geschiedenis-van-de-Volkskrant.dhtml> (28 januari 2013).

Berg, De J., 'Trouw en zijn traditie' (versie 30 april 1999), <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/2554685/1999/04/30/Trouw-en-zijn-traditie.dhtml> (28 januari 2013).

Boom, J., 'Op de golven van Nederland-Israël. Een relatie onder spanning' (versie 10 november 2001), <http://www.groene.nl/2001/45/op-de-golven-van-nederland-israël> (25 oktober 2012).

Cebuco, 'Informatie rendementen personeelsadvertenties' (Versie onbekend, cijfers uit 1999)
http://www.esl.eur.nl/rm_personeel/hrm/werving_en_aanstelling/handleiding_opstellen_en_aanbi eden_personeelsadvertenties/advertentieonderzoek/. (Geraadpleegd 28 januari 2013).

Mijderwijk, L., 'Duitse keizer op Hollandse bodem' (versie 15 augustus 2002),
<http://www.geschiedenis.nl/artikelen/03/mijderwijk.html> (11 november 2009).

Parlement.com, 'Kabinet-Van Agt III (1982)', (versie onbekend),
http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw6/kabinet_van_agt_iii_1982, (28 januari 2013).

Poort, A., 'Toon mij uw auto en ik ken uw krant', (versie 5 oktober 2000),
<http://retro.nrc.nl/W2/Lab/Profiel/Krant/lezers.html> (8 oktober 2012).

Rümke, I., 'Korte geschiedenis van het NRC Handelsblad' (versie 8 juli 2002),
http://vorige.nrc.nl/krant/article1545099.ece/Korte_geschiedenis_van_%3Cbr%3ENRC_Handelsblad
(15 januari 2012).

Snel, J.D., 'Nederland en de band met Israël', Historisch Nieuwsblad 5 (2008) via
<http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/10671/nederland-en-de-band-met-israel.html> (1
november 2012).

Winkel, L.E., 'De ondergrondse pers 1940 -1945' (Amsterdam 1989) via:
<http://kranten.kb.nl/info/background/id/ddd%3A010443457%3Ampeg21%3Ap001%3Aa0001/title/Trouw>
(29 januari 2013).

Dagbladen

De Telegraaf: 8 - 20 oktober 1973
                              24 oktober - 6 november 1973
                              7 - 11 november 1973
                              7 - 11 juni 1982
                              20 - 25 september 1982

NRC Handelsblad: 8 - 20 oktober 1973
                              24 oktober - 6 november 1973
                              7 - 11 november 1973
                              7 - 11 juni 1982
                              20 - 25 september 1982

Trouw: 8 - 20 oktober 1973
                              24 oktober - 6 november 1973
                              7 - 11 november 1973
                              7 - 12 juni 1982
                              20 - 25 september 1982

De Volkskrant: 8 - 20 oktober 1973
                              24 oktober - 6 november 1973
                              7 - 11 november 1973
                              7 - 11 juni 1982
                              20 - 25 september 1982

Scripties

Blois, De L., 'Angst voor isolement. Het Nederlands Midden-Oostenbeleid van 1973 tot 1981' (Scriptie Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief, Utrecht 2010).

Graafland, E., 'Van humanitair tot politiek probleem. Het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen van 1965 tot 1975' (Scriptie Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief, Utrecht 2010).

Idzerda, A., 'Interventie of Invasie. Een frame analyse van de berichtgeving omtrent twee Israëlische oorlogen in Libanon, 1982 en 2006' (Scriptie Research en Redactie, Amsterdam 2007).

Mourik, Van A., 'van pro-Israël naar een 'evenwichtig' beleid. De Nederlandse houding ten opzicht van de Europese Politieke Samenwerking met betrekking tot het Midden-Oosten, 1970-1974' (Scriptie Taal-en Cultuurstudies, Utrecht 2010).

Handelingen Eerste en Tweede Kamer en Verslaglegging Departementen

Handelingen Tweede Kamer, 31 oktober 1973.

Handelingen Tweede Kamer, 20 november 1973.

Handelingen Eerste Kamer, 20 november 1973.

Handelingen Tweede Kamer, 28 november 1973.

Handelingen Tweede Kamer, 29 november 1973.

Handelingen Tweede Kamer, 5 december 1973, 1348.

Handelingen Tweede Kamer, 19 maart 1974.

Handelingen Tweede Kamer (aanslag), 17 april 1974.

Handelingen Tweede Kamer, 18 juni 1982.

Handelingen Tweede Kamer, 14 oktober 1982.

Departement van Buitenlandse Zaken, Rijksbegroting voor het jaar 1982, vastgesteld 10 september 1982, 17100 (Hoofdstuk 5, nr. 140).

Departement van Buitenlandse Zaken, Rijksbegroting voor het jaar 1983, vastgesteld 27 september 1982, 17600 (Hoofdstuk 5, nr. 7).

Departement van Defensie, Rijksbegroting voor het jaar 1982, vastgesteld 24 juni 1982, 17100 X, (ondernummer 123).